

”Mot en socio-ekologisk stadsutvecklingsprocess”

En studie av potentialen för social och ekologisk hållbarhet vid energirenoivering och stadsutveckling i miljonprogrammets bostadsområden

---

TIMO PERSSON 2018

MVEM30 | MASTEREXAMEN I TILLÄMPAD KLIMATSTRATEGI | 30 HP
MILJÖVETENSKAP | LUNDS UNIVERSITET

Timo Persson

MVEM30 Examensarbete för uppfyllandet av masterexamen i Tillämpad Klimatstrategi
30 HP, Lunds Universitet.

Handledare: Roger Hildingsson, Statsvetenskapliga institutionen, Lunds Universitet
& Jamil Khan, Miljö- och energisystem, Lunds tekniska högskola, Lunds Universitet

CEC – Centrum för miljö- och klimatforskning,
Lunds Universitet
Lund, Sverige, Maj 2018.

WWW.CEC.LU.SE
WWW.LU.SE

Lunds universitet

Miljövetenskaplig
utbildning
Centrum för miljö- och
klimatforskning
Ekologihuset
223 62 Lund

Abstract

Research indicates that social and climate policy are highly interdependent and should thus be perceived and practiced as a joint policy field to avoid conflictual outcomes and to enhance potential synergies. Such an integration of policy is highly relevant in urban planning. The multi-family dwellings of the Swedish Million homes program face extensive renovation and energy retrofitting needs to comply with national and international comfort- and energy reduction targets. Recent studies show that a renovation in line with these targets will lead to substantial increases in household rent, putting a financial burden on the socio-economically disadvantaged residents that mainly resides in these dwellings. This thesis examines how municipal and real estate actors addresses the task to enhance ecological and social sustainability in an integrated “eco-social” manner in a comparative case study of two million homes programmes in the cities of Malmö and Gothenburg. The objective is operationalized by creating an analytical framework which is applied to the empirical evidence consisting of 12 Semi-structured interviews with participants from the municipality, real estate companies and tenants’ association. The interviews were conducted to acquire actor-specific perspectives on how social and ecological sustainability goals is being pursued and integrated in the development and energy retrofitting process. The results indicate that several initiatives within the development programme contributes to both social and ecological sustainability simultaneously. However, both municipal bodies lack an outspoken ambition to address social and ecological challenges in an integrated manner and the occurrence of “eco-social” connections are mainly positive externalities from social development initiatives. Furthermore, the results demonstrate how renovation and energy retrofitting might be conflictual to social development goals and exacerbate social exclusion and segregation by resulting in substantial rent increase. But also, how real estate companies might use energy retrofitting as a tool to enhance social sustainability and thus meet these development challenges in an integrated manner.

Key words: Eco-social policy, energy retrofitting, welfare policy, climate policy, renovation, million homes program, environmental sustainability, social sustainability.

Word count: 19 905

Jag vill rikta ett särskilt tack till mina handledare Roger Hildingsson och Jamil Khan, vars stora hjälp, givande diskussioner och starka kaffe har möjliggjort denna studie.

“The two defining challenges of our century are overcoming poverty and managing climate change: if we fail on one, we will fail on the other.”

Lord Nicholas Stern, “The Low Carbon Road”, 2015.

Innehållsförteckning

1	Introduktion	1
1.1	Syfte och frågeställningar.....	2
1.2	Metod, material och avgränsningar	4
1.2.1	Val av fall	4
1.2.2	Material	5
1.2.3	Aspekter av tillförlitlighet	7
1.2.4	Avgränsningar	8
2	Sociala och ekologiska utmaningar i staden	9
2.1	Staden som “lokalt välfärdssystem”	9
2.2	Staden som ”motor” för klimatarbetet	10
2.2.1	Hållbar urbanism – men för vem?.....	11
2.3	Sociala och ekologiska utmaningar i miljonprogramsområden	11
2.3.1	Framväxten av ’nya sociala risker’ och dess koppling till miljonprogrammets bostadsområden	11
2.3.2	Hållbar renovering och energieffektivisering	12
2.3.3	Barriärer mot energieffektivisering av Miljonprogrammet.....	13
2.3.4	Sociala implikationer av energieffektivisering	15
3	Teoretiska och analytiska perspektiv	16
3.1	Ekologisk och social hållbarhet i utveckling av miljonprogramsområden	16
3.1.1	Ekologisk hållbarhet.....	17
3.1.2	Social hållbarhet	18
3.1.3	Sammankoppling av miljö-mässig och social hållbarhet.....	20
3.2	Kopplingen mellan social och miljömässig policy	23
3.2.1	Dimension 1: Miljörättviseargumentet.....	25
3.2.2	Dimension 2: Ojämn distributiv börda och ”triple injustice”	25
3.2.3	’Eco-social’ policyutformning och implementering i praktiken	26
3.2.4	”Triple injustice” och miljörättsvisa vid energieffektivisering.....	28
3.2.5	Energieffektivisera miljonprogrammet – barriärer och möjligheter	29
3.3	Analytiskt ramverk – <i>socio-ekologisk integration i praktiken</i>	31
4	Analys	34
4.1	Fallstudie Lindängen, Malmö	34
4.1.1	Energieffektivisering av flerbostadshus i kvarteret <i>Vårsången</i>	36
4.1.2	Socioekologisk stadsutveckling Lindängen	37

4.1.3	Åtgärder för att hantera en ”policy-krock” vid energieffektivisering i Vårsången, Lindängen	43
4.2	Fallstudie <i>Backa Röd, Göteborg</i>	47
4.2.1	Energieffektivisering av flerbostadshus, <i>Katjas gata, Backa Röd</i>	48
4.2.2	Socioekologisk stadsutveckling - Backa Röd	50
4.2.3	Åtgärder för att hantera en ”policy-krock” vid energieffektivisering i Backa Röd.....	55
4.3	Jämförande analys	59
4.3.1	Socioekologisk stadsutveckling i Lindängen och Backa	59
4.3.2	Energieffektivisering i Vårsången och Backa Röd	62
5	Diskussion och slutsatser	65
6	Referenser	69
7	Bilagor	78
7.1	Bilaga 1. Intervjuguide stadsutvecklingsnivå.....	78
7.2	Bilaga 2. Intervjuguide fastighetsbolag.....	80
7.3	Bilaga 3. Intervjuguide Hyresgästföreningen.....	81
7.4	Bilaga 4. “ <i>En social pelare av hållbar utveckling</i> ”	83
7.1	Bilaga 5. <i>Organisatorisk styrning, Program Lindängen</i>	84

1 Introduktion

Städer och lokala välfärdsystem har under de senaste decennierna blivit nyckelaktörer i arbetet med att minska miljöförstöring och sociala ojämlikheter i europeiska välfärdsstater. I kölvattnet av ekonomiska kriser, statlig decentralisering och avregleringstrender har det ansvar som tidigare förknippades med nationalstatens traditionella välfärdsroll skiftat till subnationella styrelseformer och lokala aktörer. Välfärdspolitiken har under senare år blivit allt mer decentraliserad och i takt med att växande sociala problem så som social exkludering, boendesegregation, inkomstskillnader och arbetslöshet blir allt mer urbana, ligger lösningarna utanför den nationella statsapparatusens ansvarsområde.

Samtidigt som att ansvaret för att hantera växande välfärdsutmaningar åläggs lokala myndigheter och välfärdssystem, ses städer ofta som föregångare i arbetet med att bemöta ekologiska utmaningar i urbana miljöer. Kraftig befolkningsväxt och en koncentration av ekonomisk aktivitet och socialt liv ställer nya krav på städer att bemöta utmaningar som växande koldioxidutsläpp från energiförbrukning, transport och konsumtion (Loorbach & Shiroyama 2016). I nordeuropeiska städer finns ett fokus på att urbana miljö- och klimatproblem bör lösas med modern teknik, vilket har lett till framväxten av extravaganta boendemiljöer som förkroppsligar den ”hållbara livsstilen”. Samtidigt som ”ekologiska enklaver” växer fram i vissa delar av staden, ger andra stadsdelar uttryck för förfall och social misär (Tunström et al. 2015, s.3). Att skapa hållbara städer handlar därmed inte enbart om människors koldioxidutsläpp eller ny teknik utan berör också frågor om social trygghet, inflytande och tillgång till miljövänliga boende för samtliga av samhällets medborgare (ibid). Frågan om hur urbana miljöer bör anpassas och bidra till att mildra klimatförändringen samtidigt som sociala utmaningar som segregation och exkludering bemöts blir därmed central.

En av de mest aktuella samhällsutmaningarna för stadsplanerare och beslutsfattare i Sverige är upprustningen av det svenska miljonprogrammet¹. Miljonprogrammets bostäder står i dagsläget inför omfattande renoveringsbehov för att uppfylla Sveriges och EU:s klimat- och komfortmål och här skapas därför ett ”möjlighetsfönster” att adressera frågan om energieffektivisering² samtidigt som bostäderna och dess närområden rustas upp (Högberg 2014, s.32).

---

¹ År 1965 tog Sveriges riksdag beslut om att det i Sverige skulle byggas en miljon bostäder under en period på tio år (1965–1974) vilket kom att omnämnas som *Miljonprogrammet* (Vidén 2012, s22).

² Energirenovering eller energieffektivisering handlar främst om renovering som riktas mot att höja energiprestandan i en byggnad (Åstmarsson et al. 2013).

Fastigheterna är emellertid belägna i områden som i stor utsträckning präglas av social exkludering och låg socio-ekonomisk status. Upprustningen av miljonprogramsområden är därmed en utmaning som tydligt profilerar hur sociala och ekologiska hållbarhet möts i praktiken (Tunström et al. 2015, s.9). Enligt tidigare studier riskerar renovering och energieffektivisering av bostadsbeståndet i miljonprogramsområden att skapa substantiella hyresökningar, vilket innebär att de hyresgäster som inte klarar av att bära en ökad hyra riskerar att behöva flytta. I en sådan situation riskerar klimatmålen snarare att öka social exkludering och förvärra den socio-ekonomiska situationen i urbana miljöer (Mangold et al. 2016). Ovanstående dilemma sätter fingret på ett relevant policyproblem: om klimatpolicy och välfärdspolicy utvecklas parallellt, till synes fritt kopplade från varandra, riskerar måluppfyllelsen för respektive policyområde att hamna i konflikt med varandra. Dilemmat understryker den problematik som skapas när sociala och ekologisk hållbarhet hanteras inom separata politik, forsknings och förvaltningsområden. Vidare styrks argumentet om att ekologisk och social hållbarhet måste kopplas samman för att synliggöra hur målkonflikter och synergier uppstår och kan hanteras (Tunström et al. 2015, s.11).

Genom att analysera hur kommuner och fastighetsbolag arbetar med att utveckla, renovera och energieffektivisera miljonprogramsområden i två av Sveriges största städer undersöker denna studie hur sociala och ekologiska hållbarhetsdimensioner kan integreras för att bidra till varandras måluppfyllnad i praktiken. Att skapa en stadsomvandlingsprocess som tillgodoser både ekologiska och sociala värden är en komplex uppgift. Samtidigt exemplifierar utmaningen ett steg i riktningen mot en hållbar urban välfärd som tillgodoser välbefinnandet hos medborgarna samtidigt som den rör sig inom de ekologiska ramarna för planeten – vilket är avgörande för att effektivt stävja klimatförändringen på ett socialt acceptabelt sätt.

1.1 Syfte och frågeställningar

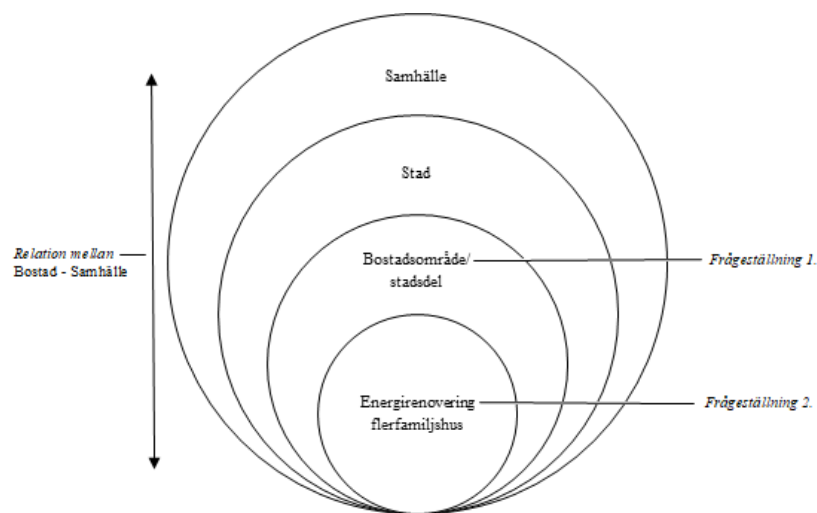
Huvudsyftet med studien är att undersöka hur kommuner och fastighetsbolag kan arbeta för att sammanlänka ekologiska och sociala hållbarhetsdimensioner i stadsomvandlingsprojekt i socio-ekonomiskt utsatta bostadsområden. Studien syftar vidare till att undersöka hur fastighetsägarna i respektive fallstudieområde bemöter dilemmat att renoverings- och energieffektiviseringsåtgärder riskerar att leda till ökade hyror i resurssvaga bostadsområden.

Genom att analysera två fall av pågående stadsutvecklingsprocesser i miljonprogramsområdena *Backa Röd* i Göteborg samt *Lindängen* i Malmö ämnar studien undersöka hur en koppling mellan ekologisk och social hållbarhet kan förstås och kommer till uttryck i praktiken, dels genom stadsutvecklingsprocessen i området och dels genom den energieffektiviseringsprocess av miljonprogramshus som genomförts i respektive fall. Genom att undersöka förekomsten av kopplingar mellan ekologisk och social hållbarhet i

fallstudieområdena avser studien att bidra till diskussionen kring en 'eco-social' stadsutvecklingsprocess som gör sig medveten kring hur ekologiska och sociala åtgärder inom samhällsplanering hänger samman och påverkar varandra³.

För att besvara syftet ovan kommer studien att utgå ifrån två huvudfrågeställningar:

1. *Hur kan social och ekologisk hållbarhet sammankopplas i stadsutvecklingsprojekt i socio-ekonomiskt utsatta bostadsområden?*
2. *Hur hanterar bostadsbolag dilemmat att klimatåtgärder riskerar att leda till ökade hyror i socio-ekonomiskt utsatta bostadsområden?*

Figur 1. *Relation mellan insatser i den bebyggda miljön*

Figur 1. Beskriver den abstraktionsnivå som frågeställningarna rör sig på i en dimensionskala från bostad till samhälle. Detta eftersom insatser för att stärka en social hållbarhet i relation till energieffektivisering av byggnader inte existerar i ett vakuum utan påverkas av andra insatser för att öka social hållbarhet som genomförs i bostadsområdet eller i stadsdelen (Högberg 2015, s.25, se sida 24.). Studiens första frågeställning adresserar därmed stadsdelsnivån och de insatser som genomförs för att stärka den sociala och ekologiska hållbarheten medans den andra frågeställningen behandlar hur den sociala hållbarheten bejakats vid själva energirenoveringen av flerbostadshusen.

---

³ I sitt genomförande ämnar studien bistå den inledande fasen av forskningsprojektet "Den nya urbana utmaningen? Hållbara välfärdsmodeller i de svenska storstäderna" vid Lunds Universitet.

1.2 Metod, material och avgränsningar

Den metodologiska utgångspunkten för denna studie är en kvalitativ jämförande fallstudie. Att använda sig av fallstudier är enligt Flyvbjerg (2006) särskilt fördelaktigt i undersökningar som ämnar öka insikten kring komplexa och kontextuella händelser i relation till ett samhällsproblem. Att välja flera fall bidrar också till att skapa en god variation och lägger grunden för att dra kausala slutsatser om orsak och verkan (Teorell & Svensson 2007, s.236, Esaiasson et al. 2017, s.109). Vidare har studien tagit en kumulativ ansats då det teoretiska resonemang som utgör grunden för studiens metodologiska ramverk bygger på tidigare forskning som behandlat sammankopplingen mellan social och ekologisk hållbarhet (Teorell & Svensson 2007, s.252–253). För att undersöka hur kopplingen mellan ekologisk och social hållbarhet kommer till uttryck i respektive fallstudieområde har studien utvecklat ett analytiskt ramverk. Ramverket bygger vidare på en analysmodell som utformats av Murphy (2012) men har modifierats eftersom existerande teoribildning inte ansågs tillämpbar i den urbana kontext som studien avser undersöka (se *avsnitt 3.3*). Ramverket fyller en central funktion eftersom det tillåter studien att lyfta fram de analytiska komponenter som kan förklara det fenomen som studien utgör sig för att undersöka. Värdet av studiens resultat styrks vidare av att fallstudierna representerar utmaningar vid stadsutveckling och energieffektivisering av miljonprogramsområden som kan vara applicerbara även i andra sammanhang. Studiens resultat anses därför vara av inom- och utomvetenskaplig relevans för andra som studerar eller arbetar med stadsomvandlings och energireovering i miljonprogramsområden.

1.2.1 Val av fall

Fallen valdes utifrån inklusionskriterierna att det i respektive fall genomförts en energieffektivisering av fastigheter samtidigt som båda miljonprogramsområdena genomgår en stadsomvandlingsprocess för att adressera den sociala hållbarheten. Fallen utgjorde därmed ideala fallstudieexempel eftersom urvalet tillät en jämförelse över hur kopplingen mellan ekologi och social hållbarhet adresserats i relation till energieffektiveringen och stadsutvecklingsprocessen i respektive område. Studiens urvalsprincip utgick vidare från två ”typiska fall”, vilket innebär att fallen är tillräckligt homogena för att skapa en *analytisk generaliserbarhet* till andra miljonprogramsområden i Sverige (Esaiasson et al. 2012, s.164–165). Samtidigt skall det understrykas att studien grundas i en ideografisk utgångspunkt då respektive fall måste studeras utifrån sin unika förutsättning (Teorell & Svensson 2007, s.11). Syftet med studien är därmed inte att skapa en hög generaliserbarhet utan att ackumulera kunskap kring de specifika fallstudieområdena och att därigenom undersöka hur eco-sociala perspektiv på stadsutveckling kan komma till uttryck i praktiken.

1.2.2 Material

Forskningsöversikt

Forskningsöversikten genomfördes i mån om att kartlägga det rådande forskningsläget över studier som behandlar den begreppsliga innebörden av social och ekologisk hållbarhet, dess relation till renoverings- och stadsutvecklingsprocesser samt hur begreppen kan kopplas samman (Bryman, 2012, s.113–114). Genom forskningsöversikten kunde en kvalitativ bedömning av det utvalda materialet genomföras i mån om att lyfta fram vad litteraturen framhåller som centralt på grund av dess förekommande i ett större antal artiklar och tryckta verk (ibid). För att främja en god validitet användes ett antal artiklar vars primära syfte varit att genomföra en systematisk översikt kring ett större antal studier som behandlat barriärer mot att energieffektivisera miljonprogramsostäder samt hur en socialt hållbar renoveringsprocess bör se ut.

För att sammanställa och lyfta fram essentiella aspekter från det rådande kunskapsläget genomfördes en omfattande materialsökning genom sökmotorerna Google Scholar och Lunds Universitets akademiska sökmotor. Initiala sökord som applicerades och kombinerades var:

Eco-social policy, sustainable renovation process, energy retrofitting, energy retrofitting in the Million homes program, social sustainability and urban planning, barriers to energy retrofitting, socio-ecology, socio-ecological development, retrofitting, renovation, welfare policy, climate policy and welfare, environmental justice.

Vid ett första urval anträffades ett stort antal artiklar som därefter genomsöktes efter relevanta nyckelord som kunde användas för att specificera sökningen. Därefter genomsöktes urvalet av artiklar efter relaterade referenser som ytterligare kunde spetsa resultatet samt undersöka resultat som motbevisats av tidigare studier (Bryman 2012, s.118). Sammantaget resulterade metoden i ett mindre antal artiklar och tryckta verk från vilka slutsatser kring det befintliga kunskapsläget kunde dras (ibid).

Semistrukturerad intervjustudie

Totalt genomfördes 12 semistrukturerade intervjuer med olika aktörer (se *Tabell 1*) med koppling till stadsutvecklingsprocesserna i Backa i Göteborg och Lindängen i Malmö. Semistrukturerade intervjuer är särskilt fördelaktiga när syftet med studien är att skapa detaljrika svar som inte begränsas av förutbestämda svar. Den semistrukturella formen tillåter också intervjuaren att ställa följdfrågor och att röra sig utanför ramarna för de frågor som förutbestämts i intervjuguiden (Bryman 2012, s.471). Vidare blir samtalsintervjuer ett viktigt redskap vid studier som behandlar synliggörandet av fenomen (Esaiasson et al. 2017, s.266).

Tabell 1: *Intervjupersoner*⁴

Befattning/roll	Datum/Intervjulängd
Teknisk chef, Poseidon Bostads AB	180320, längd 1:18
Förhandlingsstrateg Hyresgästföreningen, Malmö	180420, längd 0:38
Projektledare Stadsbyggnadskontoret, Göteborgs Stad	180423, längd 0:57
Hållbarhetsstrateg, SDF Norra Hisingen, Göteborgs Stad	180419, längd 0:58
Fastighetschef, Fastighets AB Trianon	180417, längd 0:42
Enhetschef, Hyresgästföreningen, Göteborg	180416, längd 0:34
Projektledare & Arkitekt, Framtidskoncernen	180413, längd 1:07
Programledare Lindängen, Malmö Stad	180411, längd 0:49
Utvecklingssamordnare Framtidens Hus, Malmö Stad	180427, längd 0:53
Utvecklingssamordnare ReTuren, Malmö Stad	180418, längd 1:02
Projektledare Backa Röds Pärlor, Poseidon Bostads AB (lämnade företaget 2015)	180424, längd 0:43
Förhandlare, Hyresgästföreningen Malmö	180420, längd 0:29

Centralitet stod i förgrunden för urvalet av de personer som intervjuats i studien. Genom att utgå ifrån ett strategiskt urval av centralt placerade ”nyckelaktörer” för stadsutvecklingsprocessen i Backa och Lindängen skapades således en högre trovärdighet i relation till informanternas svar (Esaiasson et al. 2017, s.267–269). Urvalet av informanter bestod av tjänstepersoner från den kommunala förvaltningen, företrädare för fastighetsbolagen, och slutligen representanter från Hyresgästföreningen. Studien saknar emellertid ett perspektiv från de boende i relation till frågeställning 1. som behandlar stadsutvecklingsprocessen. För att överbygga denna problematik genomfördes intervjuer med 3 informanter från olika förvaltningsgrenar i respektive fall. Efter att studien genom ursprungsurvalet identifierat de nyckelpersoner som ansågs avgörande för att undersöka studiens förklaringsvariabler användes ett så kallat *snöbollsurval*. Genom snöbollsurvalet pekade informanterna vidare på ytterligare nyckelpersoner som kunde tillföra värdefull information till studien (ibid). Det totala antalet informanter (12) ansågs källkritiskt trovärdigt för att återspegla det faktiska händelseförloppet och återge en realistisk bild av stadsutvecklingsprocesserna i Backa och Lindängen (ibid). Samtidigt bör man hålla i åtanke att ett limiterat antal kvalitativa intervjuer snarare kan påvisa en tendens än att skapa en generaliserbarhet i resultatet.

---

⁴ I studiens analysavsnitt har befattningarna förkortats och omnämns som Tjänsteperson, Hyresgästföreningen, Teknisk chef, Fastighetschef, Projektledare.

Inför samtalsintervjuerna genomfördes en extensiv litteraturgenomgång över respektive fall. Detta för att utforma ett frågeformulär som fyllde de kunskapsluckor som identifierats men också för att kunna ställa relevanta följdfrågor (Esaiasson 2017, s.266). Inför informantintervjuerna utformades tre olika intervjuguider för att identifiera de tre aktörernas perspektiv (kommun, fastighetsbolag, boende). Respektive intervjuguide (se *Bilaga 1,2,3*) utformades i linje med studiens metodologiska ramverk (se *kapitel 3.3*).

Med konsensus från respektive informant spelades samtliga av intervjuerna in vid intervjutillfället och transkriberades i efterhand. För att hantera det omfattande intervjumaterial som skapades under intervjuerna användes Creswells (2014) sex steg för dataanalys: *organisering och förberedelse av data; genomläsning av data; kodning av data; identifikation av teman och beskrivningar; fastslå representation av data; samt tolkning av resultat* (Creswell 2014, s.195–196). Genom att utforma ett kodschema utifrån studiens metodologiska ramverk kunde olika teman identifieras och kategoriseras samt slutligen lyftas i analysen.

Den information och citat som återges i studien har skickats till respektive informant för godkännande. Vidare har studien utgått ifrån Vetenskapsrådets forskningsetiska riktlinjer för samhällsvetenskaplig forskning (*informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet, nyttjandekravet*) (Teorell & Svensson 2010, s.21).

Dokumentanalys

För att kartlägga förekomsten av sammankopplingar mellan ekologisk och social hållbarhet i stadsutvecklingsprocesserna kompletterades intervjustudien med en kvalitativ dokumentanalys. Här undersöktes olika offentliga och interna dokument som var relaterade till stadsutvecklingsprogrammet och energieffektiviseringen av flerbostadshusen i respektive fall. Utifrån det metodologiska ramverket har studien undersökt översiktsplaner, detaljplaner, interna och offentliga dokument, sociala konsekvensbeskrivningar och övriga kommunala utsagor som behandlar stadsutvecklingsprocessen. Genom en intensiv läsning med studiens analytiska ramverk som verktyg har särskilda passager som adresserar social och ekologisk hållbarhet kunnat lyftas fram (Esaiasson et al. 2017, s. 236).

1.2.3 Aspekter av tillförlitlighet

Studien har utgått från de kvalitetssäkrande grundkriterierna *äkthet, oberoende, samtidighet* och *tendens* som föreslås av Esaiasson et al. (2017). Materialets *äkthet* bedöms som god eftersom större delen av det tryckta material som studien grundas i kommer från offentliga institutioner. Graden av *oberoende* bedöms också som god då större delen av de primär och sekundärmaterial som används i studien kommer från offentliga publikationer och oberoende källor. I de fall där

nyhetsartiklar används har studien granskat flera källor som behandlat samma förlopp. Avståndet mellan berättare och berättelse bedömdes som kort då studien grundas i en stor andel primärmaterial. Att centralitet stått i förgrunden vid valet av informanter styrker ytterligare graden av oberoende då aktörerna har en direkt koppling till händelseförloppet. *Graden av samtidighet* bedöms som stark eftersom renoveringsprocesserna i Lindängen och Backa Röd nyligen genomförts samt att stadsutvecklingsprocesserna i respektive fall är pågående. *Graden av tendens* är särskilt viktig att lyfta i studier vars resultat i huvudsak grundar sig i intervjustudier. Detta eftersom källans ursprung kan ha en tendens att återge en snedvriden bild av händelseförloppet (ibid). Graden av tendens vid intervjuerna med kommunala tjänstepersoner bedömdes som god då centralitet stod i förgrunden för urvalet och att tjänstepersoner i stor utsträckning skall handla opartiskt i sin roll. Risken för tendens var emellertid större vid intervjuerna med fastighetsbolagens företrädare till följd av känsligheten i ämnet som behandlar hyreshöjningar och socialt ansvarstagande mot hyresgästerna. Därför kompletterades intervjuerna här med Hyresgästföreningens bild av de boendes upplevelser från renoveringsprocessen.

1.2.4 Avgränsningar

Eftersom studien enbart behandlar två fall limiteras generaliserbarheten i resultatet. Även om fallen är strategiskt utvalda för att representera ett större urval skulle en större studie som omfattade fler stadsutvecklingsprocesser i miljonprogramsområden behöva genomföras för att möjliggöra en generalisering. Vidare kommer studien inte att adressera ekonomiska, juridiska eller företagsorganisatoriska barriärer mot energieffektivisering av miljonprogrammets bostäder. Samtliga tre aspekter kommer dock lyftas i studien eftersom det är oundvikligt att behandla frågan om energirenovering utan att adressera dem. Uppsatsen syftar inte heller till att lämna något uttömmande svar på hur dilemmat med att energieffektivisera miljonprogrammets bostäder bör lösas i en nationell kontext utan snarare till att undersöka hur problematiken gestaltats och adresseras på lokal nivå. Slutligen har studien inte genomfört någon analys av de boendes perspektiv i stadsutvecklingsprocessen i respektive fallstudieområde. Ett sådant perspektiv skulle bidra med ytterligare ett perspektiv i relation till studiens första frågeställning. Samrådstiden för respektive planprogram hade emellertid löpt ut vid tillfället för studien, vilket komplicerade insamlingsprocessen och studien begränsade sig därmed till intervjuer med representanter från den kommunala förvaltningen.

2 Sociala och ekologiska utmaningar i staden

Detta kapitel behandlar ett antal bakomliggande faktorer som syftar till att införliva läsaren i den kontextuella bakgrund och begreppsorientering som studiens huvudsyfte behandlar.

2.1 Staden som “lokalt välfärdssystem”

Som nämnt i introduktionskapitlet har betydelsen av att undersöka lokala kontexter när växande samhällsliga utmaningar skall analyseras ökat substantiellt under de senaste decennierna. Denna trend kan härledas till en rad institutionella och individuella förändringar i det sociala, ekonomiska, demografiska och politiska landskapet i västerländska välfärdsstater (Andreotti & Mingione 2013, s.224). Även om nationalstaten förblir den centrala myndigheten för utformning och reglering av välfärdspolitiken har skiften mot avreglering och statsreformer minskat dess autonoma roll (Andreotti & Mingione 2013, s.225). Med tanke på behovet av kunskap och kännedom om lokala politiska och sociala kontexter anses lokala styrningsformer ofta mer effektiva och tillbörliga i uppdraget att möta invånarnas välfärdsbehov (Johansson & Koch 2016, s.53). Decentraliseringen av välfärdsservice har också skapat en kraftig ökning av aktörer som är involverade i implementeringen och utvecklingen av social välfärdspolicy. Detta har i sin tur skapat komplexa och dynamiska arrangemang mellan offentliga och privata aktörer samtidigt som civilsamhället och icke-vinstdrivande organisationer blivit allt mer centrala för att möta lokala välfärdsbehov (Andreotti & Mingione 2013, s.224–25, Johansson & Panican 2016, s.1).

Ovannämnda påtryckningar mot omstrukturering och decentralisering av välfärdsservice har skapat en diskurs inom den socialpolitiska litteraturen som lyfter vikten av att undersöka ”lokala välfärdssystem”. Lokala välfärdssystem som begrepp syftar inte enbart på subnationella styrningsformer utan också på de komplexa och dynamiska sociala och politiska strukturer och den myriad av aktörer som idag är involverade i uppfyllandet av lokala välfärdsbehov (Andreotti & Mingione 2013, s.225). Från denna utgångspunkt kan städer ses som lokala välfärdssystem där varje urban miljö har unika organisationsformer av välfärd, policylösningar och involverade aktörer.

2.2 Staden som ”motor” för klimatarbetet

Städer ger idag uttryck för växande utsläpp av koldioxid genom expansiv energiproduktion, energiförbrukning, transport, konsumtion av mat och resurser, vilket kan härledas till urbana miljöers koncentration av ekonomisk aktivitet och socialt liv (Loorbach & Shiroyama 2016). I en tid av kraftig urban tillväxt har frågan kring hur urbana miljöer kan anpassas och bidra till att mildra klimatförändringen därför blivit ett centralt område för akademisk forskning och politisk debatt (Bulkeley et al. 2015). Forskningen har visat att insatser för anpassning och mildrande av klimatförändringen inte är avgränsade till särskilda styrningsapparater eller nivåer av statlig styrning utan snarare kommer till stånd i en komplex kontext av flernivåstyrning⁵. Handlingsutrymmet för klimatpolitiken sträcker sig dels vertikalt över internationella och transnationella organisationer till stater, regioner och städer, dels horisontellt över företag, civilsamhällesorganisationer och icke-statliga aktörer (ibid, Bulkeley & Betsill 2013, s.136).

Staden har därmed blivit en central arena för klimathandling och urbana miljöer öppnar upp olika möjligheter för aktion i relation till klimatförändringen (Loorbach & Shiroyama 2016, s.5) Här skapas en experimentell arena av micro-lösningar där kommuner, privata företag och aktörer från civilsamhället söker nya vägar att demonstrera, utmana, undersöka och ackumulera kunskap kring den egentliga betydelsen av klimathandlingar. Här samlas människor, kunskap, kapital och resurser på ett sätt som etablerar kraftfull potential att effektivt tillmötesgå klimatförändringen och dess effekter. I respons till det begränsade handlingsutrymme som påvisats i klimatförhandlingarna mellan länder skapas här en sammanvävning av nätverk som styr klimataktioner och mål på urban nivå (Bulkeley et al, 2015, s.12). Ett stort antal svenska städer och kommuner har implementerat egna ambitiösa mål för hur man arbetar med att begränsa klimatpåverkan inom lika sektorer så som transport, avfallshantering eller energiförsörjning (Göteborgs stad 2014a, Malmö Stad 2009a, Stockholm stad 2016).

Städer utgör därmed en viktig ”motor” i arbetet för att minska klimatförändringens effekter, för att finna nya samarbetsformer mellan aktörer samt för att demonstrera handlingskraft i en lokal kontext.

---

⁵ *Flernivåstyrning* är en fri översättning av begreppet ”Multi-Level Governance” som enligt Ongaro (2015) kan definieras som ”den simultana aktiveringen av statliga och icke-statliga aktörer på olika rättsliga nivåer” (Ongaro 2015, s.2).

2.2.1 Hållbar urbanism – men för vem?

Idag presenteras städer ofta som ”ekologiska” eller ”hållbara” där ett fokus på koldioxidsnål energi, hållbar avfallshantering eller gröna transportsätt sammankopplar ekologiska utmaningar med ekonomisk utveckling och smart teknologi (Wheeler 2010). Denna utveckling av ’smart’ eller ’hållbar’ urbanism har blivit ett sätt att lansera städer i ett försök att attrahera investeringar och skapa ekonomisk tillväxt (Book et al. 2010). Utvecklingen av hållbar urbanism har dock kritiserats för att jämställa hållbar utveckling med teknologiska lösningar på ekologiska problem (Cugurullo 2016). Social hållbarhet hamnar därför ofta i bakgrunden till förmån för lösningar som sammanfogar ekologiska och ekonomiska mål. Genom klimatsmarta stadsutvecklingsprojekt skapas istället ”ekologiska enklaver” för en liten del av stadens invånare, samtidigt som bördan från klimatförändringen och samhällets resurser är ojämnt fördelade (ibid, Tunström et al. 2015, s.11, Coates 2013).

I denna debatt saknas ett fokus kring hur hållbar stadsutveckling och urbana styrningsfunktioner riskerar att skapa eller förvärra urban segregation och sociala orättvisor – en problematik som kommer att lyftas i nästa avsnitt.

2.3 Sociala och ekologiska utmaningar i miljonprogramsområden

2.3.1 Framväxten av ’nya sociala risker’ och dess koppling till miljonprogrammets bostadsområden

”Nya” sociala risker syftar till den transformationsfas som den moderna välfärdsstaten nu befinner sig i, där samhällsutmaningar skapades genom globalisering, nya produktionsmedel och internationell konkurrens sätter ökad press på tillhandahållandet av social välfärd (Johansson et al. 2016, s.96). Nya sociala risker och den komplexitet som omgärdar social policy är särskilt framträdande i en urban kontext.

Europeiska städer har under senare år blivit allt mer diversifierande och ger uttryck för en kraftig variation av etnisk och demografisk diversitet, både mellan och inom olika samhällsgrupper. Denna diversitet speglar skillnader i socio-ekonomiska termer, i sociala och etniska strukturer men också genom livsstilar, attityder och aktiviteter (Tasan-Kok et al. 2014). Utvecklingen har skett parallellt med att de europeiska välfärdsstaterna försöker hantera växande inkomstskillnader mellan samhällsgrupper (Johansson et al. 2016, s.96). Detta är

en trend som inte lyckats dämpas av välfärdspolitiken och större inkomstskillnader har bidragit till att cementera social polarisering och social ojämlikhet (Tasan-Kok et al. 2014). Begreppet ”delade städer” förkroppsligar denna strukturella utveckling, där samhällsgrupper är ojämnt fördelade ur ett rumsligt perspektiv. Särskilt utsatta områden innehåller ofta en majoritet av en specifik samhällsgrupp, som exempelvis låginkomsttagare eller etniska minoriteter (ibid).

Social ojämlikhet, segregation och polarisering är urbana utmaningar som är särskilt påtagliga i en svensk kontext och den sociala och etniska segregationen i Sverige har blivit en av dem mest centrala urbana samhällsutmaningarna för planerare och politiker (Tunström et al. 2015, s. 11). Ökade segregationsmönster inom städer och kommuner som ger uttryck för stora skillnader i relation till upplevd trygghet, brottslighet, arbetslöshet, trångboddhet, samhällsservice och delaktighet i samhället (Regeringskansliet 2017). Studier påvisar att segregation är ett vanligt fenomen i svenska storstäder och fortsätter enligt nuvarande prognoser att öka trots krafttag genom en rad olika program och policyåtgärder (Lilja & Pemer 2010, s.15). En kombination av immigrationspolitik, stadsutbredning, bostadspolitik, och kommunal markanvändning är exempel på faktorer som enligt forskningen haft en central inverkan på en ökad boendesegregation i Sverige (Lilja & Pemer 2010, s.20).

Denna utveckling är särskilt märkbar i svenska miljonprogramsområden, där socio-ekonomiskt svaga samhällsgrupper i stor utsträckning befolkade bostadsbeståndet (Mangold et al. 2016). Redan när miljonprogrammet stod klart övergavs det snabbt av den svenska medelklassen för nybyggda småhusområden och befolkades därefter främst av immigranter som kommit till Sverige av flyktingskäl och inte som arbetskraftsinvandrare, vilket skapade en initial situation av utanförskap och segregation (Lilja & Pemer 2010, s.43). Trenden av segregation och utanförskap har ännu inte lyckats vändas och har idag en stark prägel på många av miljonprogrammets bostadsområden. Både Malmö Stad och Göteborgs Stad har satt upp mål och implementerat program för att minska boendesegregationen och utanförskapet i städerna, men trenden visar att den snarare har ökat (Mangold 2016, Lilja & Pemer 2010, s.21, Salonen 2012, Malmö Stad 2014a, s.15).

Ovanstående avsnitt har påvisat några av de sociala utmaningar som det svenska miljonprogrammet idag står inför. Samtidigt finns det många ekologiska utmaningar att bemöta och nästa avsnitt kommer därför att lyfta energieffektiviseringen av miljonprogrammets bostäder som ett viktigt exempel.

2.3.2 Hållbar renovering och energieffektivisering

I Sverige och norra Europa står uppvärmningen och elförbrukningen för en stor andel av bostadsbeståndets energikonsumtion vilket skapar en stark motivation

till att förbättra byggnadens energiprestanda (Ástmarsson et al. 2013). Regering och riksdag har i det nationella miljökvalitetsmålet ”En god bebyggd miljö” fastslagit att den totala energianvändningen i byggnader per uppmätt area-enhet bör reduceras med 20 procent till 2020 och med 50 procent till 2050 i jämförelse med 1995 års nivå (Dalenbäck 2012, s.263, Thuvander et al. 2012).

Vida sidan av dessa målsättningar för energieffektivisering av det svenska bostadsbeståndet för att uppnå klimatmålen står idag 600 000 av de ca 830 000 lägenheter som byggdes under rekordåren⁶ inför omfattande och kostnadskrävande renoveringsbehov. Detta för att åtgärda teknisk förslitning, minska energiförbrukningen samt att modernisera bostadsbeståndet för att bemöta framtida bostadsbehov och miljökrav (Vidén 2012, s.39, Femenías et al. 2017b). Miljonprogrammets bostadsbestånd har idag nått en ”serviceperiod” på över 40 år vilket innebär att bostäderna varit i bruk under närmare 50 år och tekniska och fysiska komponenter därför måste renoveras eller bytas ut (Vidén 2012, s.39, Femenías et al. 2017b). Forskning visar vidare på att miljonprogrammets bostäder ofta har en mycket hög energiförbrukning (Högberg 2014). En renoveringsprocess som syftar till att öka standarden i miljonprogrammets bostadsbestånd samtidigt som den bidrar till klimatmålens uppfyllnad genom en energieffektivisering innebär därmed en ”dubbel” samhällsvinst. Detta eftersom det skapas en möjlighet att adressera både sociala (levnadsstandard, boendesegregation) och klimatomfattiga (minskad energiförbrukning) utmaningar vid renovering (Mangold 2016, Högberg 2014).

2.3.3 Barriärer mot energieffektivisering av Miljonprogrammet

Energieffektiviseringen av miljonprogrammets flerbostadshus går mycket långsamt och även om studier visat att det är genomförbart behäftas processen med höga kostnader och låga ekonomiska incitament (Femenías et al. 2017b). Regeringen har i budgetpropositionen (2015/16:1) för år 2016 garanterat 1 miljard SEK på årlig basis för åtgärder som riktas mot energieffektivisering och renovering i socioekonomiskt utsatta bostadsområden (Regeringskansliet 2016a, Riksdagen 2015) samtidigt som kostnaden för energirenoveringar i miljonprogrammets bostäder beräknas överstiga 141 miljarder SEK (Mangold 2016, s.30).

Litteraturen som behandlar barriärer mot och incitament för att energieffektivisera lyfter en bred uppsättning betydelsefulla faktorer. En av de främsta barriärerna som pekas ut är bostadsbolagens rationella beteende, som innebär att riskaverta bostadsbolag försöker undvika den höga osäkerhet som

---

⁶ Mellan åren 1961–1975, under vad som brukar omnämnas som ”rekordåren”, byggdes nära 1,4 miljoner bostäder i Sverige. Detta motsvarande ca. 920 000 flerbostäder och 476 000 småhus som idag utgör 30 procent av Sveriges bostadsbestånd och flerbostadshusen inhyser ca 1,5 miljoner människor (Vidén 2012, s.22).

investeringar i energirenovering innebär och därför avvaktar (Femenías 2017a, s.2). Andra faktorer handlar om marknadsmisslyckande som lyfter en diskussion om delade incitament kring vem som investerar i energieffektiviseringen och vilka som drar nytta av den. Brist på kunskap och information i organisationsstrukturer hos fastighetsbolag samt avsaknad av positiva exempel är en tredje aspekt (ibid). Tidigare studier menar vidare att energieffektivisering ofta blir sekundär i relation till andra renoveringsbehov och att just energifrågan i sig inte är den främsta drivkraften för renovering (ibid). Höga arbetskraftskostnader och ett låg pris på energi minskar också incitamenten att investera i energieffektiviseringsåtgärder (Mangold et al. 2016).

Enligt Ljungkvist et al. (2013) ger *PBL* (Plan och Bygglagen) uttryck för en stor otydlighet vad gäller energihushållning vid renovering och att de energikrav som ställs är för låga. Inte heller av *Miljöbalken* följer några tydliga krav på att genomföra energieffektivisering i befintliga byggnader⁷. Otydlighet och brist på krav minskar således möjligheten att styra byggnader mot en högre energieffektivitet (ibid). Vidare begränsas energieffektivisering av *Hyreslagen*, som kräver ett godkännande från hyresgästerna vid renovering. Det blir därmed svårt att betala kostnaden för energirenovering med ökade hyror, då de inte skall räknas som en standardhöjning av lägenheten (ibid). Vidare uppmuntrar Hyreslagen till att genomföra renoveringar som ökar standarden i lägenheten som ett sätt att öka hyran och skapa vinst vid investeringar. Detta skapar en situation där hyresgäster får kämpa mot vad de upplever som ”lyxrenoveringar” (Femenías et al. 2017b). Olika *lönsamhetskrav* för att energieffektivisera varierar också beroende på var i staden som bostaden är belägen vilket riskerar att skapa lägre lönsamhet för energirenoveringar i miljonprogramsområden (Femenías et al. 2017a).

Denna uppsats syftar inte till att gå in på djupet i frågor om ekonomiska, organisatoriska och juridiska barriärer som beskrivits ovan men de är ändå viktiga för läsaren att bära med sig när energieffektiviseringen av miljonprogrammets flerbostadshus skall diskuteras. Exempelvis har ekonomiska och juridiska frågor betydelse för att förstå bostadsbolagens drivkrafter för renovering och de socioekonomiska effekter energieffektiviseringsåtgärder kan få till följd av hyreshöjningar.

---

⁷ Miljöbalkens allmänna hänsynsregler inrymmer exempelvis en energihushållningsprincip (MB, kap 2, § 5), men det är otydligt i vilken utsträckning den är tillämplig på bygg- och renoveringsprojekt (Naturvårdsverket 2018, Energimyndigheten 2015).

2.3.4 Sociala implikationer av energieffektivisering

Den negativa konsekvens av energieffektivisering i miljonprogrammet som är i huvudfokus för denna studie är det faktum att energirenovering riskerar att resultera i en ökad hyra, med ökade samhällskostnader och minskad social jämlikhet som följd (Mangold et al. 2016). Mangold (2016) har i sin doktorsavhandling behandlat energieffektiviseringsbehov och de kostnader som behäftas med energirenovering i Göteborg. Studien visar att de bostäder som är belägna i områden med lägsta medelinkomst (stadens miljonprogramsområden) också är de hus som står inför kraftigast renoverings- och energieffektiviseringsbehov under de kommande tio åren. Vidare visar studien att de kostnader som förknippas med en renovering för att dels höja standarden och dels uppnå stadens energiförbrukningsmål riskerar att leda till hyresökningar på mellan 35 till 50 procent den befintliga nivån (Mangold et al. 2016, s.7). Eftersom det i miljonprogrammet finns en överrepresentation av socioekonomiskt svaga grupper⁸ riskerar denna typ av hyresökningar att förvärra inkomstsituationer för hyresgästerna eller att boende tvingas att flytta (Mangold 2016, s.34). Risken för gentrifiering⁹ eller ”renoviction” – då omfattande renovering leder till att resurssvaga hushåll inte kan återvända efter renoveringen blir således ett faktum (Högberg 2014, s.3, Lind et al. 2014). Förflyttning av boende kan enligt Femenías et al. (2017b) ha en kraftfull inverkan på områdesutveckling över tid och ge uttryck för ökad segregation. En renovering för att uppnå klimatmässiga mål samt att åtgärda de delar av miljonprogrammet som idag kräver omfattande upprustning riskerar därmed att öka social exkludering och segregation (Mangold et al. 2016). Problematiken leder därför till en ”policy-krock” mellan mål för social hållbarhet och ekologisk hållbarhet. Betydelsen av att undersöka hur dessa områden påverkar varandra och hur policyområden kan sammanstrålas inom hållbar stadsutveckling för att bidra till varandras uppfyllnad kommer därför att diskuteras i följande kapitel.

---

⁸ Invånare med en medelinkomst mellan 150,000–200,000 eller lägre än 150,000 SEK per år (Mangold 2016, s.34).

⁹ Gentrifiering kan kortfattat definieras som en stadsomvandlingsprocess där bostadsområden som tidigare dominerats av socialt marginaliserade grupper i staden omvandlas för att attrahera resursstarka hushåll (vilket ofta leder till kraftiga hyresökningar). Det skapas därmed en ”social statushöjning” av en stadsdel (Lilja & Pemer 2010, s.37, Urban Utveckling n.d.1).

3 Teoretiska och analytiska perspektiv

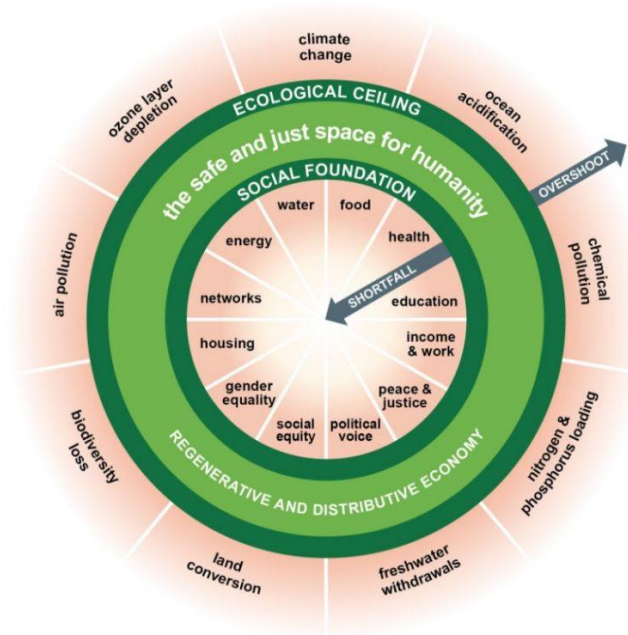
Föregående kapitel har påvisat att det finns stora sociala och ekologiska utmaningar att hantera i utanförskapsområden i Sverige. Samtidigt har dessa samhällsutmaningar tydliga kopplingar mellan varandra, där staden som lokal arena för både välfärdspolitik och klimatarbete måste axla uppgiften att minska social exkludering och segregation parallellt som klimatmässiga utmaningar adresseras. Det är därmed centralt att etablera en förståelse kring kopplingen mellan urban välfärd och ekologisk hållbarhet för att få till stånd en ökad integration mellan de båda policyområdena i urban politik och planering. Detta kapitel kommer därför att fördjupa sig i en teoretisk diskussion kring social- och miljömässig hållbarhet i relation till hållbar stadsutveckling samt undersöka hur de båda begreppen kan sammankopplas i lokala stadsutvecklingsprojekt. Därefter undersöks hur social- och miljömässig policy påverkar varandra i relation till energieffektivisering av miljonprogrammets flerbostadshus. Vidare undersöks hur en policyintegration kan bidra till utvecklingen av energirenoveringar som anpassas till bostadsområdets sociala situation. Kapitlet kommer att belysas utifrån studiens två huvudfrågeställningar och sedan resultera i ett analytiskt ramverk:

1. *Hur kan social och ekologisk hållbarhet sammankopplas i stadsutvecklingsprojekt i socio-ekonomiskt utsatta bostadsområden?*
2. *Hur hanterar bostadsbolag dilemmat att klimatåtgärder riskerar att leda till ökade hyror i socio-ekonomiskt utsatta bostadsområden?*

3.1 Ekologisk och social hållbarhet i utveckling av miljonprogramsområden

För att skapa en förståelse för social och ekologisk hållbarhet och hur begreppen interagerar med varandra på ett teoretiskt plan presenteras Kate Raworths ”livboj” (se *Figur 1.*) (Raworth 2012). I denna modell illustrerar Raworth interaktionen mellan planetära barriärer och mänskligt välbefinnande genom att applicera de nio ”planetära barriärer” som definierats av Stockholm Resilience Centre (Rockström et al. 2009) som tillsammans utgör *den ekologiska dimensionen* (den ”yttre” ringen). De planetära barriärerna sammankopplas därefter med dem av FN definierade hållbarhetsmålen, vilka illustreras som *den sociala dimensionen* (den ”inre” ringen) (Gough 2017, s.20). Raworth har därigenom skapat ett analytiskt ramverk där jordens naturresurser sätter de miljömässiga ramarna som i sin tur

utgör ett slags ”tak” inom vilken all mänsklig aktivitet äger rum (Högberg 2014, s.11). För att undvika ekologiska och sociala kriser måste mänskligheten finna ett ”säkert” levandsutrymme innanför de sociala och ekologiska ramarna. Här spelar den lokala och globala skalan lika stor roll i termer av mänsklighetens välbefinnande, då alla ”system” är sammankopplade (ibid).

Figur 2. Kate Raworths ”Livboj” – en säker och rättvis plats för mänskligheten (Källa: Kate Raworth 2018).

3.1.1 Ekologisk hållbarhet

Som begrepp är ekologisk eller miljömässig hållbarhet kanske det mest väldefinierade av de tre begreppen för hållbar utveckling och kan sammanfattningsvis beskrivas som en utvecklingsriktning som inte hotar naturresurser, ekosystem eller arter och därmed rör sig inom det ekologiska ”taket” i Raworths modell, (se figur 2.) (Högberg 2014, s.12). Detta tak representerar de planetära gränserna för ekosystemens bärkraft (’ecological limits’), eller de planetära barriärer Rockström et al. (2009) definierat. Detta är gränser som en ekologiskt hållbar samhällsutveckling behöver respektera och hålla sig inom. I relation till renovering kan ekologisk hållbarhet definieras utifrån diverse miljöcertifieringssystem för byggnader så som BREEM eller LEED men också utifrån vilka material som byggnaden består av, avfallshantering, inomhusklimat, klimatsmart teknik samt hur byggnaderna underhålls (Lind et al. 2014). Den här studien utgår emellertid främst ifrån

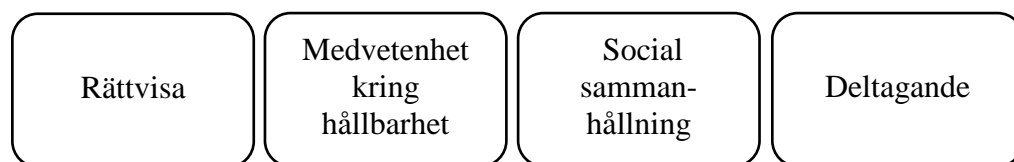

energikonsumtion som ett mått på ekologisk hållbarhet eftersom denna just denna faktor bidrar mest till byggnadens klimatavtryck (Högberg 2014, s.16). I relation till stadsplanering kan den ekologiska hållbarhetsdimensionen komma till uttryck på många olika sätt. Ekologisk hållbarhet kan exempelvis beröra hur biologisk mångfald främjas genom anläggning av grönområden eller öppna dagvattenlösningar som i sin tur främjar ekosystemtjänster i stadsmiljön. Det kan också handla om att skapa en infrastrukturplanering som främjar koldioxidneutrala trafikslag eller att stärka kollektivtrafikförbindelser. Vidare kan den inbegripa satsningar för att förändra medborgarnas miljöbeteende i relation till avfallshantering eller konsumtionsvanor. Genom ovanstående exempel ämnar studien att illustrera hur dimensionen kan förstås snarare än att skapa en tydlig definition av dess begreppsliga innebörd.

3.1.2 Social hållbarhet

Själva begreppet social hållbarhet som en del av den traditionella beskrivningen av hållbar utveckling har inte lämnats samma explorativa utrymme inom forskningen som den ekonomiska och ekologiska dimensionen (Murphy 2012, Boström 2012). Själva uppfattningen av social hållbarhet kan vara både normativ och analytisk och är ett mycket mångfacetterat begrepp som omgärdas av en myriad av definitioner (Högberg 2015, s.15, Murphy 2012, Mangold 2013, s.9, Dempsey et al. 2011). Oklarheten kring begrepps innebörden av social hållbarhet har lett till att det implementerats i en rad politiska och policy-sammanhang där det saknats en förståelse kring vad social hållbarhet förväntas uppfylla (Högberg 2015, s.15). Det har till och med framhållits att alla faktorer som konstituerar en hållbar utveckling i sig har en koppling till social hållbarhet (Högberg 2014, s.12). Tunström et al. (2015) drar denna idé till sin spets och menar att en central utgångspunkt vid en begreppsorientering kring social hållbarhet i relation till stadsutveckling är att det inte existerar någon entydig definition eller innebörd. Social hållbarhet är istället ett begrepp vars mening förkroppsligas genom hur det appliceras i praktiken (Tunström et al. 2015, s.41). Trots denna otydlighet finns det ett antal attribut som är återkommande i litteraturen som omgärdar social hållbarhet och dess relation till urban utveckling.

Murphy (2012) har i en övergripande litteraturöversikt gjort ett försök att lyfta fram den centrala innebörden av social hållbarhet. Han delar in begreppet i fyra olika ”delbegrepp” nedan:

Figur 3. Delbegrepp av social hållbarhet (Murphy 2012, s.15)

Rättvisa är grundpelaren inom social hållbarhet och speglar alla medborgares universella rätt att överleva och uppfylla sin utvecklingspotential. *Medvetenhet kring hållbarhet* handlar i sin tur om att öka allmänhetens medvetenhet kring hållbarhetsfrågor och därigenom uppmuntra till hållbara konsumtionsmönster. *Deltagande* handlar om att involvera och inkludera så många sociala grupper i beslutsprocesser som möjligt. Avslutningsvis berör *social sammanhållning* vikten av att skapa en ”blandning” av samhällsgrupper, verka för minskad segregering, tillgänglighet och trygghet samt att stödja integrationen av ”utsatta” stadsdelar (Mangold 2013, Murphy 2012). Tunström et al. (2015) lyfter liknande attribut av social hållbarhet som *trivsel*, *gemenskap*, *livskvalitet* eller ett *fungerande vardagsliv* (Tunström et al. 2015, s.41). På områdes- eller bostadsnivå kan social hållbarhet komma till uttryck genom dels icke-fysiska faktorer så som känsla av tillhörighet, platsidentitet och gemenskap (t.ex. via intresseföreningar); eller genom fysiska faktorer som tillgång till rekreation, serviceinrättningar, utbildning, arbetsmarknad, anständigt boende, tillgång till grönområden samt tillgänglighet att ta sig från och till området (Tunström et al 2015, s.41–43, Dempsey et al. 2011, Högberg 2015, s.23).

Lind et al. (2014) menar att just bevarandet av socialt kapital¹⁰ och lokal gemenskap vid renovering och stadsförnyelse är en central aspekt av social hållbarhet i praktiken. En renoveringsprocess bidrar till social hållbarhet om den *inte* leder till att socialt och ekonomiskt utsatta hushåll tvingas flytta. Om bostadsbolag använder *renoviction* som en företagsstrategi riskerar detta att bidra till segregation och minskad social tillit¹¹ i samhällen. En sådan strategi kan vara fördelaktig för bostadsbolaget på kort sikt men kontraproduktiv för samhället i det långa loppet (Lind et al. 2014). Genom att renoveringen utformas på ett sätt som ökar tillgång till service och arbetstillfällen i området samt utbildar och anställer boende i processen kan istället öka socialt kapital och skapa en tryggare och välfungerande boendemiljö (ibid, Tunström et al. 2015, s.41). Ytterligare en aspekt av social hållbarhet i relation till stadsutveckling är skapandet av *blandade bostadsområden* med en låg segregation mellan grupper i relation till etnicitet och inkomstnivå. För att öka social hållbarhet kan det därmed vara centralt att ”sakta ned” gentrifieringsprocesser genom att möjliggöra för socio-ekonomiskt svagare hushåll att stanna i bostadsområdet. I områden med hög andel låginkomsthushåll kan åtgärder som attraherar andra sociala grupper till området motiveras ur denna synpunkt (Lind et al. 2014).

---

¹⁰ Socialt kapital har enligt Putnam (2000) definierats som ”kopplingen mellan individer och sociala nätverk samt de normer av ömsesidighet och tillit som skapas mellan dem” (Putnam 2000, s.19, Lin & Erickson 2008, s.1).

¹¹ Social tillit baseras på olika typer av normer och värderingar i samhället, så som ekonomisk jämlikhet (Lind et al. 2014). En hög nivå av social tillit i ett samhälle kopplas till faktorer som deltagande i sociala aktiviteter, utbildning, hälsa, subjektivt välbefinnande eller tolerans mot minoriteter och samhällen med hög tillit speglar en hög grad av social, politisk, ekonomisk och genderbaserad jämlikhet (Rothstein 2011).

Vidare menar Högberg (2015) att social hållbarhet inte är ett absolut tillstånd och att flertalet ”grader” av social hållbarhet kan utrönas inom ett och samma område. I en stadsomvandlingsprocess är det därför centralt att försöka kartlägga och bevara de goda värden som redan existerar i termer av boende, organisationer eller mötesplatser och bemöta de aspekter som ger uttryck för en lägre social hållbarhet (Högberg 2015, s.25). Social hållbarhet har även en geografisk eller fysisk dimension och analyseras ofta som en avgränsad komponent, exempelvis i relation till en byggnad, ett kvarter, en stadsdel eller en hel region. Det är emellertid viktigt att uppmärksamma hur social hållbarhet på en specifik plats påverkas av dess interaktion och koppling till andra platser. Insatser för att öka social hållbarhet i ett hus eller ett bostadsområde påverkas därför också av händelser eller insatser på andra platser. Därmed är det centralt att göra sig medveten kring vilken skala man analyserar social hållbarhet utifrån, eftersom det annars är lätt att förbise yttre påverkansfaktorer (Högberg 2015, s.25).

3.1.3 Sammankoppling av miljö-mässig och social hållbarhet

Det finns ett antal författare som undersökt hur social- och ekologisk hållbarhet som begreppsdimensioner kan sammankopplas samt hur en sådan integration kan verka för att skapa positiva synergier i relation till en hållbar stadsutveckling. Denna sammankoppling handlar inte om att förkasta stadsutvecklingsprojekt som explicit riktas mot att öka social eller ekologisk hållbarhet utan syftar snarare till att påvisa att det finns fördelar med att länka samman dimensionernas mål och uppfyllnad.

Drilling (2013) menar att det fokus på miljömässig hållbarhet inom stadsplanering som varit ledstjärna för hållbar stadsutveckling sedan 1990-talet har skapat en situation där samtliga hållbarhetsdimensioner ges samma värde i teorin, men att social hållbarhet får en subordinerad roll i praktiken (Drilling 2013, s.105). Begreppets diffusa definition och avsaknaden av en tydlig implementeringsorienterad förståelse har bidragit till dess negligering i stadsplaneringen. Samtidigt har sociala kvaliteter en tydlig koppling till ekologisk stadsplanering i relation till idén om att miljömässiga hållbarhetsmål inte kan uppnås genom enbart teknologisk innovation (Drilling 2013, s.110). Sociala utmaningar i relation till miljömässig förändring i stadsmiljön måste därför adresseras ur ett perspektiv av social hållbarhet (Drilling 2013, s.117). Därmed efterfrågas ett holistiskt perspektiv på integrationen mellan miljömässig och social hållbarhet vid utformningen av urbana miljöer (Walliman 2013, s.5).

Vidare argumenterar Murphy (2012) för hur begreppet *hållbar utveckling* i sin essens förespråkar en sammanlänkning mellan dimensionerna. Han understryker

hur bland annat Ålborgsstadgan¹² och EU:s hållbarhetsstrategi lyfter vikten av att sammanlänka sociala utvecklingsmål (t.ex. hälsa eller tillgång till bostad) med miljömässiga mål (Murphy 2012). Många forskningstraditioner har försökt att sammankoppla olika dimensioner av hållbarhet (t.ex. miljöekonomi) men miljömässiga länkar till den sociala pelaren av hållbarhet har inte lämnats samma utrymme (Murphy 2012, EU-kommissionen 2006, Boström 2012, Tunström et al. 2015).

Från denna utgångspunkt menar Murphy (2012) att de fyra ”delbegrepp” som utgör social hållbarhet kan kopplas till miljömässiga utmaningar i ett ”socio-ekologiskt ramverk” (se *Bilaga 4*). *Rättvisa* kan exempelvis länkas samman med vikten att bistå socialt utsatta grupper i deras anpassning till klimatförändringens effekter; *medvetenhet kring hållbarhet* kan länkas samman med vikten att informera medborgare i hållbarhetsfrågor genom utbildningsprogram; *deltagande* kan länkas med att öka inflytandet för svagare samhällsgrupper i planering för miljö och klimatfrågor; *social sammanhållning* kan kopplas till främjandet av sociala aktiviteter som riktas mot att uppnå miljömässig hållbarhet eller infrastrukturplanering som simultant bidrar till social integration och miljömässig hållbarhet (Murphy 2012).

Tunström et al. (2015) lyfter också vikten av att integrera ekologisk hänsyn med sociala utvecklingsmål i lokala stadsutvecklingsprojekt men tar diskussionen till en praktisk implementering i urban kontext. Författarna påpekar att miljömässig hållbarhet kan länkas samman med sociala satsningar för att öka integration och trygghet eller tvärtom: att ta social hänsyn vid satsningar som riktas mot att höja miljö kvalitet (Tunström et al. 2015, s.3). Likt Drilling (2013) menar Tunström et al. (2015) att urbana miljöproblem inte enbart kan lösas med miljötekniska åtgärder. Lösningar för att adressera den urbana miljöproblematiken behöver därför omformuleras och en ökad förståelse för hur ekologisk och social hållbarhet hänger samman erbjuder ett värdefullt inslag i denna debatt (Tunström et al. 2015, s.7). I relation till upprustningen av miljonprogramsområden menar författarna att detta uppdrag förkroppsligar både ekologiska och sociala utmaningar. Det kan exempelvis handla om de boendes medborgarinflytande i det miljöförbättringsarbete som genomförs i området eller invånarnas rätt till ett miljömässigt hållbart boende. Statsutveckling kan därmed bedrivas som både ett socialt utvecklingsprojekt och ett miljöprojekt. Genom att undersöka hur denna typ av utvecklingsparadigm kan kopplas samman i praktiken kan nya former av *socio-ekologisk stadsutveckling* lyftas fram (Tunström et al. 2015, s.9).

Det finns enligt Tunström et al. (2015) ett antal olika praktiska exempel där en sammankoppling mellan sociala och ekologiska hållbarhetsmål i stadsplaneringen kommer till uttryck. Nedan följer en tabell över insatser i stadsutvecklingsprojekt med koppling till både ekologiska och sociala vinster utifrån Tunström et al.

---

¹² Ålborgsstadgan (The Aalborg Charter) är ett initiativ för hållbar stadsutveckling som undertecknades av parterna vid EU:s första konferens för hållbara städer i Ålborg, Danmark 1994 (Sustainable Cities Platform n.d.).

(2015) studie över insatser i miljonprogrammen Ålidhem, Rosengård och Järva. Ramverket har sammankopplats med Murphys (2012) dimensioner av social hållbarhet (*t.ex. medvetenhet, rättvisa, social sammanhållning och deltagande*).

Tabell 2. *Socio-ekologisk stadsutveckling i praktiken (författarens egna tabellutformning utifrån Tunström et al. 2015 resp. Murphy 2012).*

<i>Typ av åtgärd</i>	<i>Dimensioner av social hållbarhet med koppling till ekologi</i>	<i>Ekologisk vinst</i>	<i>Social vinst</i>
<i>Främja en cykelkultur genom</i> - Cykelskolor för barn och vuxna - Tillhandahållande av låncyklar - Offentliga cykelverkstäder - Cykelkörkort för barn och unga - Underhållskurser	<i>Deltagande</i> <i>Medvetenhet kring hållbarhet</i> <i>Social sammanhållning</i>	- Minskade koldioxidutsläpp genom hållbara transportmedel - Renare luft - Mindre bullernivå	- Förbättrad hälsa - Underlätta kommunikation mellan platser - Nätverk för grupper & föreningsliv - Sociala mötesplatser
<i>Koppla trygghet till hållbarhet genom</i> - Gemensamma rum så som vinterträdgård - Trygghetsvärdar, kvartersvärdar, bovärdar	<i>Social sammanhållning</i> <i>Deltagande</i> <i>Medvetenhet kring hållbarhet</i>	- Gemensam lokal som signalerar hållbarhet genom lokalproducerad el och inomhusgrönska. - Symbol för ekologiskt kretslopp. - Trygghetsvärdar informerar om hållbarhetsåtgärder och källsortering	- Skapa en gemensam plats som boende känner stolthet för. - Sociala mötesplatser. - Trygghet genom värdarnas närvaro i området. - Länk mellan kommunalt styre, bostadsbolag och boende.
<i>Skapa icke-kommersiella rum genom</i> - Gemensamma balkonger - Grönytor - Tvättstugor - Gemensamma verkstäder	<i>Social sammanhållning</i>	- Minskad energiförbrukning med gemensamma tvättutrymme - Bättre luftkvalitet - Regnvattenreservoar	- Sociala mötesplatser - Nätverk för grupper & föreningsliv - Delaktighet - Social organisation - Rekreation
<i>Stadsodling</i> - Kryddträdgårdar - Odlingslotter mellan husen	<i>Social sammanhållning</i> <i>Deltagande</i> <i>Medvetenhet kring hållbarhet</i>	- Hållbar försörjningsstrategi - Bättre luftkvalitet - Närproducerad mat - Regnvattensreservoar	- Social interaktion mellan människa och natur - Sociala mötesplatser - Nätverk för grupper & föreningsliv - Pedagogik - Rekreation
<i>Miljöpedagogik</i> - Klimatcoacher - Familjevänliga aktiviteter med miljötema - Informera om miljöfrågor i skolor och förskolor - Endagsutbildningar i miljöarbete - Studiecirklar	<i>Medvetenhet kring hållbarhet</i> <i>Rättvisa</i> <i>Deltagande</i>	- Kommunicera lösningar för klimatsmart vardagsliv - Mer källsortering/återvinning - Minskad energikonsumtion	- Nätverk för grupper & föreningsliv - Pedagogik - Sociala mötesplatser - Länk mellan kommunalt styre, bostadsbolag och boende.
<i>Teknik för resursbesparing genom</i> - Komplettera tekniska energieffektiviseringsåtgärder med beteendeförändring - Individuell mätutrustning i lägenheter (elförbrukning, varm- och kallvatten) - Energiguide	<i>Medvetenhet kring hållbarhet</i> <i>Delaktighet</i>	- Minskad individuell energiförbrukning - Förändrade konsumtionsvanor på individnivå genom ökad medvetenhet	- Pedagogik - Länk mellan bostadsbolag och boende
<i>Lokal energiproduktion genom</i> - Lokal vindkraft - Solceller	<i>Medvetenhet kring hållbarhet</i> <i>Social sammanhållning</i>	- Lägre klimatpåverkan genom lokalproducerad energi från sol & vind - Driva ventilation och värmeåtervinning	- Lokalt medskapande av energi - Pedagogiskt värde då elproduktionen synliggörs
<i>Fysiska förutsättningar/byggd miljö</i> - Sammankoppling med övriga stadsdelar	<i>Social sammanhållning</i>	- Renare luft - Mindre bullernivå - Minskade koldioxidutsläpp	- Integration mellan stad och områden - Reducerad

Denna typ av satsningar visar att det redan idag existerar praktiska exempel på hur social och ekologiska hållbarhet kan flätas samman i stadsplaneringen och därigenom bli ett kraftfullt redskap i strävan efter att skapa socialt- och miljömässigt hållbara bostadsområden. Samtidigt föreligger det en risk för att mål om social hållbarhet och mål för miljömässig hållbarhet hamnar i konflikt vid implementeringen på policy-nivå. Detta är en utmaning som nästa avsnitt ämnar lyfta.

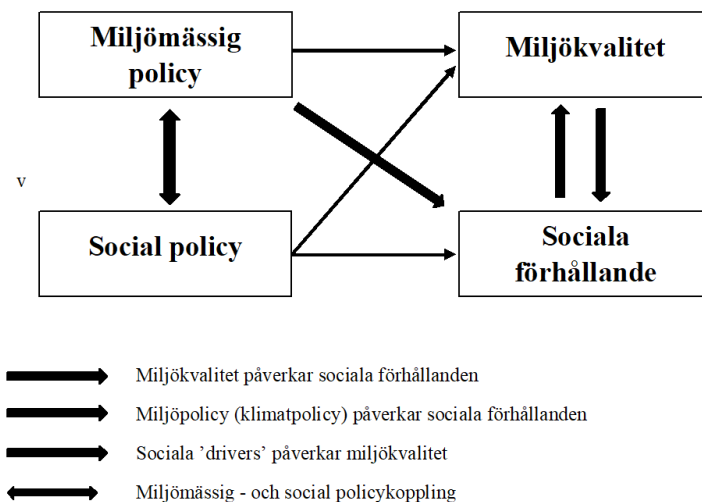
3.2 Kopplingen mellan social och miljömässig policy

Kopplingen mellan miljö- och välfärdspolicy i relation till hållbar stadsutveckling är ett relativt nytt forskningsområde och särskilt när den miljömässiga policyaspekten skall studeras utifrån ett klimatperspektiv. Studien kommer därför att ta avstamp i tidigare forskning kring miljöproblem och dess koppling till social policy och sammanlänka detta område med forskning som omgärdar implementering av klimatpolicy.

En generell utgångspunkt är att sociala problem och miljömässiga problem adresseras under två skilda ”policy-hörn” och att social policy i sin helhet sällan kopplas samman med sin påverkan på miljön eller undersöks i sin relevans till miljömässig policy. Inte heller miljömässiga problem undersöks i relation till social policy i en större utsträckning, även om miljöpolicy har direkta kopplingar till sociala policyområden så som hälsa eller migration (EU-kommissionen 2006, Walliman 2013). Det kan också föreligga kausala samband mellan social- och miljömässig policy. Detta eftersom behovet av att reglera mänskliga interaktioner med naturen genom olika typer av miljöpolicy (t.ex. klimatpolicy) inte sällan har en direkt koppling till sociala risker, förändring av sociala och ekonomiska strukturer samt människors överlevnad. En uppdelning av de båda policyområdena är vidare problematiskt eftersom detta medför en risk för undermåliga utfall vad gäller policyeffektivitet och motverkande syfte (Walliman 2013 s.2). Olika policyområden kan underminera varandras måluppfyllnad eller ”sabotera” för det andra genom att de uppfattas som skilda områden och bedrivs inom separata fält. Att adressera sociala och ekologiska utmaningar inom skilda policyområden motverkar således strävan mot att uppnå social och miljömässig hållbarhet. Det föreligger därmed ett starkt argument för att dessa områden bör framställas, uppfattas och praktiseras som sammankopplade med varandra i ett integrerat policyområde (ibid).

Det finns ett stort antal fördelar med att integrera miljömässiga och sociala initiativ i en lokal kontext i syftet att skapa mer *hållbara* miljömässiga och sociala policys (Pye et al. 2008). Att finna synergier mellan olika utvecklingsområden och dess måluppfyllnad blir exempelvis ofta ett kraftfullt argument för införandet av olika typer av klimatpolicy (Johansson et al. 2016, s.105). Forskningen uttrycker sig tydligt kring kopplingen mellan klimatpolicy och social policy och efterfrågar en robust och integrerad policyutformning av klimatpolicy som i sin uppfyllnad adresserar sociala utmaningar så som jämlikhet, rättvisa och distribution. IPCC¹³ understryker också vikten av att utforma en policystruktur som inkorporerar ”en flerfaldig målstruktur” i arbetet med att skapa koldioxidneutrala samhällen som samtidigt främjar en social hållbarhet (Johansson et al. 2016, s.105). En integration av social och miljö(klimat)policy är emellertid mycket komplex.

Figur 4. beskriver det komplexa sambandet och det ömsesidiga beroendet mellan miljö(klimat)mässig och social policy samt sociala förhållanden och miljö kvalitet.

Figur 4. Illustration över kopplingen mellan miljö mässig och social hållbarhet (OECD 2006, Pye et al. 2008, s.7).

Enligt OECD (2006) och Pye et al. (2008) kan kopplingen mellan miljö mässig och social policy delas in i två primära nyckeldimensioner, nämligen 1.) *distributionen av miljö mässig kvalitet mellan olika samhällsgrupper* samt 2.) *hur miljö mässig policy påverkar olika samhällsgrupper* (OECD 2006, Pye et al. 2008, s.7).

¹³ Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) sammanstrålar majoriteten av världens klimatforskare och ger ut rapporter kring den senaste globala konsensusen i frågor som rör klimatförändringen (Gough 2017, s.21).

3.2.1 Dimension 1: Miljörättviseargumentet

Den första dimensionen kopplas till den sociala distributionen av miljö kvalitet i samhället, där samtliga av samhällets deltagare har rätt till att leva i - och ha tillgång till en god miljö kvalitet (t.ex. tillgång till grönområden, låga bullernivåer, god luftkvalitet) (Pye et al. 2008). Miljöproblem (låg miljö kvalitet) ger i grunden uttryck för distributiva rättvise/jämlikhetsdilemman som måste adresseras i relation till de negativa samhällsproblem som skapas (t.ex. negativ hälsa eller ekonomisk påverkan). Grundprincipen för miljörättvisa vilar på att alla människor har rätt att skyddas från miljöskadliga utsläpp och att leva i en ren och hälsosam miljö. Miljörättvisa innebär också att alla människor har rätt att involveras i och ges utrymme att påverka utformningen och implementeringen av miljölagar, regleringar och policy samt en jämställd distribution av miljömässiga fördelar (Schaffrin 2014, s. 18, Tunström et al. 2015, s.31). Genom att undersöka miljörättvisa från denna utgångspunkt lyfts argumentet om att en miljörättvis policy inte enbart syftar till att åtgärda miljöproblem utan att också proaktivt bidra till skapandet av hållbara livsmiljöer och en god livskvalitet (Gunnarsson-Östling & Höjer 2011).

Miljörättvisa har därför blivit ett kraftfullt argument vid implementeringen av olika policyåtgärder för att minska klimatförändringens effekter. Detta eftersom klimatförändringen beräknas ha stor påverkan på både framtida och nuvarande generationer och att policy som krävs för att stävja dess effekt medför en risk av att skapa en miljömässig orättvisa för nuvarande generationer (Schaffrin 2014, s.19). Klimatpolicy kan därmed endast ses som rättfärdigad ur ett miljörättsligt perspektiv om den genom sin implementering bidrar till att ge framtida generationer samma goda förutsättningar som samtida generationer utan att utfallet äventyrar jämlikheten för nuvarande generationer (ibid). Klimatpolicy bör därmed utformas för att uppfylla syftet att mildra klimatförändringens effekter men också på ett sätt som undviker att socialt utsatta samhällsgrupper drabbas negativt i termer av inkomst, fattigdom, hälsa eller segregation (ibid). Miljömässig policy måste därför lyfta in sociala dimensioner i sin struktur och formulering med ett särskilt fokus på sociala orättvisor (Pye et al. 2008).

3.2.2 Dimension 2: Ojämn distributiv börda och ”triple injustice”

Den andra dimensionen berör själva processen för policyutformning och implementering. En policy bör utformas på ett sätt som *inte* skapar en finansiell börda som oproportionerligt drabbar en särskild samhällsgrupp (Pye et al. 2008).

Det är ett välkänt fenomen att policy som implementeras för att stävja klimatförändringens effekter ger upphov till ojämna distributionseffekter mellan olika grupper i samhällen, vilket i sin tur skapar implikationer för social rättvisa och social policy (Gough 2014). Enligt Schaffrin (2014) påverkar klimatpolicy social policy på två olika sätt. För det första ger klimatpolicy upphov till direkta

och omedelbara kostnader som påverkar ekonomisk tillväxt samt frigör resurser som skulle kunna användas för effektiv implementering av policy inom andra områden. För det andra påverkas social rättvisa i samhällen beroende på hur kostnader av klimatpolicy distribueras mellan olika grupper (Schaffrin 2014, s.18).

Många klimatpolicys riktas mot att förändra individers konsumtionsbeteende i förhållande till exempelvis resvanor, bostad eller energikonsumtion. Beroende på upplägget riskerar denna typ av policy ge upphov till ojämna distributionseffekter med vinnare och förlorare i samhället som följd. Eftersom klimatpolicy i grunden handlar om att sätta ett pris på utsläpp av koldioxid skapas här en *regressiv effekt* vid implementeringen. Detta innebär att individer som redan har en lägre inkomst drabbas av en, i relation till sin inkomstnivå, större finansiell börda än rikare hushåll (Büchs et al. 2011, Schaffrin 2013, Lettenmeier et al. 2012, Fitzpatrick 2014, s.109). Detta eftersom det föreligger en direkt koppling mellan generell konsumtion och utsläpp av koldioxid (Schaffrin 2013). Rikare hushåll som har en högre konsumtionsnivå, vilket i sin tur har en större inverkan på klimatförändringen drabbas generellt mindre av prisförändringar då dem antingen har större ”utrymme” att förändra sin konsumtionsnivå eller att med finansiella medel subventionera sin koldioxidintensiva livsstil. Fattigare hushåll med en lägre konsumtionsnivå och lägre klimatpåverkan besitter inte tillräckliga medel för att tillmötesgå de ökade kostnaderna som klimatpolicyn ger upphov till (Schaffrin et al. 2015, Gough 2013, Büchs et al. 2011, Lettenmeier et al. 2012).

Här skapas därmed en ”dubbel” eller ”tredubbel” orättvisa, där redan utsatta grupper i samhällen drabbas hårdast av klimatförändringens effekter; som genom sina låga utsläpp av koldioxid bär det minsta ansvaret för klimatförändringen; får bära bördan av klimatpolicyns effekter (Gough 2013). Dilemmat belyser en fråga om skyldighet och grad av påverkan på klimatförändringen, vilket inte sällan verkar i motsvarande syfte (Gough 2013, Koehler 2016). Om den distributiva bördan från klimatpolicys fördelas disproportionerligt mellan olika samhällsgrupper så riskerar den därför att hota utveckling och framsteg inom andra policyfält (t.ex. minska fattigdom, socialt utanförskap eller inkomstutjämning) (Schaffrin et al. 2015). Samtidigt är en reducerad konsumtionsnivå från individuella hushåll ett centralt argument i frågan om att minska koldioxidutsläppen för att uppnå klimatmålen. Det är därför viktigt att undersöka hur klimatpolicy kan implementeras i relation till dess påverkan på social policy och undersöka hur strategiska policyramverk lyfter fram och/eller faciliterar länkar mellan olika policyområden (Schaffrin 2013, Pye et al. 2008).

3.2.3 'Eco-social' policyutformning och implementering i praktiken

För att lyfta in sociala dimensioner i utformningen av miljömässig policy är det viktigt hålla potentiella sociala implikationer som ett resultat av miljöpolicyn i

åtanke redan vid utformningen. I ett initialt utvärderingsstudium kan potentiella utfall med fördel uppmärksammas och adresseras (Pye et al. 2008). En sådan utvärdering borde riktas mot *finansiell börda av policy, existensen av miljömässiga orättvisor* samt *potential för ömsesidiga fördelar mellan miljömässig- och social policy* (ibid). Miljömässig rättvisa som kommer till uttryck genom tillgång till information och allmänhetens deltagande i policyutformningen är ett annat viktigt inslag. Detta eftersom att potentiella ”krockar” mellan miljö- och social policy lättare kan identifieras om samtliga berörda aktörer involveras i utformning och implementeringsprocessen. Samtidigt saknar utsatta samhällsgrupper ofta en naturlig koppling till policyutformning och processer. Det är därmed viktigt för offentliga aktörer att verka för ett aktivt engagemang hos dessa individer (Pye et al. 2008).

Vidare är det avgörande att lyfta den lokala kontexten vid utformningen av socio-ekologiska policykopplingar. Detta eftersom miljö (klimat) problematik samt sociala utmaningar så som exkludering tydligast kommer till uttryck på en lokal nivå (ibid). Det är också i en lokal kontext som synergier mellan policyområdena lättare kan uppnås i engagemang med lokala aktörer och samhällsgrupper. Sammanfattningsvis lämnar Pye et al. (2008) tre guidande principer i utformningen av policy som sammanstrålar sociala och miljömässiga mål i en slags ’eco-social’ policypraktik (Pye et al. 2008 s.38):

1. Miljörättvisa bör implementeras som en guidande princip för policyutveckling på lokal nivå för att tillmötesgå sociala problem inom miljöpolicy och miljömässiga orättvisor bör identifieras genom konsekvensanalys.
2. Policy som riktas mot att förändra konsumtionsmönster måste lyfta ojämlikhet i konsumtion mellan socio-ekonomiska grupper så att ojämna distributionseffekter av miljöpolicy inte drabbar svaga samhällsgrupper.
3. Nyckeln till synergier mellan miljömässig och social policy är en välutformad implementering på lokal nivå. Identifikation av synergier och policykonflikter vid utformandet och implementering av policy kräver därför deltagande och engagemang från lokala aktörer och intressenter.

Forskning har visat att en integration mellan miljömässiga- och sociala policymål är fullt möjlig i stadsutvecklingsprojekt samt att olika typer av lokala initiativ direkt eller indirekt, medvetet eller omedvetet kan skapa en ekologiskt hållbar miljö samtidigt som en social exkludering minskar (Pye et al. 2008, Tunström et.al 2015, s.52). Integrationen mellan miljömässiga och sociala policymål är emellertid en funktion av lokal policyutformning och det är viktigt att understryka att en full integrering inte alltid är möjlig. Samtidigt är ett uppmärksammande av möjligheten till policyintegration vid implementeringen ett viktigt steg på vägen mot en mer rutinartad ingång till en policyutformning som iakttar både sociala och miljömässiga aspekter (Pye et al. 2008, s.38). Enligt Tunström et al. (2015) kan sammankopplingen bidra till en bredare teoretisk ingång som möjliggör

etableringen av en hållbar stadsutvecklingsmodell som är känslig för sambandet och påverkansgraden mellan sociala och miljömässiga policyåtgärder i den byggda miljön.

Nästa avsnitt kommer att lyfta hur energieffektivisering av miljonprogrammets flerfamiljshus utgör ett viktigt exempel på en policy-krock mellan sociala och miljömässiga policymål samt hur det skapas ett starkt rättviseargument för att tillmötesgå denna problematik.

3.2.4 ”Tripple injustice” och miljörättvisa vid energieffektivisering

Lettenmier et al. (2012) har i en studie över låginkomsthushåll i Finland visat hur dessa hushåll har lägre konsumtionsbaserade utsläpp än övriga samhällsgrupper. Kopplingen mellan låginkomsthushåll och koldioxidutsläpp har även studerats i en svensk kontext, där Karin Bradley (2012) visat att invånarna i miljonprogrammet ger upphov till lägre konsumtionsbaserade utsläpp än övriga delar av samhället på grund av mindre resor, trångboddhet och lägre konsumtion (Bradley 2012, s.105–6). Resultatet påvisar därmed den första aspekten av ”trippel-injustice” dilemmat, nämligen att boende i miljonprogramsområden generellt bidrar mindre till klimatförändringen (har lägre konsumtionsbaserade utsläpp) än övriga delar av samhället.

Samtidigt står miljonprogrammet inför omfattande energieffektiviseringsbehov för att uppnå lokala, nationella och internationella klimatmål, vilket riskerar att skapa kraftiga hyresökningar. Då invånare i miljonprogramsområden generellt har en lägre disponibel inkomst har de också svårare att förändra sin boende- och livssituation. Detta riskerar att leda till att de boende antingen måste bära bördan av en ökad hyra som del av sin disponibla inkomst eller att tvingas flytta till följd av renoveringen (Mangold 2016). Energieffektiviseringsmålen ger därmed uttryck för en klimatpolicy som skapar en ojämn distributionseffekt; där boende i miljonprogrammet som bidrar minst till klimatförändringen, besitter minst medel att påverka sin situation, får bära bördan av policy som riktas mot att mildra klimatförändringens effekter. En energieffektivisering av miljonprogrammets flerbostadshus som inte beaktar den sociala effekten av klimatpolicyns implementering, riskerar därmed att skapa just det dubbla eller tredubbla orättvise-dilemma som beskrivits i föregående avsnitt. Miljörättviseargumentet speglas också genom det faktum att invånare i socio-ekonomiskt svaga bostadsområden inte sällan upplever att de har lågt inflytande i hyresförhandlingar och stadsutvecklingsprocesser och står långt ifrån beslutsfattande instanser (Mangold 2016).

I enlighet med den argumentation som framhållits i tidigare avsnitt måste en klimatpolicy för att energieffektivisera miljonprogrammet implementeras på ett sätt som inte skapar en ytterligare finansiell börda för de med minst medel samt uppmärksammar de sociala implikationer som riskerar att skapas. Med

miljörättviseargumentet som ledstjärna bör energirenoveringen också lyfta in marginaliserade gruppers åsikter och preferenser i beslutsfattandet. Nästa avsnitt kommer lyfta fram ett antal insatser som kan bidra till att skapa en energirenovering som beaktar sociala förutsättningar i miljonprogrammets bostadsområden.

3.2.5 Energieffektivisera miljonprogrammet – barriärer och möjligheter

Föregående avsnitt har påvisat att det föreligger ett starkt rättviseargument för att energieffektivisera miljonprogrammets flerbostadshus på ett sätt som inte placerar en oproportionell finansiell börda för hushåll med lägre inkomst. Här handlar det därför om att finna ett tillvägagångssätt som införlivar klimatpolicyns mål om att minska energiförbrukningen i bostadshusen samtidigt som de boende kan återvända till sin bostad. En sådan sammanstrålning av policymål är otroligt komplex till följd av en rad olika juridiska, organisatoriska och finansiella barriärer som omnämnts i tidigare avsnitt. Likväl är denna sammanstrålning avgörande för den sociala och miljömässiga hållbarheten i bostadsområden på lång sikt. Även om litteraturen som omgärdar en socialt hållbar renoveringsprocess lyser klart i sin frånvaro av standardlösningar finns det ett antal aspekter som framhålls som centrala för att överbrygga dilemmat i en lokal kontext. Nedan kommer ett antal potentiella lösningar att lyftas fram.

Ett sätt att genomföra en energirenoveringsprocess som gör sig känslig för de boendes ekonomiska preferenser är att införa *olika nivåer av renovering* när bostäder i socio-ekonomiskt svaga bostadsområden skall rustas upp. Genom att införa en minimi-nivå som endast innefattar begränsad renovering, en mellan-nivå där boende kan välja fler uppgraderingar av sin lägenhet, samt en max-nivå där boende med högre ekonomiska preferenser kan välja en omfattande renovering (s.k. *mini, midi, maxiprincip*) (Högberg 2014). På detta sätt diskrimineras inte de boende i samma utsträckning och risken för "*renoviction*"¹⁴ minskar när boendes ekonomiska situation speglas i tillvalen för renovering (ibid, Mangold 2016).

En annan lösning är att enbart genomföra energieffektiviseringsåtgärder som genom sin implementering minskar energikostnaden för de boende, t.ex. att välja bort dem åtgärder som inte kan finansieras av en minskad energikostnad (Mangold 2016). En åtgärd i linje med denna utgångspunkt är att undersöka energieffektivitet och kostnader för implementering på olika typer av "*pilothus*" eller "*pilotlägenheter*". Om kostnaderna överstiger vad hyresgästerna kan bära, eller att åtgärderna inte ger det resultat som önskas installeras det inte i resten av beståndet (Tunström et al.2015. s.68).

---

¹⁴ Begreppet *renoviction* innebär att fastighetsbolag genomför omfattande lägenhetsrenovering som leder till höga hyresökningar, vilket begränsar fattigare hushåll att återvända efter renovering (Lind et al. 2014).

Ytterligare ett exempel som praktiserats i ett miljonprogramsområde i Lagerberg i Eskilstuna är att tillmötesgå problematiken med höga kostnader för energirenovering genom en avkastningshorisont på 40 år. Genom en längre betalningsplan för investeringar i energirenovering kan åtgärder lättare motiveras för bostadsbestånd i mindre attraktiva lägen eller hög andel resurssvaga hushåll. På så sätt kan hyrorna hållas nere och tillåter de boende att bli kvar även efter renoveringen (Mangold 2016).

Vidare har renoveringar som ”måste” genomföras visat sig ha en markant inverkan på energiförbrukning. När renoveringsbehovet motiverats av förbättringsåtgärder eller grundligare underhållsåtgärder på grund av lägenheternas ålder och förslitning minskar energiförbrukningen som ett resultat av att komponenter som fönster, vattenkranar eller element byts ut. Detta eftersom nyare komponenter måste uppfylla högre energikrav och ger därmed uttryck för energibesparingar. Genom att ”plocka denna lågt hängande frukt” kan energiförbrukningen minska till följd av mindre renoveringsinvesteringar som inte behöver resultera i kraftiga hyresökningar (Mangold 2016).

Sociala klausuler vid upphandling av renoveringsarbete är en annan åtgärd som syftar direkt till involveringen av de boende i bostadsområdet och sociala utmaningar som arbetslöshet. Genom att i upphandlingen kräva att arbetslösa boende skall anställas för att genomföra renovering eller energieffektiviseringsåtgärder kan således skapa ”gröna” arbetstillfällen och höja områdes socio-ekonomiska status. Även om denna åtgärd inte direkt har en inverkan på hyresökningar handlar den om att ta steget längre genom att adressera bakomliggande faktorer till längre inkomstnivåer och exkludering från arbetsmarknaden (Mangold 2016, Balkfors et al. 2015, s.121). Sociala klausuler kan också bidra till en ökad känsla av social gemenskap genom ”*medverkande renovering*” och därigenom stärka människors koppling till bostadsområdet (Tunström et al. 2015, s.83).

Då medborgarna i socio-ekonomiskt svaga bostadsområden inte sällan upplever att deras åsikter och synpunkter blir negligierande i hyresförhandlingar och att det finns en låg tillit till myndigheter och bostadsbolag blir inkludering en central aspekt (Mangold 2016). Medborgardialogen är här ett viktigt verktyg för att involvera boende och deras åsikter i renoveringsprocessen i ett initialt stadium (SKL 2013). Studier visar också att genom att stärka och samarbeta med lokala civilsamhällesorganisationer kan bidra till organisering hos boende samt stärka områdets intressen (Mangold 2016).

Vidare finns ett antal lösningar som rör sig utanför den lokala kontexten, så som statliga subventioner för renovering och energieffektivisering, ROT-avdrag för renovering av hyresrätter, skatteavdrag för underhållsfonder eller minskad fastighetsskatt för hyresrätter (Mangold 2016). Denna typ av aspekter kommer emellertid inte att behandlas i denna studie.

3.3 Analytiskt ramverk – *socio-ekologisk integration i praktiken*

Föregående avsnitt har lyft fram hur det finns tydliga fördelar med att adressera sociala och ekologiska utmaningar i socio-ekonomiskt utsatta bostadsområden i en integrerad process. Avsnittet har också visat att vid avsaknad av en tydlig konsekvensanalys riskerar olika policyområden att hamna i konflikt med varandra, vilket har tydliggjorts genom dilemmat att energieffektivisera miljonprogrammets flerbostadshus. Vidare har studien pekat ut ett antal faktorer som bör adresseras för att skapa en holistisk integration mellan miljömässiga och sociala faktorer, dels övergripande vid utformningen av urbana miljöer och dels vid specifika insatser så som energirenovering av flerbostadshus.

I det här avsnittet diskuteras studiens två huvudfrågeställningar och hur dessa kommer att undersökas i analyskapitlet, där två stadsutvecklings- och energieffektiviseringsprojekt studeras närmare. Med utgångspunkt i den teoretiska diskussion som förts tidigare i kapitlet erbjuder detta avsnitt ett analytiskt ramverk för de två fallstudier som presenteras i nästa kapitel.

Den första frågeställningen kommer att undersökas utifrån Murphys (2012) fyra delbegrepp av social hållbarhet med koppling till miljömässiga aspekter (*rättvisa, medvetande kring hållbarhet, social sammanhållning, deltagande*) som därefter sammanlänkats med de övergripande faktorer som litteraturen framhåller som centrala för att främja en socialt- och ekologiskt hållbar stadsutvecklingsprocess (se avsnitt 3.1. och 3.2) (Tunström et al. 2015, Högberg 2015, Lind et al. 2014, Pye et al. 2008). Ramverket har modifierats för att kunna appliceras i en lokal stadsutvecklingskontext och ett antal av de analytiska komponenter som Murphy (2012) lyfter i sitt ramverk (se *Bilaga 5*) har därmed uteslutits. Murphys fyra delbegrepp av social hållbarhet operationaliseras på följande sätt:

Dimension av social hållbarhet	Förekomst av stadsutvecklingsåtgärder <i>Områdesnivå</i>
<i>Rättvisa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ambition att minska segregation/sakta ner gentrifieringsprocesser • Konsekvensanalys
<i>Medvetenhet kring hållbarhet</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Projekt som syftar till att öka medvetenhet kring miljö och klimatfrågor • Komplettera fysiska åtgärder med beteendeförändring
<i>Social sammanhållning</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Trygghetsskapande åtgärder • Bevarande av goda värden i området • Grönytor/odlingsmöjligheter/sociala mötesplatser/gemensamma rum • Tillgång till serviceinrättningar • Sociala klausuler • Sammankoppling med övriga stadsdelar
<i>Deltagande</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Involvering av berörda aktörer (intresseorganisationer, föreningsliv, boende) • Medborgardialog

Tabell 3. *Matris över stadsutvecklingsåtgärder med koppling till social- och ekologisk hållbarhet på områdesnivå*

Denna matris erbjuder en analysram för att undersöka studiens första frågeställning. Med utgångspunkt i ramverket analyseras hur kommunen och bostadsbolagen arbetar med att bemöta och integrera sociala och ekologiska utmaningar i Lindängen i Malmö och Backa i Göteborg.

Den andra frågeställningen kommer också att undersökas utifrån Murphys (2012) delbegrepp av social hållbarhet. Ramverket har modifierats för att passa syftet att lyfta fram åtgärder som har bäring på *rättvisa*, *social sammanhållning* och *deltagande* (*medvetenhet kring hållbarhet* har här uteslutits eftersom fastighetsbolagets roll i relation till detta delbegrepp analyseras genom tabell 3). Dimensionerna sammankopplas därefter med de faktorer som litteraturen framhåller som vitala för att skapa en energireoveringsprocess som anpassats till områdets sociala och ekonomiska förutsättningar. De intervjuformulär som utformats till intervjuer med bostadsbolagen och Hyresgästföreningen speglar vidare de dimensioner och faktorer som presenteras i matrisen nedan (se *Tabell 4*):

Dimension av social hållbarhet	Åtgärder för att hantera en ”policy-krock” vid energieffektivisering i fallstudieområdena
<i>Rättvisa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Konsekvensanalys • Ambition att samtliga hyresgäster ska kunna bo kvar efter renoveringen (varierande renoveringsnivå, pilothus, längre avkastnings etc.) • Ambition att minska segregation/sakta ner gentrifieringsprocesser
<i>Social sammanhållning</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Social upphandling/sociala klausuler • Medverkande renovering
<i>Deltagande</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Involvering av berörda aktörer (intresseorganisationer, föreningsliv, boende) • Boendes inverkan på beslutsprocessen • Boendes inverkan på renoveringens genomförande • Boendedialog/medborgardialog

Tabell 4. *Matris över åtgärder för att implementera en socialt hållbar energieffektiviseringsprocess*

Genom att undersöka hur samtliga av de åtgärder som matrisen lyfter fram kommer till uttryck i fallstudieområdena möjliggörs också en utvärdering av hur bostadsbolagen resonerat kring hur mål för miljö(klimat)mässig hållbarhet och mål för social hållbarhet relaterar till varandra i praktiken samt till vilken grad de kan integreras och bidra till varandras måluppfylland.

4 Analys

I detta kapitel presenteras analysen av de två fallstudier som genomförts inom ramen för studien, med utgångspunkt i det analytiska ramverket som presenterades i föregående avsnitt. Först presenteras fallstudierna som genomförts i två områden – dels Lindängen i Malmö (*se 4.1*), dels Backa i Göteborg (*se 4.3*) – följt av en jämförande analys (*se 4.3*). De slutsatser som dras av analysen diskuteras sedan i nästa kapitel.

4.1 Fallstudie Lindängen, Malmö

Lindängen är en stadsdel belägen i södra Fosie i Malmö. I Bostadsområdet finns en stor andel bebyggelse från rekordåren där områdets nuvarande struktur tog form i slutet av 1960-talet (Boverket 2009, s.9, Malmö Stad 2018a). Lindängen planerades under en tid då Malmö Stad expanderade kraftigt och när byggnadstakten avtog blev Lindängen en ytterstadsdel (Boverket 2009, s.14). Stadsplaneringen ger uttryck för en dålig integration mellan områdets olika delar samt till övriga Malmö och mycket av trafikplaneringen är utformad för att främja bilanvändning (*ibid*). Idag bor det cirka 7000 invånare i Lindängen och befolkningen ökar. I stadsdelen finns cirka 2 500 lägenheter med en blandning av bostadsrätter, hyresrätter och friköpta radhus där hyresfastigheterna ägs av de privata fastighetsbolagen Trianon, Stena och Willhem (Boverket 2009, s.13, Malmö Stad 2018b). Lindängen har under en längre tid präglats av kraftig segregation och hög socio-ekonomisk belastning i form av låga folkhälsotal, låg utbildningsnivå, hög arbetslöshet, hög andel i behov av försörjningsstöd, kriminalitet och otrygghet (Boverket 2009, s.13, Malmö Stad 2016a, s.5, Salonen 2014).

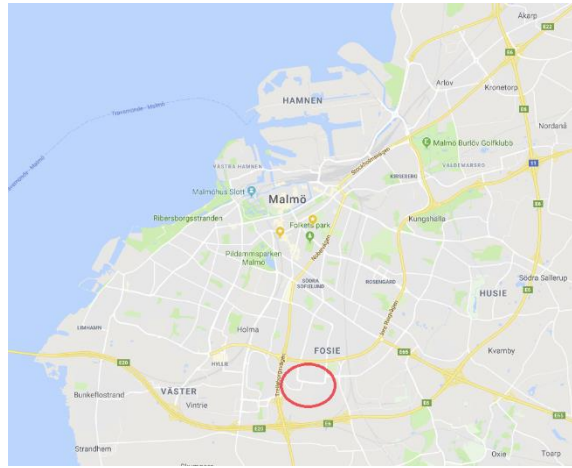

Bild 1. Lindängen, geografisk position i Malmö.

Vidare står bebyggelsen i Lindängen idag inför omfattande renoveringsbehov där flertalet av de byggnader som dateras till miljonprogrammet präglas av en hög energiförbrukning och är i behov av underhåll (Boverket 2009, s.13). Det främsta fokuset för upprustning är områdets centrumstruktur som präglas av otrygghet, sviktade kundunderlag och förslitning. Ett antal insatser har inriktats på att öka den sociala hållbarheten i stadsdelen men Lindängen ger fortfarande uttryck för ovan nämnd problematik (Boverket 2009, s.14, Malmö Stad 2016a, s.5).

Program Lindängen

För att ta ett helhetsgrepp kring den fysiska och sociala utvecklingen av Lindängen genomförs i dagsläget *Program Lindängen* (2018 – 2022) (f.d. ”Case-Lindängen”¹⁵). Stadsutvecklingsprojektet är ett pilotprogram för en ny typ av *programstyrning* av områdesutvecklingen i Lindängen och är tänkt som ett slags ”modellbygge” för styrning och koordinering av investeringar i stadsdelen (Malmö Stad 2018b). Med en intern budget på 500 miljoner planeras en rad fysiska och sociala investeringar i stadsmiljön. Planprogrammet innefattar bland annat en ny detaljplan för Lindängens centrumstruktur, utökad tillgång till service, en ny skola, en omstrukturering av Munkhättegatans¹⁶ nuvarande utformning, utrymme för fler bostäder och publika mötesplatser samt nya gång- och cykelstråk (Malmö Stad 2017). Syftet med programmet är därmed att samordnat adressera de sociala, ekologiska och ekonomiska utmaningar som Lindängen står inför och samtidigt bevara de kvaliteter som finns. Malmö Stad har sedan 2017 organiserats i ett antal fackförvaltningar och Program Lindängen centralstyrs idag från Stadskontoret. För att undvika de risker som kan uppstå vid stuprörsstyrning¹⁷

¹⁵ ”Case-Lindängen” var ett pilotprojekt för samordning mellan förvaltningar som styrdes av Stadsområde Söder men som efter en omorganisation 2017 lades ner och ersattes av Program Lindängen (Malmö Stad 2017, Tjänsteperson 1, Malmö Stad 2018).

¹⁶ Munkhättegatan är en stadsmotorväg med 4 filer som delar Lindängen i två delar. Gatans nuvarande struktur upplevs idag som en fysisk och psykisk barriär inom bostadsområdet (Malmö Stad 2016a, s.3).

¹⁷ Stuprörsstyrning innebär en styrningsform där analyser, målsättningar och bedömningar av insatser riskerar att ”fastna” vid respektive delområde eller förvaltningskropp och uppmärksammar inte målkonflikter eller synergier mellan mål i andra förvaltningsgrenar (Stadskontoret 2013, s.64).

koordineras och samordnas de många projekt och insatser som planeras i Lindängen genom ett externt råd (bestående av fastighetsägare, invånare, arbetsförmedling, universitet m.fl.) och ett internt råd (bestående av representanter för samtliga 14 berörda förvaltningar (se *Bilaga 2*). På så sätt skapas ett utrymme för horisontell dialog inom den interna och externa organisationsstrukturen och eventuella målkonflikter eller synergier mellan satsningar uppmärksammas och adresseras i ett tidigt skede (Tjänsteperson 1, Malmö Stad 2018).

4.1.1 Energieffektivisering av flerbostadshus i kvarteret *Vårsången*

Kvarteret *Vårsången* är beläget i centrala Lindängen sydöst om Lindängens centrum och bostadsbeståndet består av cirka 400 lägenheter som byggdes 1975 (Trianon n.d., Hauksson et al. 2015, s.103). Sedan 2011 ägs och förvaltas bostäderna av det privata fastighetsbolaget Trianon Bostads AB (Fastighetstidningen 2013). När Trianon förvärvade bostadsbeståndet stod miljonprogramshusen inför omfattande upprustningsbehov och behövde såväl renoveras som energieffektiviseras (Vinnova 2016). Trianon hade därför ambitionen att rusta upp bostadsbeståndet genom standardhöjande åtgärder samtidigt som energianvändningen skulle reduceras. I samverkan mellan Trianon och miljöförvaltningen i Malmö Stad ansöktes ett EU-bidrag där Trianon erhöll 10 miljoner kr för att finansiera energieffektivisering i bostadsbeståndet (Malmö Stad 2014b).

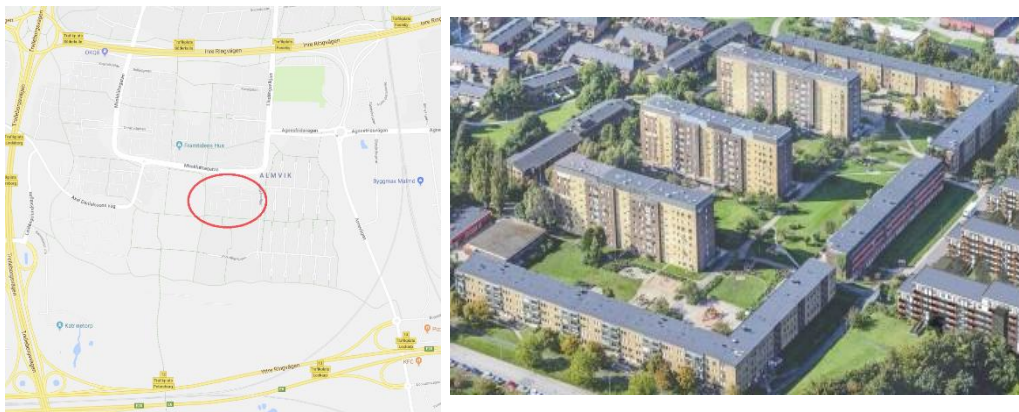

Bild 2–3. *Kvarteret Vårsången, geografisk position och illustration av Trianon Bostads AB:s fastigheter (Källa: Byggvärlden 2016).*

Mellan 2013–2016 investerade Trianon 50 miljoner i en omfattande energirenovering av det befintliga bostadsbeståndet med målet att minska energiförbrukningen med 50 procent (Balkfors et al. 2015, s.122). Energieffektiviseringsåtgärderna som genomfördes var fönsterbyte, renovering av

tak, inomhusgivare med förbättrad styrning av inomhusklimat, nya fjärrvärmecentraler, installation av FTX-ventilation¹⁸, energieffektivisering av hissar, energieffektiva tvättmaskiner, LED-armatur, individuell varmvattenmätning och debitering samt solceller på taket i tre av husen (Fastighetschef, Trianon 2018, Trianon n.d.). De energibesparande åtgärderna har minskat energiförbrukningen från 166 kWh/kvm till 95 kWh/kvm (65 kWh/kvm besparing) (Trianon n.d.). Utöver energirenoeringen genomfördes också standardhöjande åtgärder i form av badrums- och köksrenovering i samtliga lägenheter och tre nya flerbostadshus byggdes (Byggtjänst 2016, Hållbart byggande 2016, Vinnova 2016).

4.1.2 Socioekologisk stadsutveckling Lindängen

Nedan analyseras stadsutvecklingsprocessen i Lindängen utifrån studiens analytiska ramverk som presenterats i avsnitt 3.3.

Rättvisa

Malmö Stad har ett bostadspolitiskt uppdrag att förtäta den befintliga bebyggelsen i stadsdelar med goda kollektivtrafikförbindelser och i Lindängen finns en stark ambition att komplettera dagens ensidiga utbud av upplåtelseformer och bostadstyper (Malmö Stad 2016a, s.32).

- ”Vi vet att stadsdelar som är levande och verkligen fungerar är flexibla med varierande upplåtelseformer och typer av boende” (Tjänsteperson 1, Malmö Stad 2018).

Detaljplanen ger utrymme för komplettering av befintlig bebyggelse med nya bostäder på delar av de grönyteområden som kommunen ämnar förtäta (Malmö Stad 2016a, s.12–13). Ambitionen att bryta homogeniteten i utbudet av upplåtelseformer och bostäder och erbjuda alternativ för människor med varierade socio-ekonomisk bakgrund kan bidra till att minska social exkludering (Lind et al 2014, Tunström et al. 2015, s.13).

I Lindängens stadsutvecklingsprocess finns ett fokus på att undersöka hur olika satsningar för att öka den sociala och ekologiska hållbarheten i bostadsområdet kan påverka de boende. På ett strategiskt plan har en miljökonsekvensbedömning genomförts för att undersöka detaljplanens påverkan på miljön samt en social konsekvensbedömning för att undersöka den fysiska förändringens sociala inverkan (Malmö Stad 2016a, s.33., Malmö Stad 2015). Genom Program

---

¹⁸ FTX-ventilation är förkortning för från-och tilluftsventilation med värmeåtervinning. Detta är ett energibesparande ventilationssystem som återbrukar värmen i frånluften för att värma den inkommande tilluften (Energimyndigheten 2014).

Lindängen arbetar Malmö Stad tvärssektoriellt mellan de olika förvaltningsgrenarna samt i nära dialog och samverkan med externa aktörer så som fastighetsägare, trossamfund och ideella föreningar. Vidare tillåter Program Lindängens organisatoriska struktur en överblick över samtliga av de satsningar som genomförs parallellt i Lindängen (se *Bilaga 5*). Strukturen tillåter också genomförandet av konsekvensanalyser för olika satsningars påverkan på övriga mål (Tjänsteperson 1, Malmö Stad 2018).

Medvetenhet kring hållbarhet

En av de tydligaste åtgärderna för att öka invånarnas medvetenhet kring hållbarhetsfrågor är Lindängens återbruksstation ReTuren¹⁹. På ReTuren har de boende möjlighet att lämna miljöfarligt avfall, källsortera samt lämna saker som kan återbrukas av andra. Det finns också tillgång till verkstad där boende kan laga cyklar och möbler, en caféverksamhet, workshops med hållbarhetstema samt miljövärdar som informerar om avfallshantering.

- *”I ReTuren finns en väldigt stark koppling mellan sociala och ekologiska hållbarhetsdimensioner. Det handlar om att öka delaktighet och samskapande och koppla det till en återbruksfacilitet”* (Tjänsteperson 3, Malmö Stad 2018).

Genom ReTuren skapas en tillitsfrämjande mötesplats mellan kommunen, de boende samt de involverade aktörerna samtidigt som boende erbjuds tillgång att hantera sitt avfall och en plats att öka sina kunskaper kring ett hållbart vardagsliv. Enligt informanten handlar det om att kunna erbjuda de boende en service som andra delar av staden har tillgång till, att öka människors kunskap kring miljöfrågor samt att förändra ett miljöbeteende (Tjänsteperson 2, Malmö Stad 2018). ReTuren har således blivit den starkaste symbolen för ett ekologiskt och socialt hållbart Lindängen.

Andra initiativ i relation till medvetenhet kring hållbarhet är stadsodlingsprojekt. I stadsutvecklingsprocessen för Lindängen har Malmö Stad och fastighetsägarna initierat ett antal olika stadsodlingsprojekt som involverat boende (Tjänsteperson 3, Malmö Stad 2018). Här fanns en ambition från Malmö Stads sida att använda urbana odlingsprojekt som ett sätt för att öka biologisk mångfald och erbjuda en form av lokal självförsörjning samtidigt som det skapas en plattform för sociala möten, dialog och miljöpedagogik (Tunström et al. 2015, Tjänsteperson 3, Malmö Stad 2018).

- *”Jag föreslog för förvaltningschefen [vid tidpunkt för Områdesprogram Lindängen, 2011–2012] att vi borde ha stadsodling som redskap för att skapa*

---

¹⁹ ReTuren startade på initiativ av VA-SYD och är Sveriges första ”kvarternära återbrukscentral” som idag drivs i samverkan mellan VA-SYD, SYSAV, Malmö Stad, RSMH (Riksförbundet för social och mental hälsa) och fastighetsägna i Lindängen (Malmö Stad 2018f, Malmö Stad 2016a, s.21).

kontakt och ha dialogplattform med boende” (Tjänsteperson 2, Malmö Stad 2018).

I anslutning till ReTuren startades ett odlingsprojekt av kulturförvaltningen som drevs under 2 år (Tjänsteperson 2, Malmö Stad 2018). Från Malmö Stads sida har det också funnits en vision om att delar av parkområdet Lindängelund²⁰ skulle dedicerats till urban odling i olika former (Malmö Stad 2009b). Tidigare arrenderade fastighetsbolaget Trianon odlingslotter i parkområdet i samarbete med gatukontoret och erbjöd därigenom gratis odlingsmöjligheter för sina hyresgäster (Fastighetschef, Trianon 2018). Samarbetet var tänkt att utvidgas till nya former av kollektiv odling i stadsnära läge samt andra typer av socialt entreprenörskap med ekologiskt perspektiv (Tjänsteperson 3, Malmö Stad 2018).

Ett annat exempel är fastighetsbolaget Trianons innovationsprojekt ”Tvättoteket (Fastighetschef, Trianon 2018). Vid upprustningen av Trianons fastigheter i Vårsången installerades en ny tvättstugefacilitet i bottenvåningen med anslutande caféverksamhet. Istället för att installera tvättmaskiner i varje enskild lägenhet förhandlades den internaliserade tvättavgiften bort ur hyran och varje enskild lägenhet betalar per tvätt. På så sätt minskas miljöbelastningen och energiförbrukningen genom att hushållen väljer att tvätta med fulla maskiner för att minska sina utgifter (Tjänsteperson 1, Malmö Stad 2018). Hyresgästerna kan således ta kontroll över sin egen miljöbelastning och förändra sitt miljöbeteende samtidigt som det skapas en social mötesplats (Fastighetschef, Trianon 2018).

Ovanstående exempel påvisar att det i Lindängen finns ett antal initiativ och program som simultant stärker social och ekologisk hållbarhet. På ett övergripande plan framhölls från programchefen för Program Lindängen att ledorden för stadsutvecklingsprocessen var ett integrerat arbete för att främja ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet (Tjänsteperson 1, Malmö Stad). Samtidigt menar informanterna vid förvaltningen att det saknas ett uttalat fokus att arbeta integrerat mellan sociala och ekologiska hållbarhetsdimensioner:

- *”Det finns inte någon formulerad strategi att arbeta tätt sammanlänkat med dimensionerna på det lokala planet – sen har det ju blivit så i många fall i Lindängen*” (Tjänsteperson 3, Malmö Stad).

Tjänstepersonen menade vidare att fokuset för de satsningar som planeras är främst att adressera den sociala hållbarhetsdimensionen men att synergier ofta skapas till andra dimensioner:

---

²⁰ Lindängelund är ett nytt parkområde- och rekreationsområde med anslutande botanisk trädgård som Malmö Stad planerar i anslutning till Lindängen. Parken är tänkt att bli en ny grön attraktion som stärker Lindängens unika karaktär samt som destination. Parken genomförs i etapper och är fortfarande under konstruktion (Malmö Stad 2009b, Malmö Stad 2018e, Malmö Stad 2018d).

- ”Arbetsmarknads- och socialförvaltningens fokus är främst de sociala hållbarhetsaspekterna, men skapas där en ekologisk koppling i samverkan med andra aktörer så är det bra” (Tjänsteperson 3, Malmö Stad 2018).

Social sammanhållning

I planprogrammet för Lindängens utveckling och detaljplanen för Lindängens centrum planeras och genomförs ett antal insatser som ämnar stärka den sociala sammanhållningen. För att sammankoppla stadsdelen och främja alternativa trafikslag till bil föreslås ett antal nya cykel- och gångstråk mellan områdes olika delar (Malmö Stad 2016a, s.19). Vidare planläggs en ny kollektivtrafiklänk till Lindängen där den nya busslinjen Malmöexpressen²¹ som skall koppla samman stadsdelen med övriga Malmö (Tjänsteperson 3, Malmö Stad 2018). För att minska Munkhättegatans barriäreffekt planeras en ny torgstruktur som sträcker sig ut till gatan samt ny bebyggelse längs de tomma grönytor som idag kantar gatan. Enligt den sociala konsekvensbedömningen ämnar detta minska gatans upplevda barriäreffekt (Malmö Stad 2015).

Planprogrammets ambition är att bevara och utveckla områdes befintliga värden genom att utveckla grönytor, parkområden samt främja gång- och cykeltrafik. Områdets grönstruktur är något som de boende i Lindängen upplever som särskilt viktigt att bevara (Tjänsteperson 1, Malmö Stad 2018). Det finns således en tydlig ambition att undersöka och bevara befintliga värden i området sedan tidigare samt göra sig lyhörd mot de boendes åsikter i relation till vad som bör bevaras (Högberg 2015). Samtidigt finns en risk i att satsningar hamnar i konflikt där förtätningsuppdrag och bevarande av grönytor inte alltid går att förena (Tjänsteperson 1, Malmö Stad 2018).

Ett tydligt fokus för Lindängens utvecklingsprogram har vidare varit att utveckla nya sociala mötesplatser och gemensamma platser i stadsrummet för de boende att mötas. Genom sociala satsningar så som Allaktivitetshuset²², Framtidens hus²³, parkområdet Lindängelund eller ReTuren försöker kommunen i samverkan med externa aktörer och fastighetsägarna i Lindängen att skapa icke-kommersiella rum med förutsättningar för social interaktion (Tjänsteperson 1, Malmö Stad 2018).

Deltagande

---

²¹ *Malmöexpressen* är ett miljösmart busskoncept som kombinerar biogas och uppladdningsbar eldrift (Malmö Stad, 2016b).

²² *Allaktivitetshuset* är en mobil social mötesplats med aktivitet för vuxna och ungdomar med daglig aktivitet efter skolans ordinarie öppettid (Malmö Stad 2018c).

²³ *Framtidens hus* är en samlingslokal för en rad verksamma aktörer i Lindängen. Här erbjuds medborgarna familjeplanering, socialt stöd, kan lämna synpunkter på Malmö Stads verksamheter eller delta i aktiviteter eller hämta avfallspåsar. Verksamma aktörer är *Röda Korset*, *Rädda Barnen*, *Folkuniversitetet*, *Allaktivitetshus Lindängen*, *Socialtjänst*, *Arbetsförmedling*, *Vinnova-projektet Jämlig Hälsa*, *Jouristjouren* och *JobbMalmö*.

Lindängens stadsutvecklingsprocess har genom ett stort antal dialogprojekt och samverkansmöten haft ambitionen att lyfta in berörda aktörers åsikter och synpunkter i planprogrammet.

- *”Vi ska vara tillgängliga och vara på neutral mark, vi har inte varit instängda på något kontor, utan varit på torget och gjort events för att folk ska tycka till och komma”* (Tjänsteperson 2, Malmö Stad 2018).

Genom Framtidens hus, Allaktivitetshuset och ReTuren har Malmö Stad skapat naturliga forum och plattformar för boende och externa aktörer att mötas och förmedla sina åsikter kring bostadsområdets utformning. Genom de dialogprocesser som genomförts tydliggörs hur svagare samhällsgrupper får en röst i stadsutvecklingsprocessen och de förslag som riktas mot att öka den sociala och ekologiska hållbarheten i Lindängen (Murphy 2012, Pye et al. 2008). Samtidigt är stadsutvecklingen i Lindängen en pågående process och det är fortfarande otydligt vilket genomslag som dialogarbetet kommer få för områdets utformning.

- *”Det är nu vi får se om allt dialogarbete och alla de diskussioner och synpunkter vi tagit in får ett genomslag i den fysiska miljön som de boende kan känna igen sig i”* (Tjänsteperson 3, Malmö Stad 2018).

Vidare menar en av informanterna att Lindängens långtgående utvecklingsprogram och de många dialogprojekt som genomförts skapat en situation där invånarna inte upplever att de haft något reellt inflytande på stadsutvecklingsprocessen.

- *”Hittills har man inte känt att man har bidragit med något eller kunnat påverka i det stora hela eftersom inget har hänt i relation till den fysiska upprustningen i Lindängens centrum. Man har pratat länge om att Lindängen ska förnyas, men de händer ju inte så mycket synbart som säger de boende att förnyelsen är på gång”* (Tjänsteperson 3, Malmö Stad 2018).

Tabell 5. nedan utgör en matris över de åtgärder som genomförs i Lindängen med koppling mellan social och ekologisk hållbarhet. Åtgärderna har sammankopplats med Murphys (2012) delbegrepp av social hållbarhet. Matrisen inbegriper inte samtliga av de åtgärder som genomförs utan syftar till att exemplifiera hur socio-ekologiska kopplingar kan uppstå.

<i>Typ av åtgärd</i>	<i>Dimensioner av social hållbarhet med koppling till ekologi</i>	<i>Ekologisk vinst</i>	<i>Social vinst</i>
----------------------	---	------------------------	---------------------

---

<p><i>Främja en cykelkultur genom</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Cykelskolor för barn och vuxna genom Röda Korset - Tillhandahållande av låncyklar genom Röda Korset - Offentlig cykelverkstad i ReTuren - Underhållskurser, Röda Korset - Kurs med intyg, Röda Korset 	<p><i>Deltagande</i></p> <p><i>Medvetenhet kring hållbarhet</i></p> <p><i>Social sammanhållning</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Minskade koldioxidutsläpp genom hållbara transportmedel - Renare luft - Mindre bullernivå 	<ul style="list-style-type: none"> - Förbättrad hälsa - Underlätta kommunikation mellan platser - Nätverk för grupper & föreningsliv - Sociala mötesplatser - Tillgång till arbete
<p><i>Koppla trygghet till hållbarhet genom</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - ReTurens samlingslokal, kvällsöppet - Framtidens hus, Lindängen - Bovärddar, Trianons fastighetsbestånd 	<p><i>Social sammanhållning</i></p> <p><i>Deltagande</i></p> <p><i>Medvetenhet kring hållbarhet</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Gemensam lokal som signalerar hållbarhet genom tillgång till källsortering, omhändertagande av farligt avfall, återbruksstation - Hållbarhetsvärdar informerar om hållbarhetsåtgärder och källsortering - Tillgång till avfallspåsar för källsortering, Framtidens hus 	<ul style="list-style-type: none"> - Gemensam plats som boende känner stolthet för. - Sociala mötesplats. - Trygghet genom kvällsöppet och människors närvaro. - Länk mellan kommunalt styre, bostadsbolag och boende. - Tillgång till offentlig service.
<p><i>Skapa icke-kommersiella rum genom</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Lindängelunds Botaniska trädgård - "Tvättoteket" – Trianons fastigheter - Gemensam verkstad, ReTuren 	<p><i>Social sammanhållning</i></p> <p><i>Deltagande</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Minskad energiförbrukning med gemensamma tvättutrymme - Bättre luftkvalitet - Regnvattenreservoar - Mindre konsumtion genom återbruk 	<ul style="list-style-type: none"> - Sociala mötesplatser - Nätverk för grupper & föreningsliv - Social organisation - Rekreation - Pedagogiskt värde
<p><i>Stadsodling</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Gratis tillhandahållande av odlingslotter i Lindängelund till boende i Trianons bestånd (tidigare) - Pallkrageodling i anslutning till ReTuren (tidigare) 	<p><i>Social sammanhållning</i></p> <p><i>Deltagande</i></p> <p><i>Medvetenhet kring hållbarhet</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Hållbar försörjningsstrategi - Bättre luftkvalitet - Närproducerad mat - Regnvattensreservoar 	<ul style="list-style-type: none"> - Social interaktion mellan människa och natur - Sociala mötesplatser - Nätverk för grupper & föreningsliv - Pedagogiskt värde - Rekreation
<p><i>Miljöpedagogik</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Hållbarhetsvärdar, ReTuren - Familjevänliga aktiviteter med miljötema, ReTuren - "Tvättoteket" – Trianons fastighetsbestånd 	<p><i>Medvetenhet kring hållbarhet</i></p> <p><i>Rättvisa</i></p> <p><i>Deltagande</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Kommunicera lösningar för klimatsmart vardagsliv - Mer källsortering/återvinning - Minskad energikonsumtion - Minskad energiförbrukning genom kostnad för tvätt 	<ul style="list-style-type: none"> - Nätverk för grupper & föreningsliv - Pedagogik - Sociala mötesplatser - Länk mellan kommun, bostadsbolag och boende.
<p><i>Ekosystemtjänster i stadsmiljön</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Öppna dagvattenlösningar (detaljplanen för Lindängens centrum) 	<p><i>Medvetenhet kring hållbarhet</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Uppsamling av dagvatten vid större skyfall - Klimatanpassade - Biologisk mångfald - Renare luft 	<ul style="list-style-type: none"> - Pedagogiskt värde - Bättre luft med bäring på hälsa - Klimatanpassningsstrategier synliggörs
<p><i>Teknik för resursbesparing genom</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Individuell varmvattenmätning, Trianons bestånd. - "Tvättoteket" 	<p><i>Medvetenhet kring hållbarhet</i></p> <p><i>Delaktighet</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Minskad individuell energiförbrukning - Minskad energiförbrukning, fastighet. - Förändrade konsumtionsvanor på individnivå genom ökad medvetenhet 	<ul style="list-style-type: none"> - Pedagogik - Länk mellan bostadsbolag och boende - Rätten att reducera hyra genom miljömässigt beteende - Ta del av vinst av energieffektiviseringsåtgärder
<p><i>Lokal energiproduktion genom</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Solceller på taket i 3 av Trianons energieffektiverade fastigheter 	<p><i>Medvetenhet kring hållbarhet</i></p> <p><i>Social sammanhållning</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Lägre klimatpåverkan genom lokalproducerad energi från sol & vind - Driva ventilation och värmeåtervinning 	<ul style="list-style-type: none"> - Lokalt medskapande av energi - Pedagogiskt värde då elproduktionen synliggörs
<p><i>Skapa "gröna jobb" genom</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Anställning av boende i området för att energieffektivisera bostäder genom "social upphandling" - Anställning av boende för drift av "tvättoteket" - Anställning av miljövärdar, ReTuren 	<p><i>Delaktighet</i></p> <p><i>Rättvisa</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Energieffektivisering av flerbostadshus i linje med klimatmål 	<ul style="list-style-type: none"> - Lokalt jobbskapande - Länk mellan kommun, boende och fastighetsbolag - Nätverk för grupper & föreningsliv - Miljö rättvisa
<p><i>Fysiska förutsättningar/byggd miljö</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Lindängen sammankopplas med övriga stadsdelar - Minskade "barriärer" genom att minska trafiken - Bygga ut gång och cykelstråk - Utökad kollektivtrafik 	<p><i>Social sammanhållning</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Renare luft - Mindre bullernivå - Minskade koldioxidutsläpp genom främjande av hållbara/klimatneutrala trafikslag 	<ul style="list-style-type: none"> - Integration mellan stad och områden - Reducerad boendesegregation - Bättre hälsa

4.1.3 Åtgärder för att hantera en ”policy-krock” vid energieffektivisering i Vårsången, Lindängen

Nedan kommer Trianons energirenoveringsprojekt i kvarteret Vårsången att analyseras utifrån ramverkets tre kriterier för social hållbarhet i relation till ekologi som presenterats i avsnitt 3.3.

Rättvisa

Vid energirenoveringen och standardhöjningen av Trianons fastighetsbestånd i Vårsången fanns en ambition att samtliga av hyresgästerna skulle kunna bo kvar även efter renoveringen.

- *”Vi vill hålla hyrorna nere för att folk ska ha råd att bo här, det är inget självändamål för oss att hissa hyrorna i taket. Det här skulle finansierat sig själv och de har det gjort med råge”* (Fastighetschef, Trianon 2018).

Eftersom Trianon i samband med energirenoveringen genomförde standardhöjande åtgärder som ändrade bruksvärdet i lägenheterna fick detta en påverkan på den slutgiltiga hyresnivån (Hyresgästföreningen 2018). Att enbart genomföra energieffektiviseringsåtgärder i befintlig bebyggelse innebär ofta en kraftig investeringskostnad för fastighetsbolag. Investeringen betalas sällan genom besparingar på minskad energiförbrukning i relation till dagens låga energipris (Hyresgästföreningen 2018). Genom att ”passa på” att göra energibesparande åtgärder när fastighetsbolaget genomför standardhöjande åtgärder kan kostnaden för energieffektivisering internaliseras i kostnadskalkylen för övriga åtgärder och därmed motiveras (ibid).

- *”Vi ser inte många energibesparande åtgärder i befintliga hus där standarden är medelgod och det inte finns någon anledning för fastighetsägarna att gå in och göra de här åtgärderna”* (Hyresgästföreningen 2018).

Det fanns dock ett tydligt argument från Trianons sida att enbart genomföra de standardåtgärder som krävdes för att rusta upp beståndet till en acceptabel nivå.

- *”Vi gör inga ingrepp för att de ska göras, utan för att det behövs. Behöver vi inte byta ett kök så byter vi inte köket. Hyran blir lite dyrare, men det är inget extra”* (Fastighetschef, Trianon 2018)

Som forskningen visat kan ett alternativ för att hålla nere hyrorna och låta dem spegla de boendes betalningspreferenser vara att hyresgästerna får välja olika alternativ av renoveringsnivå i lägenheterna (s.k. *mini, midi, maxiprincip*). Detta förekom emellertid inte vid denna renoveringsprocess, utan alla lägenheterna renoverades till samma nivå (Tjänsteperson, Hyresgästföreningen 2018). Samtidigt fanns ett resonemang från Trianons sida att välja den renoveringsnivå

som speglar den generella socio-ekonomiska statusen i Lindängen i relation till renoveringar i bolagets övriga fastigheter i Malmö.

- *”Det är skillnad mellan att renovera en lägenhet i denna typ av område eller en lägenhet inne i city, det är en annan typ av klientel som bor i city och en annan plånbok”* (Fastighetschef, Trianon 2018).

Vid hyresförhandlingen mellan Trianon och Hyresgästföreningen som följde renoveringens slutförande tillämpades den så kallade ”Malmömodellen”²⁴. Enligt Malmömodellen skedde en överenskommelse mellan Hyresgästföreningen och bostadsbolaget där den nya hyran fasas in under ett antal år så att hyresgästerna inte utsätts för full hyreshöjning initialt (Tjänsteperson, Hyresgästföreningen 2018).

Vidare tillämpade Trianon standardhöjande renovering uteslutande vid vakans (Fastighetschef, Trianon 2018). Genom denna princip drabbas hyresgästerna inte av den sociala påfrestning det innebär att bo i tillfällig bostad (Mjörnell et al. 2014). Forskningen ställer sig emellertid kritisk till renovering vid vaknas om detta innebär att fastighetsbolaget totalrenoverar lägenheten till en högre standard och tar ut en högre hyra eftersom ett sådant ingrepp bidrar till gentrifiering (Lind et al. 2014). Problematiken understryks av Hyresgästföreningen som menar att denna strategi inte är ovanlig hos flera av Malmös större fastighetsbolag. Vid vakansrenovering av Trianons fastigheter i Vårsången genomfördes endast mindre åtgärder som inte lämnade någon omfattande bäring på hyresnivån (Hyresgästföreningen 2018, Trianon n.d.).

Hyresökningen omfattande inte energieffektiviseringsåtgärderna som i sig inte genererade någon hyresökning, utan snarare reducerade boendekostnaden. Detta eftersom åtgärderna innefattade en installation av individuell varmvattenmätning i varje lägenhet samtidigt som schablonavgiften för varmvatten förhandlades bort ur hyran. Hyresgästerna kan istället sänka sin boendekostnad genom att förändra sitt beteende i relation till varmvattenförbrukningen. Således kan hyresgästerna ta del av den energibesparande åtgärd som investeringen innebar, vilket var i linje med Hyresgästföreningens grundprincip för energieffektiveringsåtgärder (Fastighetschef, Trianon 2018).

- *”Om fastighetsägare sparar in pengar till sig själv och värnar om miljön så är det ingenting som de ska ha dubbelt betalt för”* (Hyresgästföreningen 2018).

---

²⁴ Malmömodellen är en slags hyressättningsmodell som tagit fram i samarbete med Malmös kommunala bostadsbolag (MBK), Hyresgästföreningen och stadens privata fastighetsbolag. Modellen syftar till att främja en rättvisare hyressättning som motsvarar hyresgästernas preferenser, att skydda hyresrätten samt att gynna nyproduktion. Enligt modellen har man på förväg kommit överens om vad standardökande åtgärder (ex. kakel i badrum) skall kosta (Bergsten & Josefson 2006, Hyresgästföreningen 2018).

Bostadsbolaget uppvisar vidare en ambition att minska boendesegregationen i området genom att erbjuda varierande lägenhetsstorlekar och komplettera det befintliga beståndet med nya bostäder (Fastighetschef, Trianon 2018).

Social sammanhållning

Ett exempel på hur energieffektiviseringen bidragit till att stärka den sociala sammanhållningen är Trianons krav på anställning av arbetslösa hyresgäster genom projektet ”Bygga om dialogen”. Bygga om dialogen var ett samverkansprojekt mellan ett antal offentliga och privata aktörer som finansierades av Delegationen för hållbara städer²⁵ (Hållbara städer 2012b). Syftet var att utveckla lösningar och nya affärsmodeller för att främja renowing av Malmös befintliga byggnadsbestånd genom sektorsöverskridande samverkan (Malmö Stad 2014b, s.3).

Trianons delaktighet i Bygga om Dialogen innebar konkret att fastighetsbolaget i upphandlingen för de tjänster som innefattades i energieffektiviseringen ställde krav på sina leverantörer och underleverantörer att anställa boende från området genom s.k. ”sociala klausuler” (Malmö Stad 2014b). Initialt åtog sig Trianon att skapa fyra lokalt rekryterade arbetstillfällen i utbyte mot rabatterad tomtgäld från Malmö Stad. Detta blev ett sätt för Malmö Stad att investera i långsiktiga samhällsvinster från minskad arbetslöshet och ökat skatteunderlag istället för kortsiktig vinst från tomthyra (Balkfors et al. 2015, s.122). Projektet initierade ett unikt samarbete mellan privata aktörer som bostadsbolaget samt energibolag och offentliga aktörer som Fastighetskontoret, Miljöförvaltningen, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och Socialtjänsten (GR 2017, Malmö Stad 2014b, Balkfors et al. s.122). Efter energirenowingen utvidgades projektet till att anställa arbetslösa hyresgäster för nybyggnation i Lindängen, vilket skapade ytterligare 10 arbetstillfällen (Balkfors et al. 2015, s.122). Projektet påvisade vikten av att sammankoppla fastighetskapital, humankapital och socialt kapital vid energirenowingsprojekt av miljonprogramsområden (ibid). Utöver att minska arbetslösheten i området har Trianon fördubblat fastighetsvärdet på sina bostäder, skadegörelsen har reducerats, omflyttningen av hyresgäster har halverats och området är idag det enda i Malmö där antalet hushåll i behov av försörjningsstöd minskar (Vinnova 2016, Balkfors et al. s.122, Hauksson et al. 2015, s. 109, Trianon 2015). Forskning visar också att anställning från bostadsområdet kan öka social gemenskap och socialt kapital då denna typ av ”medskapande renowing” skapar stolthet för den egna insatsen och för området (Tunström et al. 2015 s.83, Stenberg 2015, s.84).

---

²⁵ Delegationen för hållbara städer var en av regeringen tillsatt delegation mellan 2008–2012 som syftade till att främja och stimulera en hållbar stadsutveckling. Delegationen har under tidsperioden verkat för att skapa en hållbar utveckling av städer, tätorter och bostadsområden (Hållbara städer 2012a).

Deltagande

Likt tidigare avsnitt påvisat har Trianon bidragit till delaktighet i renoveringen och energieffektiviseringen i Vårsången genom arbetet med sociala klausuler och övriga insatser att öka den sociala hållbarheten i området. Själva beslutet att renovera och energieffektivisera bostadsbeståndet involverade emellertid inte de boende.

- *”Vi informerade givetvis, men någon konsultation kan jag inte påstå att det var”* (Fastighetschef, Trianon 2018).

Eftersom själva energirenoveringen inte ledde till några ökade hyror, utan snarare sänkte dem fanns det ett lågt intresse att engagera sig.

- *”Det är generellt så, om det blir en högre hyra, det är då folk reagerar, då kan de dra ut på processen och hyrorna ska förhandlas”* (Hyresgästföreningen 2018).

Samtidigt menade Hyresgästföreningen att det i relation till de standardhöjande åtgärder som hade bäring på hyran genomfördes en förhandling och att de boende lämnades utrymme att påverka beslutet.

- *”Vi kallar till bostadsmöten och informerar om vad man fått till sig från fastighetsägaren, man lyssnar på vad de boende säger sen jobbar utifrån den responsen i relation till hyresnivå och ersättningsfrågor”* (Hyresgästföreningen 2018).

Hyresgästföreningen menade att även om förhandling skedde och att boende tilläts att yttra sig fanns inga särskilda invändningar (Hyresgästföreningen 2018). Responsen kan relateras till de begränsade ingrepp som genomfördes, energieffektiviseringens obefintliga hyresökning samt att renovering främst sker vid vaknas, vilket undviker förhandling.

Sammanfattningsvis har energieffektiviseringsprojektet och renoveringen av Trianons bostäder i Lindängen inbegripit ett flertal av de åtgärder som forskningen framhåller som centrala för att skapa en socialt hållbar energirenovering. Åtgärder har vidtagits för att genomföra renoveringen på ett sätt som speglar de boendes rätt att bo kvar i relation till hyreshöjningar, renovering vid vakans, mindre ingrepp, frikoppling mellan energieffektiviseringsåtgärder och hyra samt extern finansiering och samverkan. Utöver detta har bostadsbolaget också använt energirenoveringen som ett redskap för att adressera sociala utmaningar i bostadsområdet genom ”Bygga om Dialogen”.

4.2 Fallstudie *Backa Röd, Göteborg*

Backa Röd är ett basområde i primärområdet Backa i norra Göteborg och är en del av stadsdelsnämndsområdet *Norra Hisingen*²⁶ (härefter: bostadsområdet Backa Röd i stadsdelen Backa). Likt Lindängen är Backa en ytterstadsdel där en betydande andel av bebyggelsen dateras till miljonprogrammets tidsepok (Göteborgsbladet 2017). Backa planerades efter dåtidens planeringsideal med storskalig arkitektur, gles bebyggelse och överdimensionerad trafikplanering (Selma stad 2018a). Den fyrfiliga stadsmotorvägen Litteraturgatan delar in stadsdelen i två tydliga delar. I bostadsområdet på den ena sidan vägen finns det till största del hyresrätter och på den andra bostadsrätter, vilket bildar en fysisk och psykisk barriär inom området (Planering 2017, Göteborg Stad 2015). I Backa bor det i dagsläget cirka 8000 invånare (Göteborg Stad 2017).

Bild 4–5. *Backa (Röd), Geografisk position och områdesindelning av Backa* (White & 02Landskap 2010).

Backa präglas av ökande inkomstskillnader och den relativa fattigdomen i stadsdelen stiger (Göteborg Stad 2014b, s.2). Förvärvsintensiteten är dock något högre än genomsnittet i staden men statistiken vittnar om låga inkomster från förvärvsarbete där 60% har en disponibel inkomst under medianen i Göteborg (Göteborg Stad 2014c, s.5). Även utbildningsnivån ligger under genomsnittet och studier visar att social tillit, upplevd trygghet, trivsel och socialt kapital är lägre än

---

²⁶ Göteborg Stad utgörs av 10 olika stadsdelsnämndsområden (SDN) där varje SDN delas in i olika primärområden (totalt 96 stycken) som i sin tur delas in ännu mindre delar, s.k. *basområden* (totalt ca 900 i Göteborg Stad) (Göteborgsbladet 2017).

övriga delar av Göteborg (Göteborg Stad 2014c, Göteborg Stad 2017). Sedan en tid tillbaka har Backa även drabbats av ökad kriminalitet men denna trend har idag bromsats upp (Göteborg Stad 2014d).

För tillfället genomgår bostadsområdet Backa Röd, tillsammans med stadsdelen Backa, en omfattande stadsutvecklingsprocess med upprustning av befintlig bebyggelse, tillskott av nya bostäder och utformning av ett nytt stadsdelscentrum. Detta för att ta ett helhetsgrepp om den sociala situationen i stadsdelen och minska segregation och social exkludering (Göteborg Stad 2008, Göteborg Stad 2014d).

Selma Lagerlöfs torg, Planprogram Litteraturgatan och Backa i Fokus.

Flera parallella stadsutvecklingsprocesser och program för att öka den sociala hållbarheten i Backa har initierats under de senaste åren. Till följd av den förändrade sociala situationen i Backa startades ”Backa i Fokus” (2011–2015). Projektet samlade en rad olika satsningar för att öka den sociala hållbarheten så som lokalt arbetsskapande, brottsförebyggande arbete och stöd till socialt utsatta ungdomar (Göteborg Stad 2014d). Vidare genomgår stadsdelens centrum, Selma Lagerlöfs torg och dess närområde en omfattande stadsomvandling. Fokus för projektet är att utöka tillgången till bostäder och service, att sammankoppla Backa med övriga delar av Norra Hisingen och Göteborg, att öka tryggheten samt skapa en ny gemensam mötesplats (Göteborg Stad 2018a). I anslutning till torget planeras bland annat ett stadsdelshus, idrottshall, parkområden och cirka 1000 nya bostäder (ibid). I koppling till bostadsområdet Backa Röd genomförs också ett omfattande upprustningsarbete av den befintliga bebyggelsen samt anläggning av nya bostäder. I planprogrammet för *Litteraturgatan* medges bland annat uppförande av 650–700 nya bostäder, en ny park, förskola och ett torg (Göteborg Stad 2015). Planen innefattar även en omstrukturering av Litteraturgatan för att minska dess barriäreffekt samt komplettering med kollektivtrafikkörfält och utrymme för cykel och gångbanor (Göteborg Stad 2015). Sammantaget kommer dessa processer att ha en inverkan på den socio-ekonomiska utvecklingen i stadsdelen framöver (Göteborg Stad 2014d).

4.2.1 Energieffektivisering av flerbostadshus, *Katjas gata, Backa Röd*

Backa Röd är Göteborgs största sammanhängande miljonprogramsområde och består av cirka 1600 lägenheter i höghus, låghus och punkthus²⁷ som byggdes mellan 1965–1971 (Blomsterberg & Nilsson 2015). Samtliga bostäder ägs och förvaltas av det kommunala bostadsbolaget Poseidon som är en del av

---

²⁷ Punkthus är ett friliggande flerbostadshus med ett trapphus placerat i mitten som omgärdas av lägenheter. Punkthusen var särskilt vanliga under rekordåren (Urban Utveckling n.d.2).

Framtidskoncernen²⁸. För tillfället genomför Poseidon ett stort antal förnyelseprojekt i Backa Röd där befintliga fastigheter renoveras och energieffektiviseras och området kompletteras med nya bostäder (Teknisk chef, Poseidon 2018). Fokus för denna studie är dock projektet ”Backa Röds Pärlor” där 6 stycken punkthus i bostadsområdet (se *bild 6*) genomgått en totalrenovering och energieffektivisering. Energieffektiviseringen av punkthusen startade 2008 med pilotprojektet ”Katjas gata 116” där ett av husen renoverades med motivationen att skapa ett lågenergihus av ett miljonprogramshus (Poseidon 2011, Poseidon 2013) Pilotprojektet initierades för att etablera kunskap om ekonomisk lönsamhet, tekniska förutsättningar och de boendes upplevelser (Poseidon 2011). Efter pilotprojektet renoverades ytterligare 5 punkthus och det sista stod klart år 2015 (Projektledare, Poseidon 2018).

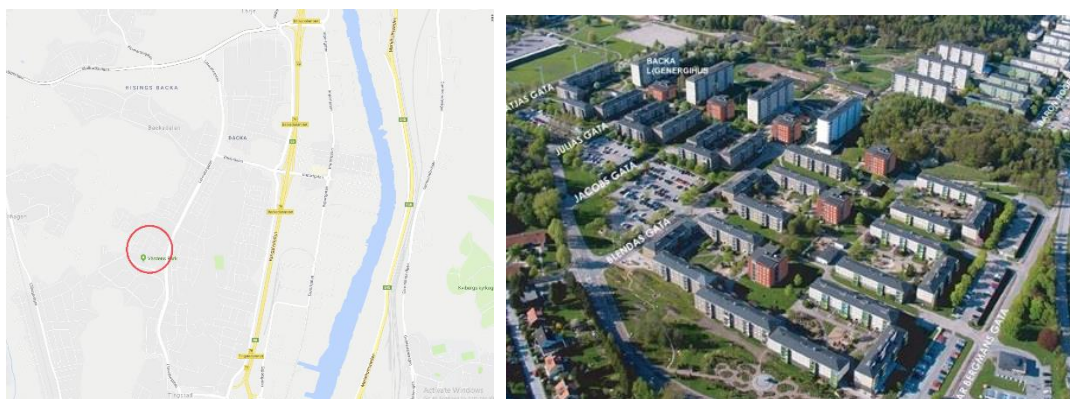

Bild 6–7. Geografisk position Katjas Gata, Backa Röd och illustration över Poseidon Bostads AB:s fastigheter (studien behandlar de 6 röda punkthus som syns i bild 6.) (Källa: Renoveringsinfo 2016).

De energieffektiviseringsåtgärder som genomfördes i husen var främst installation av FTX-ventilation, nya radiatorer, individuell varmvattenmätning, isolering av grund, tak och ytterväggar, ny dränering, fönsterbyte, LED-armatur och nya balkonger (Poseidon 2013, Blomsterberg & Nilsson 2015). Energiförbrukningen minskade från 178 kWh/kvm till 60 kWh/kvm efter renoveringen och uppfyllde därmed kraven som lågenergihus (Projektledare, Poseidon 2018, Poseidon 2013). Under projektet totalrenoverades samtliga av punkthusen till nybyggnadstandard (Poseidon 2013). Med politiskt förtätningssuppdrag och för att skapa ökad lönsamhet byggde Poseidon ytterligare två våningar på fem av punkthusen och sammantaget resulterade projektet i 140 nya lågenergilägenheter. Den initiala kostanden blev emellertid mycket omfattande och framtida energipriser kommer avgöra dess lönsamhet (ibid).

---

²⁸ Framtidskoncernen är en fastighetskoncern som är en del av Göteborgs Stad. Koncernen omfattar bland annat de kommunala fastighetsbolagen i Göteborg, fastighetsförvaltning och produktion av nya bostäder (Framtiden n.d.).

4.2.2 Socioekologisk stadsutveckling - Backa Röd

Nedan analyseras stadsutvecklingsprocessen i Backa utifrån studiens analytiska ramverk som presenterats i avsnitt 3.3.

Rättvisa

Likt Malmö Stad har Göteborg Stad ett bostadspolitiskt uppdrag att förtäta och komplettera med ny bebyggelse i stadsdelar med goda kollektivtrafikförbindelser (Göteborg Stad 2014d, s.6–7). Vid intervjuerna framhölls att det måste finnas ett varierat utbud av upplåtelseformer och lägenhetsstorlekar i bostadsområdet för att människor skall kunna erbjudas olika boendeanternativ som speglar deras livssituation.

- *”Det finns en demokratisk aspekt i det – att alla som är lika inte bor på samma ställe, att det blir en blandning av folk”* (Projektledare, Framtiden 2018).

Skapandet av blandade bostadsområden kan utgöra en viktig komponent för att minska social exkludering (Tunström et al 2015, s.86). Samtidigt är det viktigt att ambitionen att skapa ”social blandning” i bostadsområden inte övergår i en gentrifieringsprocess som förändrar den demografiska strukturen genom högre hyror som tvingar resurssvaga hyresgäster att flytta (ibid).

Vad gäller konsekvensanalyser för stadsutvecklingsprojekten och dess påverkan på de boende fanns en ambition att lyfta konflikter och synergier mellan de satsningar som planeras. Informanterna menade att Selma Centrum²⁹ och projektorganisationen som samlat både interna och externa aktörer utgjort viktiga forum för att samla planerade insatser och lyfta eventuella målkonflikter.

- *”Genom projektorganisationen samlade vi olika parter och kommunicerade både internt och externt”* (Projektledare, Framtiden 2018).

Samtidigt upplevde ansvariga på förvaltningen att det är svårt att skapa en övergripande bild av alla de insatser som ryms inom planprogrammet och att konflikter självklart uppstår samt att tydligare vägar för synergier mellan förvaltningsgrenarna borde utformas.

- *”Jag tycker inte att vi upprättat vägar för att skapa synergier i en helhet, men att det uppstår mindre synergier hela tiden”* (Tjänsteperson 2, Göteborg Stad 2018).

---

²⁹ Vid förnyelsen av stadsdelens centrumstruktur, Selma Lagerlöfs torg, initierade ansvariga stadsdelsförvaltningar, polisen och Framtidskoncernen ”Selma Centrum” som är en fysisk möteslokal vid torget dit boende och övriga externa intressenter kan informera sig, delta vid samråd och workshops samt lämna synpunkter och önskemål på planprogrammet (Tjänsteperson 2, Göteborg Stad 2018, Selmastad 2018b).

Samtidigt menade en informant att det fanns ett fokus på att skapa en överblick då stadsbyggnadskontoret involverat sig under hela planprocessen och utgjort en överbryggande gren mellan de olika förvaltningar som varit involverade.

- ”Vi bevakar att det vi i planprocessen lovat faktiskt finnas med så att medborgarnas känner igen sig” (Tjänsteperson 2, Göteborg Stad 2018).

Medvetenhet kring hållbarhet

I Backa röd och dess närområde finns ett antal offentligt och privat initierade projekt som syftar till att öka medvetenheten kring ekologisk hållbarhet hos de boende. Ett sådant exempel är Mötesplats Backa-Brunnsbo³⁰ där boende i området själva får vara med och skapa och bestämma innehållet för verksamhetens utveckling (Göteborg Stad 2018b). Huvudfokus för projektet är social hållbarhet men flera av mötesplatsens aktiviteter har koppling till ekologisk hållbarhet. De boende kan engagera sig i återbruk av begagnade saker i lokalens verkstad eller i Brunnsbos trädgårdskollektiv som arrangerar odlingsverksamheter. Hela lokalen är också inredd med återbrukat material för att signalera ett kretsloppstänkande. Inom verksamheten ryms även delningsprojektet ”Dela Mera” där de boende kostnadsfritt kan låna saker istället för att uppmuntra konsumtion (Tjänsteperson 1 Göteborg Stad 2018, Göteborg Stad 2018c).

I Backa Röd finns också ett antal olika föreningar vars fokus speglar kunskapshöjande i relation till ekologi. Det finns bland annat två odlingsföreningar som i stöd av fastighetsbolaget Poseidon driver lokala stadsodlingsprojekt i Backa Röd (Poseidon n.d.). Fastighetsbolaget Poseidon har även initierat en tävling mellan bostadsområdena för att källsorteringen skall öka. (Teknisk chef, Poseidon 2018). Andra initiativ som genomförts som en del av stadsutvecklingsprogrammet är odlingsprojekt i anslutning till Selma Lagerlöfs torg samt en biodling där projektet producerade sin egen honung. I Backa planeras även en satsning på lokal kompostering med fokus på sociala och ekologisk hållbarhet genom att boende tar lokalt ansvar för matavfallet och samlas kring ett gemensamt projekt (Tjänsteperson 1, Göteborg Stad 2018). I takt med utvecklingen av Backa undersöker Göteborg Stad möjligheten att implementera multifunktionella stadsdelsväxthus som ett initiativ för lokala mötesplatser med koppling till ekologi och självförsörjning. Liknande projekt genomförs redan i Norra Hisingen där stadsdelsförvaltningen arrenderar mark för kommersiella odlingsprojekt för att skapa ”gröna” arbetstillfällen (Tjänsteperson 1, Göteborg Stad 2018).

---

³⁰ Mötesplats Backa-Brunnsbo är en social mötesplats som drivs av stadsdelsförvaltningen i Norra Hisingen tillsammans med boende och verksamma i området med fokus på medskapande och självbestämmande aktiviteter (Göteborg Stad 2018b).

Samtidigt som analysen visar att det finns exempel på projekt som bidrar till att öka både social och ekologisk hållbarhet upplever tjänstepersoner vid förvaltningen inte att det finns en uttalad ambition att integrera dem. Snarare upplever man att förvaltningarna arbetar med en specifik fråga, antingen ekologi eller social hållbarhet och att synergier uppstår som positiva sidoeffekter snarare än en uttalad ambition (Tjänsteperson 1, Göteborg Stad 2018).

- ”Jag upplever att det är relativt uppdelat, antingen arbetar man med sociala satsningar, eller så jobbar man med ekologiska. I grunden ska vi öka den sociala hållbarheten och då blir det ekologiska bara en bonus” (Tjänsteperson 1, Göteborg Stad).
- ”Jag har inte tidigare kopplat samman ekologiska och sociala aspekter på det sättet - en så tydlig målsättning finns inte” (Tjänsteperson 2, Göteborg Stad 2018).

I förvaltningen upplevde man också att det fanns en svårighet att sammankoppla dem eftersom det saknades ett grundperspektiv kring hur detta borde genomföras (Tjänsteperson 1, Göteborg Stad 2018).

Social sammanhållning

I planprogrammen för Backas utveckling finns ett genomgående fokus på att sammankoppla stadsdelen med övriga delar av Göteborg. Detta genom att utveckla kollektivtrafiken och skapa förutsättningar för framtida spårvagnsdragning (Göteborg Stad 2015, s.8–10). I dagsläget saknar stadsdelen goda förbindelser för gång och cykel vilket åtgärdas genom nya stråk som syftar till att koppla samman stadsdelens centrumstruktur och dess bostadsområden. I planprogrammet finns ett tydligt fokus på att premiera alternativa trafikslag för att minska biltrafiken som stått i centrum för stadsdelens planeringsstruktur (Göteborg Stad 2015, s.32).

Litteraturgatan som idag utgör en barriär mellan stadsdelens bostadsområden är ett viktigt fokusområde för stadsomvandlingen. Backa Röd som har en stor andel hyresrätter, lägre socioekonomisk status och hög omflyttning skiljer sig kraftigt från bostadsrättsområdet på andra sidan gatan.

- ”Det är ingen från Backa Röd som tar sig över vägen fast det är fem minuters gångpromenad. Så stark är boendesegregationen även inom stadsdelen” (Tjänsteperson 1, Göteborg Stad 2018).

För minska gatans upplevda barriäreffekt kommer gaturummet fysiska struktur att åtgärdas. Nuvarande gångtunnlar som av de boende upplevts som otrygga tas bort och ersätts av övergångställena i markplan (Projektledare, Framtiden 2018). Nya breda gång- och cykelstråk samt bussfält planeras längs med gatan samt en ny hållplatsstruktur i mitten av vägen. Samtliga åtgärder riktas mot att sänka

hastigheten och främja alternativa trafikslag. Vidare planeras ny bebyggelse på de tomma grönytor som kantar vägen för att minska det upplevda avståndet mellan bostadsområdena (Tjänsteperson 2, Göteborg Stad 2018). En ny torgyta och förskola planeras också i anslutning till gatan för att främja kommunikationen mellan bostadsområdena (ibid).

Vidare planeras en kraftig utökning av serviceutbud genom utvecklingen av Selma Lagerlöfs torg där ett nytt *stadsdelshus* utformas. I stadsdelshuset ryms allt från stadsdelsförvaltningens kontor till bibliotek och kulturhus på samma plats och variationen av aktiviteter gör att torget brukas även under kvällstid (Projektledare, Framtiden 2018). Genom utökad aktivitet, att alla entréer och byggnader i anslutning till torget vänds ut mot torget samt att bostäder planeras ovanpå butikslokalerna ämnar man öka tryggheten i området (ibid).

I stadsutvecklingsprocessen planeras även ett antal nya park- och grönområden där stadsdelen får ett nytt parkstråk med möjlighet till rekreation och odling vid Selma Lagerlöfs torg (Selma Stad 2018c). Således sammankopplas trygghetsskapande åtgärder, utökad serviceutbud och ekologisk hållbarhet i anslutning till torget. Flertalet av de fysiska ingrepp som nu genomförs i Backa Röd och dess närområde är ett resultat av de värden som de boende upplevde som viktiga att bevara, förändra eller utveckla (t.ex. grönstruktur, bilfri stadsmiljö) (Tjänsteperson 2, Göteborg Stad 2018).

Deltagande

Deltagande och involvering av externa aktörer i stadsutvecklingsprocessen har varit ett tydligt fokus från Göteborgs Stad och det nätverk av externa och offentliga aktörer som utvecklats genom Selma Center har varit centralt för en lyckad dialogprocess. Externa aktörer har också bjudits in att agera som remisspersoner för att fånga områdets lokala förutsättningar (Projektledare, Framtiden 2018).

- *”Selma Centrum har varit en stor nyckel till framgångarna här ute – det har i princip inte kommit några yttrande i de stora stadsutvecklingsprocesserna”* (Tjänsteperson 2, Göteborg Stad 2018).

Selma Centrum har också blivit ett sätt för tjänstepersoner i förvaltningen att komma närmare medborgarna och skapa en lyhördhet för medborgarnas önskemål och reflektioner:

- *”Vi kan inte sitta på något kontor inne i stan och försöka åstadkomma något utan det handlar om att skapa mervärde genom att finnas på plats”* (Projektledare, Framtiden 2018).

Samtidigt är tjänstepersonerna i förvaltningen ödmjuka mot det faktum att det är svårt att nå ut till samtliga i Backa, men att de många olika dialogsatsningar som

genomförts (riktade mot skolor, fritidsgårdar, äldre, verksamhetsutövare, bostadsbolagen, informella nätverk och ideella föreningar) varit ett krafttag för att fånga upp de boendes vision (ibid). Ett annat forum för dialog i Backa är så kallade ”öppna förmöten”³¹ där tjänstemän, politiker och allmänhet får ett utrymme att mötas och diskutera stadsutvecklingsfrågor (Tjänsteperson 1, Göteborg Stad 2018).

Tabell 6. nedan utgör en matris över de åtgärder som genomförs i Backa med koppling mellan ekologiska och social hållbarhet. Åtgärderna har sammankopplats med Murphys (2012) delbegrepp av social hållbarhet. Matrisen inbegriper inte samtliga av de åtgärder som genomförs utan syftar till att exemplifiera hur socio-ekologiska kopplingar kan uppstå.

<i>Typ av åtgärd</i>	<i>Dimensioner av social hållbarhet med koppling till ekologi</i>	<i>Ekologisk vinst</i>	<i>Social vinst</i>
<i>Koppla trygghet till hållbarhet genom</i> - Anställa socialt utsatta ungdomar, Poseidon	<i>Social sammanhållning</i> <i>Deltagande</i> <i>Medvetenhet kring hållbarhet</i>	- Omhändertagande av stadsdelens grönområde	- Lokalt jobbskapande - Länk mellan kommunen, fastighetsbolag och boende
<i>Skapa icke-kommersiella rum genom</i> - Tillhandahålla utrymme för gårdsföreningar (odlingsföreningarna Backa Röd odlarna & Katjaodlarna, återbruksföreningen Kraft & stil) - ”Världens park” - ”Trygg, vacker stad”-parken - Tvättstugor - ”Mötesplats Backa-Brunnsbo”	<i>Social sammanhållning</i>	- Minskad energiförbrukning med gemensamma tvättutrymme - Bättre luftkvalitet - Regnvattenreservoar - Biologisk mångfald	- Sociala mötesplatser - Nätverk för grupper & föreningsliv - Delaktighet - Social organisation - Rekreation -Pedagogiskt värde
<i>Stadsodling</i> - Odlingmöjligheter mellan husen, Backa Röd - Lokal kompostering, Selma Lagerlöfs torg (kommande) - Backa Röds Fruktlund - Hyra mark för kommersiell odling, Skogås -Lökplantering, Selma Lagerlöfs Torg	<i>Social sammanhållning</i> <i>Deltagande</i> <i>Medvetenhet kring hållbarhet</i>	- Hållbar försörjningsstrategi - Bättre luftkvalitet - Närproducerad mat - Regnvattensreservoar	- Social interaktion mellan människa och natur - Sociala mötesplatser - Nätverk för grupper & föreningsliv - Pedagogiskt värde - Rekreation - Lokalt jobbskapande
<i>Miljöpedagogik</i> - Återbrukshus, Backa Röd - Tävling/kampanj för ökad källsortering - Miljöhusvärdar - ”Mötesplats Backa-Brunnsbo” - ”Dela Mera”	<i>Medvetenhet kring hållbarhet</i> <i>Rättvisa</i> <i>Deltagande</i>	- Kommunicera lösningar för klimatsmart vardagsliv - Mer källsortering/återvinning - Minskad energikonsumtion - Minskad energiförbrukning genom kostnad för tvätt - Minskad resursförbrukning	- Nätverk för grupper & föreningsliv -Pedagogik - Sociala mötesplatser - Länk mellan kommunalt styre, bostadsbolag och boende.
<i>Främja Ekosystemtjänster i stadsmiljön</i> - Öppna dagvattenlösningar - Biodling, Selma Lagerlöfs torg - Biodling, Backa Röd - Lokal kompostering, Selma Lagerlöfs torg	<i>Medvetenhet kring hållbarhet</i>	- Uppsamling av dagvatten vid större skyfall - Biologisk mångfald - Renare luft	- Pedagogiskt värde - Bättre luft med bäring på hälsa - Klimatanpassningsstrategier synliggörs

³¹ Efter att Göteborgs stadsdelar slogs samman år 2011 upplevde politiker att avståndet mellan förtroendevalda och medborgare vidgats eftersom antalet stadsdelsnämnder halverades. Därför infördes s.k. ”öppna förmöten” där stadsdelens förtroendevalda, tjänstemän samt allmänheten träffas för att diskutera utvecklingsfrågor före politiska beslut skall fattas i stadsdelsnämnden (Tjänsteperson 1, Göteborg Stad 2018, Göteborg Direkt 2015).

<i>Teknik för resursbesparing genom</i> - Individuell varmvattenmätning, Backa Röds Pärlor	<i>Medvetenhet kring hållbarhet</i> <i>Delaktighet</i>	- Minskad individuell energiförbrukning - Reducerad energiförbrukning, fastighet	- Pedagogik - Länk mellan bostadsbolag och boende - Rätten att reducera hyra genom miljömässigt beteende - Ta del av vinst av energieffektiviseringsåtgärder
<i>Skapa ”gröna jobb” genom</i> - Anställning av socialt utsatta ungdomar för underhåll av grönytor, Poseidons bostadsbestånd - Tillhandahållande av mark för kommersiell odling i stadsnära läge, Norra Hisingen	<i>Delaktighet</i> <i>Rättvisa</i>	- Ökad biologisk mångfald - Dagvattenfördröjande	- Lokalt jobbskapande - Social inkludering - Social interaktion mellan människa och natur - Social organisation
<i>Fysiska förutsättningar/byggt miljö</i> - Backa Röd sammankopplas med övriga stadsdelar - Minskade ”barriärer” genom att minska trafiken - Bygga ut gång och cykelstråk - Planering för stadshuvudgata - Utökad kollektivtrafik	<i>Social sammanhållning</i>	- Renare luft - Mindre bullernivå - Minskade koldioxidutsläpp genom främjande av hållbara/klimatneutrala trafikslag	- Integration mellan stad och områden - Reducerad boendesegregation - Bättre hälsa

4.2.3 Åtgärder för att hantera en ”policy-krock” vid energieffektivisering i Backa Röd

Nedan kommer Poseidons energirenoveringsprojekt i Backa Röd att analyseras utifrån ramverkets tre kriterier för social hållbarhet i relation till ekologi som presenterats i avsnitt 3.3.

Rättvisa

Vid Poseidons energieffektivisering och renovering i Backa Röd finns en uttalad ambition om att samtliga hyresgäster skall kunna bo kvar efter renovering (Teknisk chef, Poseidon 2018). Denna ambition speglas i flera av de renoveringsprojekt som Poseidon utför i bostadsområdet där de boende kan välja mellan varierade nivåer av renovering (s.k. *mini*, *midi*, *maxiprincip*) (Projektledare, Poseidon 2018). Vidare arbetar fastighetsbolaget med att implementera begränsade energieffektiviserings- och standardhöjande åtgärder för att reducera investeringskostnader och hyresökningar (Teknisk chef, Poseidon 2018). Vad gäller de 6 punkthus som ligger i fokus för denna studie har rättviseaspekten om hyresgästernas rätt att bo kvar emellertid inte fått samma genomslag. Vid energirenoveringen erbjöds inte någon varierande renoveringsnivå utan samtliga lägenheter evakuerades och totalrenoverades till nybyggnadsstandard (Hyresgästföreningen 2018, Projektledare, Poseidon 2018).

Poseidon började med att energirenovera ett pilothus för att undersöka lönsamhet och samla kunskap innan man genomförde liknande åtgärder i följande 5 punkthus (Poseidon 2013). Detta tillvägagångsätt lyfts fram av litteraturen som särskilt viktigt för att ackumulera kunskap kring kostnader, hyresgästernas inställning samt undvika kraftiga hyresökningar (Tunström et al. 2015, s.68). I detta skede genomfördes både konsekvensanalyser för renoveringens kostnader

och känslighetsanalyser för att undersöka hyresgästernas betalningsförmåga (Projektledare, Poseidon 2018). I det första punkthuset valde en majoritet av de boende att flytta efter renoveringen till följd av kraftiga hyresökningar. Samtidigt valde Poseidon att gå vidare med samma renoveringsnivå i resterande 5 punkthus (ibid). Även i dessa hus valde merparten av hyresgästerna att inte återvända efter renovering (Hyresgästföreningen 2018). Displacering av boende kan enligt Femenías et al. (2017b) ha en negativ inverkan på bostadsområden över tid och bidra till ökad segregation. Energirenoveringen och nybyggnadsstandarden motiverades från Poseidons sida genom behovet av fler boendeanternativ som speglar varierande inkomstnivåer samt att bryta områdets homogena utbud av lägenhetsstandard. Poseidon underströk att många väljer att bo i Backa Röd för den låga hyresnivån men att dilemmat med hyresökningen kunde motiveras genom att fastighetsbolaget erbjuder många olika alternativ av hyresnivåer i området (Projektledare, Poseidon 2018). Vidare erbjöds de hyresgäster som inte ville återvända en lägenhet i samma bostadsbestånd där lägre energirenovering och standardhöjande åtgärder genomförts (Teknisk chef, Poseidon 2018).

Att använda energieffektivisering som en förevändning för att öka hyresnivån och således få in resursstarkare hushåll i sitt fastighetsbestånd är något som Tunström et al. (2015) beskriver som ”Eko-gentrifiering”. Litteraturen framhåller vidare att totalrenoveringar med kraftiga hyresökningar där boende väljer att inte återvända (t.ex. *renoviction*) riskerar att gentrifiera bostadsområden med ökad social segregation som följd (Femenías et al. 2017b). Det är därför viktigt att renoveringsprojekt av detta slag inte resulterar i en ”eko-sanering” som förändrar bostadsområdets demografiska struktur (Tunström et al. 2015, s.68). Att skapa en social blandning i bostadsområden kan samtidigt vara en önskvärd strategi för att minska boendesegregation (Lind et al. 2014). Energirenoveringen påvisar således hur ekologiska satsningar kan kopplas samman med en typ av sociala mål (social blandning i bostadsområden) men hamnar i konflikt med andra – allas rätt till en god bostad (Tunström et al. 2015, s.13).

Vid intervjuerna med fastighetsbolaget underströks bilden av att energieffektiviseringsåtgärder och standardhöjande åtgärder är två skilda fält och att energieffektiviseringsåtgärder i sig inte påverkade hyresökningen (Teknisk chef, Poseidon 2018, Projektledare, Poseidon 2018, Ljungquist et al. 2013). Denna bild delades emellertid inte av representanten för Hyresgästföreningen som menade att Poseidon i hyresförhandlingarna motiverade sitt initiala förslag på hyresökning (80 procent) delvis genom energirenoveringsåtgärderns effekt (Hyresgästföreningen 2018). Ett bättre inomhusklimat vid byte av ventilationssystem och mindre kallras från klimateffektiva fönster motiverade exempelvis som standardhöjande åtgärder (ibid). Att energieffektiviseringsåtgärder skulle finansieras enbart genom minskad energiförbrukning stämmer därmed inte överens med förhandlingens resultat. Genom att implementera individuell varmvattenmätning i lägenheterna gavs hyresgästerna emellertid rätten att ta kontroll över sin egen vattenförbrukning och kunde således reducera sin hyresnivå. Detta är ett exempel på hur de boende

kunde ta del av energieffektiviseringsåtgärdernas vinst och speglar gränssnittet mellan ekologi och social hållbarhet (Projektledare, Poseidon 2018, Tunström et al. 2015, s.74).

Vidare menade Hyresgästföreningen att de hade förståelse för Poseidons investeringskostnader för renoveringen samtidigt som den hyresökning som begärdes inte låg i linje med motsvarande energirenoveringar i bostadsområdet.

- *”Vi förstod att det blev dyrt att riva ner huset till stommen, men utifrån bruksvärdesprincipen kunde det omöjligt röra sig om 40 procent högre i jämförelse med liknande ombyggnation”* (Hyresgästföreningen 2018).

I den initiala hyresförhandling som fördes mellan Hyresgästföreningen och Poseidon motiverades energirenoveringen genom energimål från koncernen där energianvändning och koldioxidutsläpp skulle minska och miljömedvetenheten hos de boende skulle främjas (Hyresgästföreningen 2018). Samtidigt finns en ambition från Poseidon och Framtidskoncernen att främja en renoveringsprocess där samtliga boende har råd att bo kvar (Projektledare, Framtiden 2018). Här skapas således en konflikt mellan sociala och ekologiska hållbarhetsmål, där den senare överordnat sig den sociala hållbarhetsdimensionen till följd av kraftig hyresökning och låg återflytt.

I efterhand argumenterade Poseidon för att denna typ av omfattande energirenoveringar ”enbart är möjlig att genomföra i centrala storstadsområden”, vilket profilerar utmaningen om lönsamhetskrav beroende på var fastigheten är belägen (Femenías et al. 2017b, Hyresgästföreningen 2018). Samtidigt presenterar sig ett rättviseargument där även invånare bosatta i miljonprogrammets perifera bostadsområden har rätt att bo i miljövänliga bostäder. Vidare speglar renoveringen den problematik som Femenías et al. (2017b) lyfter där hyreslagen uppmuntrar till att genomföra omfattande ingrepp som ökar standarden och att hyresgästerna får kämpa mot vad de upplever som ”lyxrenoveringar”.

Deltagande

Poseidon involverar generellt sina hyresgäster i de renoveringsprocesser som utförs i fastighetsbolagets bestånd (Teknisk chef, Poseidon 2018). De boende kan exempelvis välja mellan olika renoveringsnivåer och därigenom delvis styra över renoveringsprocessen. Vanligtvis skapas också olika typer av referensgrupper där de boende bjuds in för att få ta del av de planerade förändringar och lämna förslag på åtgärder de skulle vilja se. Vid energirenoveringen av de 6 punkthusen lämnades dock inte samma utrymme att påverka beslutet eller renoveringsprocessen. Hyresgästerna bjöds inte in till den typ av referensgruppsstruktur som genomförts i Poseidons övriga bestånd i Backa röd även om hyresgästerna intervjuades och fick diskutera standardökningen (Teknisk chef, Poseidon 2018, Projektledare, Poseidon 2018).

Denna bild förmedlades också av Hyresgästföreningen som menade att det inte ingick någon boende från huset i hyresförhandlingen, utan enbart en förtroendevald från bostadsområdet (Hyresgästföreningen 2018). Vidare menade Hyresgästföreningen att motivationen till att genomföra projektet inte grundades i en dialog med de boende utan främst från energi- och klimatmål från koncernen (ibid).

Hyresgästföreningen menade vidare att hyresgästerna har rätt att överklaga hyresöverenskommelsen mellan föreningen och fastighetsbolaget, men att en sådan överenskommelse är svår att strida (ibid). I detta fall företrädde Hyresgästföreningen en hyresgäst som valde att motsätta sig renoveringen i Hyresnämnden men förlorade mot Poseidon och ombyggnationen fortlöpte (Hem & Hyra 2014). Denna problematik understryks också av Hyresgästföreningen i Malmö som menade att lagstiftningen i relation till hyresgästernas inverkan vid ombyggnation är nära obefintlig (Hyresgästföreningen Malmö 2018).

Sammanfattningsvis vittnar den höga andel hyresgäster som valde att flytta ut efter renoveringen (78 av 80 hyresgäster redan vid de första 2 husen), en utdragen förhandlingsprocess (över ett halvår) och den kraftiga hyresökning som blev resultatet (nyproduktionsstandard) om en låg involvering och påverkan från de boende i relation till förhandlingen (Hyresgästföreningen 2018, Hem & Hyra 2014).

Social sammanhållning

Vid energirenoveringen fanns inget tydligt exempel på sociala klausuler eller medverkan från de boende i relation till renoveringsprocessen. Själva renoveringsarbetet skedde genom entreprenad och Poseidon ställer inga krav genom sociala klausuler. Den tekniska chefen på Poseidon beskriver problematiken med att anställa arbetslösa hyresgäster som brist på kompetens, arbetsmiljökrav och risken för arbetsplatsolyckor (Teknisk chef, Poseidon 2018).

- *”Riktiga jobb alltså. Man kan inte bara ta hyresgäster och anställa dem, de måste ha rätt kompetens och utbildning”* (Teknisk chef, Poseidon 2018).

Samtidigt arbetar Poseidon med flertalet andra projekt i Backa Röd som syftar till att öka den sociala sammanhållningen i bostadsområdet. Genom projektet ”Hopp om jobb” har Poseidon anställt arbetslösa ungdomar från bostadsområdet som saknat fullständig gymnasieutbildning. Detta har innefattat en praktik hos Poseidon som därefter lett till anställningar inom de företag som Poseidon samverkar med (t.ex. trädgårdsentreprenad) (Göteborgsposten 2010, Teknisk chef, Poseidon 2018).

- *”Vi hade problem med kriminella ungdomar som vandaliserade och brände bilar i området, då anställde vi dem för att de skulle komma i arbete eller börja studera istället”* (Teknisk chef, Poseidon 2018).

Andra projekt innefattar sommaranställningar för ungdomar som är bosatta Backa Röd för att förvalta områdets grönytor samt att Poseidon erbjuder praktiktjänster för nyanlända. Fokuset har varit att skapa vägar in på arbetsmarknaden eller utbildning samt att skapa en plattform för att lära sig svenska (Teknisk chef, Poseidon 2018). Göteborg Stads allmännyttiga bostadsbolag arbetar också med Göteborgs stads modell för *sociala hänsyn*³² vid tjänsteupphandling av större byggnadsprojekt. Genom social hänsyn ställs bland annat krav på att var tionde person som anställs skall ingå i ett utbildningsprogram för yrkesarbetare (Social Hänsyn 2018, *ibid*). Lokalanställning kan enligt forskningen bidra till att öka social gemenskap och socialt kapital i bostadsområdet (Tunström et al. 2015, s.86, Balkfors et al. 2017, s.126).

4.3 Jämförande analys

4.3.1 Socioekologisk stadsutveckling i Lindängen och Backa

En jämförande analys mellan stadsutvecklingsprocesserna för Lindängen och Backa ger uttryck för ett flertal intressanta liknelser och skillnader, där båda fallen profilerar hur en socioekologisk stadsutvecklingsprocess kan komma till uttryck i praktiken.

Båda stadsutvecklingsprocesserna har ett tydligt fokus och ett politiskt uppdrag att stärka den sociala hållbarheten i bostadsområdena genom fysiska och icke-fysiska insatser i den byggda miljön. I samtliga fall blir den ekologiska hållbarheten istället en bieffekt av de satsningar på social hållbarhet som planeras eller genomförs. Det förekommer emellertid satsningar som riktas mot att stärka den ekologiska hållbarheten men analysen visar att hållbarhetsdimensionerna i stadsutvecklingsprocessen adresseras från två olika policyhörn, där ekologiska satsningar drivs i en del av förvaltningen och de sociala i en annan. Vid intervjuerna med ansvariga tjänstepersoner i respektive stad framkom också att det saknas en uttalad ambition att integrerat arbeta med sociala och ekologiska hållbarhetsdimensioner inom förvaltningsgrenarna. Genom att kartlägga de satsningar på ekologisk och social hållbarhet som rymdes inom

---

³² Göteborg Stad har implementerat en modell för *social hänsyn* vid upphandling vars främsta mål är att främja möjligheterna till sysselsättning för personer som står utanför arbetsmarknaden och i längden social hållbarhet i Göteborg. Nuvarande målsättning är att minst 50 procent av alla tjänsteupphandlingar ska ske med Göteborg Stads modell för social hänsyn (SKL 2017, Social Hänsyn 2018).

stadsutvecklingsprogrammen blev det dock tydligt att det fanns ett stort antal satsningar med bäring på båda dimensionerna. Om det saknas en uttalad ambition att sammanlänka ekologiska och sociala hållbarhetsdimensioner riskerar arbetet att fortlöpa inom separata förvaltningsgrenar.

Projekt så som ReTuren i Lindängen eller Mötesplats Backa-Brunnsbo påvisar hur platser vars primära syfte är att utgöra sociala mötesplatser för att stärka integration och social sammanhållning länkas samman med ekologiska hållbarhetsaspekter så som återbruksverkstad, källsortering eller lån- och bytesverksamhet. ReTuren och Mötesplats Backa-Brunnsbo visar också hur stadsutvecklingsaktörer kan bidra till att skapa gemensamma eller icke-kommersiella mötesplatser inom vilka social organisering och ekologisk hållbarhet kan sammanflätas.

Vidare påvisade båda fallen hur arbete för att främja den sociala integrationen i bostadsområdena kan kopplas samman med ekologiska hållbarhetsvinster. I båda av fallen adresserades den fysiska planeringen av rådande gatustruktur för att binda samman bostadsområdena, minska barriäreffekterna och öka den sociala hållbarheten i området. Samtidigt har denna planeringsstruktur en tydlig bäring på ekologisk hållbarhet genom främjande av cykel, gång- och kollektivtrafik, planering för mindre biltrafik, öppna dagvattenlösningar och ett ökat serviceutbud. Planeringen från stadsmotorväg till stadshuvudgata kan därmed ses som ett tydligt exempel på hur den fysiska planeringen kan bidra till att stärka bostadsområdets sociala sammanhållning samtidigt som den adresserar viktiga ekologiska utmaningar. Detaljplanen utgjorde således ett slags ”eco-socialt policyverktyg” för att stödja båda hållbarhetsdimensionerna i respektive fall.

Urbana odlingsprojekt var ytterligare ett exempel på hur ekologiska och sociala hållbarhetsdimensioner sammankopplades i Backa och Lindängen. Genom att erbjuda odlingsmöjligheter skapades här ett utrymme för socialt umgänge, självförsörjning, och en koppling mellan människa och natur. I Göteborg har stadsdelsförvaltningen tillhandahållit marktytor för kommersiella odlingsprojekt i stadsnära läge som ett socialt integrationsprojekt och liknande satsningar har visualiserats i Lindängelund i Malmö. Detta profilerar hur ekologiska satsningar kan bli ett redskap för att öka den sociala hållbarheten i miljonprogramsområden.

Vidare visar båda fallen på vikten av komplexa samarbete och nätverksstrukturer mellan den myriad av aktörer som är delaktiga i stadsutvecklingsprocesser. Båda fallen visar på hur dialog och samverkan mellan aktörerna kan bidra till att skapa en viktig länk mellan de ekologiska och sociala satsningar som genomförs. I Lindängen arbetar gatukontoret med att främja en cykelkultur genom nya cykelstråk och ökad tillgänglighet. Samtidigt kompletteras denna fysiska åtgärd i samverkan med Röda Korset som tillhandahåller cykelskola för vuxna. En fysisk satsning för att främja cykling bär inte frukt om människor i området inte kan cykla. En sådan sammankoppling påvisar därmed hur viktigt det är med djupgående samband mellan de aktörer och satsningar som planeras. Denna typ av

satsningar profilerar därmed hur relationen mellan miljötekniska åtgärder och beteendemönster kan sammanlänkas i stadsutvecklingsprocessen.

Samtidigt upplevdes också konflikter mellan de sociala och ekologiska satsningar som genomförs, dels mellan offentliga och privata aktörer, men också inom förvaltningsgrenarna. Exempelvis framhölls en konflikt mellan bevarandet av grönstruktur och ambitionen att minska barriäreffekter mellan områdenas delar genom förtätning och kompletterande bebyggelse. Denna typ av konflikter påvisar också hur planering för minskad segregation och planering för miljömässig hållbarhet kan stärka eller motverka varandra. I både Lindängen och Backa framhölls dock att den komplexa samverkansstruktur som skapats dels genom Program Lindängen och dels genom Selma Centrum bidrog till att potentiella konflikter kunde adresseras i ett tidigt skede av planprocessen. I Lindängen bidrog Programmets externa och interna råd till att synergier och konflikter mellan förvaltningsgrenarna och de externa aktörerna kunde lyftas genom interna konsekvensbeskrivningar. I Backa fanns stadsbyggnadskontoret med under hela planprocessen och kunde därigenom överse att planerade satsningar verkligen genomfördes samt att externa intressegrupper remitterade planförslagen.

Båda stadsutvecklingsprocesserna visade också hur medborgardialog kan användas som ett verktyg för att bedriva miljöförbättringsarbete i stadsmiljön. Genom att aktivt arbeta för att involvera marginaliserade grupper i stadsutvecklingsprocessen fanns en tydlig ambition att spegla de boendes vision i planprogrammen för stadsdelarnas utveckling. Det framhölls dock från tjänstepersoner i båda städerna att det är svårt att nå ut till samtliga i ett bostadsområde och att det fortfarande är otydligt vilken genomslagseffekt dialogen kommer att få för områdets utveckling i praktiken. Samtidigt visar satsningar som parkstråket vid Selma Lagerlöfs Torg eller den botaniska trädgården i Lindängelund att de boendes preferenser om bevarande och tillgång till grönska och naturområden speglas i de projekt som genomförs.

Flertalet av de projekt och satsningar som ryms inom ramen för stadsutvecklingsprocesserna i Lindängen och Backa påvisar att det är möjligt att sammanlänka ekologisk hänsyn med social omtanke i stadsplaneringen. Genom att undersöka och lyfta fram de satsningar som ryms inom stadsutvecklingsprogrammet för respektive stadsdel har flertalet synergier mellan sociala och ekologiska initiativ kunnat utvärderas som inte varit ett uttalade syfte. Analysen över stadsutvecklingsprocesserna i Backa och Lindängen visar därför att det förekommer en rad olika satsningar som bidrar till att främja både social och ekologisk hållbarhet utan att det uppmärksammas.

4.3.2 Energieffektivisering i Vårsången och Backa Röd

I en jämförande analys mellan fastighetsbolagens energieffektiviseringsprojekt i Lindängen och Backa Röd finns ett antal liknelser och skillnader att belysa. Båda fastighetsbolagen bemöter liknande utmaningar att energieffektivisera och renovera flerfamiljshus i socio-ekonomiskt utsatta bostadsområden- en problematik som adresserats med varierande utfall. Samtidigt måste respektive projekts unika kontext framhållas där en rad bakomliggande faktorer och förutsättningar komplicerar jämförelsen. Det faktum att Trianon är ett privat fastighetsbolag och Poseidon ett kommunalt och därmed företräder allmännyttan eller att Trianon erhöll ekonomiskt stöd för sitt energieffektiviseringsprojekt är centrala faktorer som påverkar utfallet.

Båda bostadsbolagen såg ett möjlighetsfönster att adressera energiförbrukningen samtidigt som fastigheterna stod inför kraftiga renoveringsbehov. I Trianons fall genomfördes en avskalad standardhöjning vid vakans som kompletterades med energieffektiviserande åtgärder. I Poseidons fall genomfördes en omfattande renoveringsprocess till nybyggnadsstandard med kraftfulla energieffektiviserande åtgärder. Båda bostadsbolagen har således nått en energieffektivisering i linje med klimatmålen men lyckats olika väl med att bejaka sociala hållbarhetsaspekter. Energieffektiviseringen i Poseidons fall skapade en ojämn distributiv börda eftersom den resulterade i kraftig hyresökning och låg återflytt. Dilemmat speglar därför det forskningen utpekat som en ”dubbel orättvisa”, där boende i miljonprogramsområden med lägre klimatpåverkan får bära bördan av fastighetsbolagets energi- och klimatmål. I Trianons fall fanns dock en ambition att förmildra omständigheterna genom en varsam renoveringsprocess. Således kunde fastighetsbolaget undvika ett rättvisedilemma och undvika att lägga energieffektiviseringens kostnader på hyresgästerna. Båda bostadsbolagen hade ambitionen att stärka sociala hållbarhetsdimensioner, vilket framhölls under intervjuerna. I Backa Röd överordnade sig emellertid den ekologiska hållbarhetsdimensionen och det saknades ett fokus på den sociala orättvisa som skapades genom renoveringen. Fallen ger därmed uttryck för en intressant liknelse kring hur energieffektivisering- och renoveringsdilemman hanteras i miljonprogramsområden.

Ambitionen att skapa en ”social uppblandning” i bostadsområdet genom att erbjuda ett varierat utbud av lägenhetsstandard och storlek förekom i båda fallen men var tydligast i Backa Röd. Detta då Poseidon motiverade renoveringen till nybyggnadsstandard med argumentationen att skapa ett varierat bostadsutbud. Ambitionen att minska social exkludering hamnar därmed i konflikt med rättviseargumentet för socialt utsatta hyresgäster att kunna bo kvar även efter renovering. Trianon valde istället att skapa ett varierat utbud av bostäder genom att bygga tre nya fastigheter men genomförde en lägre renoveringsnivå i det befintliga beståndet. Det skall samtidigt framhållas att Poseidon praktiserade en liknande återhållsam renoveringsstrategi i övriga delar av Backa Röd.

I båda fallen underströks faktumet att energieffektiviseringsåtgärder inte har någon bäring på den slutgiltiga hyresnivån. Denna bild delades inte av Hyresgästföreningen i Göteborg som menade att fastighetsbolaget använt energieffektiviseringsåtgärdernas positiva externaliteter (bättre inomhusklimat, mindre kallras) som ett argument för hyresökning. Hyresgästföreningen i Malmö menade dock att denna argumentation inte presenterat sig i Malmö och hänvisade till Malmömodellen där Hyresgästföreningen och fastighetsbolagen på förhand kommit överens om vilken prisnivå renoveringsåtgärderna skall resultera i. Hur Hyresgästföreningen ser på problematiken verkar således skilja sig mellan städerna. Genom Trianons renoveringsprocess påvisades dock hur standardhöjande och energieffektiviserande åtgärder kunde förenas utan en kraftig hyresökning.

Trianon och Poseidon har genom sina renoverings- och energieffektiviseringsprojekt bevisat hur fastighetsbolag kan agera som lokala välfärdsaktörer som rör sig utanför den traditionella ramen för nationell välfärdsstyrning. Trianons deltagande i ”Bygga om Dialogen” och Poseidons ”Hopp om Jobb” profilerar hur fastighetsbolag i samverkan med övriga privata och offentliga aktörer i bostadsområdet kan adressera både ekologiska och sociala utmaningar i en lokal kontext. Båda fallen visade hur socialt kapital och tillit kan stärkas genom att engagera boende i en medskapande renoveringsprocess. I Trianons fall drogs denna argumentation till sin spets och själva energieffektiviseringsbehovet användes som ett slags ”eco-socialt policyverktyg” för att adressera arbetslösheten i bostadsområdet. Samtidigt har privata fastighetsbolag ett större utrymme att bestämma vilka krav som kan ställas genom tjänsteupphandlingen (Fastighetschef, Trianon 2018). Kommunala fastighetsbolag som Poseidon måste förhålla sig till *Lagen om offentlig upphandling* (LOU) som förbinder bostadsbolaget att välja alternativet med lägst kostnad (Regeringskansliet 2016). Fastighetsbolagen här därmed varierande förutsättningar att arbeta med sociala klausuler vid upphandling.

Vidare implementerade båda bostadsbolagen en individuell vattenmätning vilket är ett starkt miljörättviseargument. Detta eftersom det ger en möjlighet för hyresgästerna att ta del av den ekonomiska vinst som energieffektiviseringen skapar genom att ta kontroll över sin egen varmvattenförbrukning och således minska hyresnivån. Satsningen profilerar en tydlig rättviseaspekt där både fastighetsbolaget och hyresgästerna får ta del av vinsten från energieffektiviseringsåtgärder.

Forskningen framhåller vikten av involvering och samverkan mellan lokala aktörer för att undvika en krock mellan ekologisk och social policy. Samtidigt påvisade ingen av fastighetsbolagen någon tydlig involvering av de boende i beslutsprocessen för energirenoveringen. I Trianons fall utpekades den obefintliga hyresökningen som ett skäl till lågt intresse från de boende och i Poseidons fall skedde involveringen först i ett senare skede. Trianon valde emellertid att involvera de boende på andra sätt genom anställningen av boende för

energirenoveringen vilket speglar en typ av medborgarinflytande i relation till miljöförbättringsarbete. Båda fallen påvisar också rättvisa i relation till miljövänligt boende då båda fastighetsbolagen har valt att genomföra energieffektiviseringsprojekt i socio-ekonomiskt svaga bostadsområden. Samtidigt blir denna argumentation problematisk i relation till energieffektiviseringen i Backa Röd eftersom renoveringen ledde till en så kraftig hyresökning.

Sammanfattningsvis finns det många likheter och fundamentala skillnader i hur fastighetsbolagen arbetat med att energieffektivisera sina fastighetsbestånd. Vidare är det svårt att genomföra en rak jämförelse mellan projekten då områdets unika kontext och fastighetsbolagens storlek och finansiering med stor sannolikhet påverkat utfallet.

5 Diskussion och slutsatser

Genom att belysa studiens resultat utifrån den illustration (se *Figur 4. s.24*) över kopplingar mellan ekologisk och social hållbarhet som lyftes fram i avsnitt 3.2. blir det tydligt hur många eco-sociala interaktioner som förekommer i fallstudieområdena. I enlighet med figuren återfanns kopplingar mellan ekologisk policy och miljö kvalitet, social policy och sociala förhållanden, miljömässig policy och social policy men också mellan just miljömässig policy och sociala förhållanden. Genom att förstå studiens resultat utifrån figuren synliggörs också de komplexa samband mellan ekologisk hållbarhet och social hållbarhet som påvisats genom fallen. Studiens resultat har därmed visat hur dimensionerna i fallstudieområdena har en koppling till varandra och stärker argumentet att de borde förstås som en integrerad policyprocess.

Vidare understryker uppmärksammandet att det förekommer sammankopplingar mellan ekologi och sociala utan att det observeras. Genom att identifiera synergier som inte tidigare lyfts fram kan nya former av samverkan och integration mellan sociala och ekologiska hållbarhetsdimensioner växa fram. Båda fallen visade också på en komplex nätverksstruktur mellan offentliga och privata aktörer. Således existerar redan en infrastruktur som främjar integration mellan projektens målstruktur och det blir därmed viktigt att utnyttja kapaciteten i den befintliga strukturen. Genom att identifiera potentiella synergier och konflikter mellan de program som genomförs skapas också förutsättningar att lyfta blicken från de utvecklingsmål som idag adresseras från två olika policyhörn och börja undersöka hur de kan integreras för att bidra till varandras syfte.

I båda fallstudieområdena identifierades ett tydligt fokus på att stärka den sociala hållbarheten. Samtidigt är det rimligt att det finns ett starkt fokus på denna dimension eftersom just sociala utmaningar är framträdande i respektive fallstudieområde. Det är emellertid intressant att de satsningar och projekt som riktas mot att stärka den sociala hållbarheten har en så stark koppling till miljömässig hållbarhet. Det bör framhållas att ett sådant ”dubbelriktat” fokus inte är någon självklarhet och att resultaten av de program som genomförs i respektive område skulle kunna få ett annorlunda utfall om det saknades ett ekologiskt perspektiv. Den ekologiska prägel på sociala stadsutvecklingsprojekt som resultatet lyfter understryker därmed tesen om att det finns en ekologisk grundsyn hos ansvariga aktörer. Att lyfta förekomsten av eco-sociala perspektiv hos aktörerna skulle kunna bidra till att arbetet med att integrera dimensionerna blir mer uttalat och därigenom främja förekomsten av ekologiska satsningar. Respektive fallstudieområdes starka fokus på social hållbarhet strider vidare mot de argument som Drilling (2013) lyfter kring att begreppets otydliga innebörd lett

till att det ofta negligeras i stadsplaneringen. Denna studie av hållbarhetsarbete i socioekonomiskt utsatta stadsdelar i Göteborg och Malmö har påvisat att så inte var fallet eftersom den sociala hållbarheten var ett tydligt fokus för de satsningar som genomfördes.

Studien har lyft fram en rad olika sociala och ekologiska utvecklingsprojekt vilket kan leda till förbättringar i relation till den sociala och ekologiska hållbarheten i stadsdelarna. Samtidigt bör diskussionen kring satsningarnas begränsningar i relation till områdenas utveckling lyftas. Båda fallstudieområdena står inför en rad djupa socio-ekonomiska utmaningar som inte kan åtgärdas genom stadsplanering eller ligger bortom kommunens eller fastighetsbolagens handlingsutrymme som lokala välfärdsaktörer. Flera av de utmaningar som kartlagts inom respektive område kräver nationella policyingrepp vars analytiska dimension ligger utanför denna studie. Studien visar emellertid hur sociala och ekologiska utmaningar kan brytas ned i mindre komponenter och adresseras genom ett "underifrån-perspektiv". Det är viktigt att lyfta hur miljonprogramsområdena byggdes i en takt som saknar motstycke i modern historia och att lösningar på de utmaningar som bostadsområdena står inför inte adresseras på samma hastiga och homogena sätt. Varje område ger uttryck för sin unika kontext och de lösningar som genomförs bör utformas platsspecifikt och med känsla för områdets sociala och ekologiska förutsättningar. Eco-sociala perspektiv på stadsutveckling erbjuder därmed inte någon universal "paketlösning" på de utmaningar som områdena står inför utan ska snarare ses som ett sätt att öka medvetenheten kring hur ekologisk och social hållbarhet hänger samman och påverkar varandra.

Vidare lyfte studien hur hållbarhetsdimensionerna riskerar att hamna i konflikt vid implementering, vilket uppmärksammades genom energieffektiviseringsprojekten i Backa Röd och Vårsången. Beroende på renoveringsnivå och kostnadsfördelning mellan hyresgäst och fastighetsbolag visar studien att det skapas en känslig balans mellan klimatmål och sociala hållbarhetsmål där det ena riskerar att överordna sig det andra. Resultatet indikerar därför hur ekologisk hållbarhet kan användas som ett verktyg för att stärka den sociala hållbarheten i ett bostadsområde men också hur det kan bidra till att förstärka eller skapa social orättvisa.

Analysen visade vidare hur fastighetsbolag som i fallet Backa Röd kan uppnå en typ av social hållbarhet genom sin ambition att skapa socialt blandade bostadsområden, medans denna vision hamnar i konflikt med allas rätt till en god bostad. Denna typ av "eko-sanering" är särskilt problematisk i miljonprogrammets bostadsområden eftersom den svenska bostadsmarknaden erbjuder få alternativ av lägenheter med lägre hyra. I en tid av kraftig urban tillväxt och efterfrågan på lägenheter med låg hyra riskerar denna typ av "ekologiska gentrifiering" eller "lyxrenovering" att förvärra en redan pressad boendesituation och cementera en social exkludering. Vidare riskerar en sådan strategi snarare att flytta sociala problem till andra stadsdelar än att erbjuda en långsiktigt hållbar lösning på den problematik som behäftas med boendesegregation. Även om denna studie inte ämnar lämna ett uttömmande svar kring lösningen på ett sådant dilemma är viktigt

att lyfta blicken från det specifika bostadsområdet för att undersöka hur denna typ av satsningar påverkar andra stadsdelar och den hållbara stadsutvecklingen i staden som helhet. Vidare är det centralt att fastighetsbolagen förenar energieffektivisering med en socialt hållbar renoveringsmodell.

Om fastighetsbolagen emellertid väljer att göra en ringare klimatinvestering för att minska bäringen på hyresnivån riskerar klimatmålen att inte uppnås. Här presenterar sig ytterligare ett dilemma, nämligen rätten att bo i renoverade och klimateffektiva bostäder. Om fastighetsbolag väljer bort att göra nödvändiga renoveringar eller energieffektiviseringar i miljonprogrambeståndet för att undvika hyreshöjningar skapas också en typ av social uppdelning i städer. Detta eftersom en sådan argumentation skulle innebära att enbart resursstarka hushåll får rätten att bo i nyrenoverade och klimateffektiva bostäder medans resurssvaga nekas detta privilegium – en situation som redan är påtaglig i urbana områden. Det ligger utanför ramen för denna studie att lämna en tydlig lösning på en sådan problematik men jag vill lyfta vikten av statliga subventioner för energirenoveringar i miljonprogramområden som adresserar problematiken med delade incitament mellan fastighetsbolag och hyresgäst. Båda fallen har således exemplifierat viktiga lärdomar att bära med sig till utmaningen att energieffektivisera miljonprogrammet samtidigt som vi adresserar sociala utmaningar som boendesegregation och social exkludering.

Genom studiens analytiska ramverk exemplifierades hur flera av de kopplingar mellan sociala och ekologiska hållbarhetsdimensioner som Murphy (2012) lyfter finns levande i stadsutvecklingsprocesserna i respektive fall. Samtidigt är det viktigt att vara ödmjuk mot det faktum att ramverket modifierats för att skapa en applicerbarhet till den lokala stadsutvecklingskontext som undersökts i studien (se *Bilaga 4*). För att etablera ett helhetsperspektiv kring eco-sociala kopplingar inom staden skulle studien behöva skalas upp och dess ramverk inbegripa fler aspekter i relation till hållbarhetsdimensionerna. Fallen i denna studie gav uttryck för en typ av eco-sociala perspektiv på stadsutvecklingsutmaningar som var intressanta att angripa (t.ex. social exkludering eller bostadsområdets isolering). I stadsdelar som Västra Hamnen i Malmö eller Norra Älvstaden i Göteborg är det kanske andra utmaningar som minskad bilanvändning som blir viktiga att bemöta. Varje fall kräver därmed sitt unika perspektiv och studiens ramverk har modifierats för att passas in i den unika kontext det ämnar undersöka. Det är därför viktigt att understryka hur studiens resultat begränsats av analyskategorierna i det metodologiska ramverket. För vidare forskning skulle andra frågor som berör den unika kontexten i just den typen av fall behöva ställas och studiens metodologiska ramverk skulle behöva rekonstrueras och utvidgas för att inbegripa ett bredare perspektiv på förekomsten av socio-ekologiska kopplingar. En sådan studie skulle också kunna lyfta de boendes perspektiv i relation till stadsutvecklingen. Detta skulle erbjuda ett viktigt perspektiv kring hur satsningar på social och ekologisk utveckling upplevs av de boende i respektive område.

Sammanfattningsvis har studien genom utformningen av ett metodologiskt ramverk, praktiska exempel och jämförande analys av stadsutvecklingsprocesser i två av Sveriges storstäder uppvisat hur det kan uppstå en policykonflikt mellan klimatmässiga och sociala utvecklingsmål. Vidare har studien visat hur en sådan konflikt kan adresseras genom att sammankoppla sociala och ekologiska utmaningar i stadsmiljön i respektive fallstudieområde. Även om studiens resultat inte kan uttala sig generellt om hur eco-sociala perspektiv på hur stadsutveckling kommer till uttryck i andra miljonprogramsområden skapas viktig evidens från vilken lärdomar kan dras utifrån respektive fall. Studien påvisar hur eco-sociala kopplingar kan komma till uttryck i socio-ekonomiskt utsatta bostadsområden och bidrar till en kunskapsutveckling rörande integration och applicering av socio-ekologiska perspektiv på stadsutveckling. Vidare exemplifierar de undersökta fallen utmaningar och möjligheter av att hantera två av samtidens största urbana utmaningar i en lokal kontext.

6 Referenser

- Andreotti, Alberta & Enzo Mingione (2013). "The City as Local Welfare System". i Carmon, Naomi & Susan S. Fainstein (Red). (2013). *Policy, planning, and people: promoting justice in urban development*. Philadelphia, Pa. University of Pennsylvania Press.
- Ástmarsson, Björn, Per Anker Jensen, and Esmir Maslesa. (2013). "Sustainable renovation of residential buildings and the landlord/tenant dilemma." i *Energy Policy* nr. 63: 355–362.
- Balkfors, Anna., Martin Grander & Bjarne Stenquist. (2015). "Hållbara renoveringar med Malmö som exempel" i Lind, Hans & Kristina Mjörnell (red). (2015). *Social hållbarhet med fokus på bostadsrenovering – en antologi*. Sustainable Integrated Renovation (SIRen), Rapport 2015. S.119–128.
- Bergsten, Emil & Daniel Josefson (2006). "Hyressättning enligt Malmömodellen". Avdelningen för fastighetsvetenskap, Lunds Tekniska Högskola. Lunds Universitet. Lund, Sverige.
- Blomsterberg, Åke. & Rikard Nilsson (2015). "Energi- och miljörenovering – Backa Röd i Göteborg". I *Bygg & Teknik*. nr. 2: 46–51.
- Boström, Magnus. (2012). "A missing pillar? Challenges in theorizing and practicing social sustainability: introduction to the special issue." i *Sustainability: Science, Practice and Policy*, Vol 8, nr 1:3: 3–14.
- Boverket (2009). "Social och ekologisk upprustning – förnyelse av Lindängen". *Boverket*, upplaga 1. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-09
- Bradley, Karin. (2012). "Livet i miljonprogrammet – hållbarare än vad man kan tro" i Johansson, B. (red.) *Rekordårens bostäder – utveckla eller avveckla?* Stockholm: Formas. S.101–112.
- Bryman, Allen. (2012). *Social research methods*. Fjärde upplagan, Oxford: Oxford University press
- Büchs, Milena, Nicholas Bardsley, & Sebastian Duwe. (2011). "Who bears the brunt? Distributional effects of climate change mitigation policies." i *Critical Social Policy* 31, nr. 2: 285-307.
- Bulkeley, Harriet, and Michele M. Betsill. (2013). "Revisiting the urban politics of climate change." i *Environmental Politics* 22, nr. 1: 136-154.
- Bulkeley, Harriet, Vanesa Castán Broto, and Gareth A. S. Edwards. (2015). *An urban politics of climate change: experimentation and the governing of socio-technical transitions*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge
- Byggtjänst (2016). Byggtjänsts webbplats, Information om Trianon AB:s energirenovering i kvarteret Vårsången, Lindängen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-18
- Byggvärlden (2016) = Byggvärldens webbplats, bild över Trianons bostäder i Kvarteret Vårsången. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-05-20

- Coates, J. Gary (2013) "Sustainable Urbanism: Creating Resilient Communities in the Age of Peak Oil and Climate Destabilization." i Wallimann, Isidor (red). (2013). *Environmental Policy is Social Policy – Social Policy is Environmental Policy: Toward Sustainability Policy*: New York, NY: Springer New York: Imprint: Springer. S.81-102.
- Creswell, John W. (2014) *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Fjärde upplagan. Thousand Oaks, Calif: Sage.
- Cugurullo, Federico. (2016). "Urban eco-modernisation and the policy context of new eco-city projects: Where Masdar City fails and why." i *Urban Studies* (Sage Publications, Ltd.) 53, nr. 11: 2417–2433.
- Dalenbäck, Jan-Olof. (2012). "Ställ mer långsiktiga krav på energianvändning" i Johansson, B. (red.) *Rekordårens bostäder – utveckla eller avveckla?* Stockholm: Formas. S.257–272.
- Dempsey, Nicola, Glen Bramley, Sinéad Power & Caroline Brown. (2011). "The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability." *Sustainable Development* 19, nr. 5: 289–300.
- Drilling, Matthias. (2013). "Planning Sustainable Cities: Why Environmental Policy Needs Social Policy". I Wallimann, Isidor (red). (2013). *Environmental Policy is Social Policy – Social Policy is Environmental Policy: Toward Sustainability Policy*: New York, NY: Springer New York: Imprint: Springer. S.103–120.
- E.ON (2014) = E.ON:s webbplats, Information om Trianon AB:s energirenovering i kvarteret Vårsången, Lindängen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-01-28
- Energimyndigheten (2014) = Energimyndighetens webbplats, Information om FTX ventilation. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-02-14
- Energimyndigheten (2015) = Energimyndighetens webbplats, Information angående energihushållning i relation till Miljöbalken. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-01-29
- Esaiasson Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson, Lena Wängnerud, (2012). *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Fjärde upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Esaiasson Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson, Lena Wängnerud, (2017). *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Femte upplagan. Stockholm: Wolters Kluwer.
- EU-kommissionen (2006). "Study on the links between the social and environmental pillars of sustainable development". *EU-kommissionen*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-05
- Fastighetstidningen (2013). Fastighetstidningens webbplats. Information om Trianon AB:s energirenovering i kvarteret Vårsången, Lindängen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-01-29
- Fastighetsvärlden (2017). Fastighetsvärldens webbplats, Information om Trianon och Victoria Parks förvärv av Willhem AB:s fastigheter i Lindängen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-02-08

- Femenías et al. 2017a = Femenías, Paula, Kristina Mjörnell, & Liane Thuvander. (2017). "Rethinking deep renovation: The perspective of rental housing in Sweden." i *Journal of Cleaner Production*, :1-11.
- Femenías et al. 2017b = Femenías, Paula., Pernilla Glutch, Kristina Mjörnell. (2017). "Utmaningar vid planering av hållbar bostadsförnyelse – En studie av ett miljonprogramsområde". *Chalmers Tekniska Högskola, RISE – Sveriges forskningsinstitut, CBM – Centrum för management i byggsektorn*. Rapport nr 2017:1.
- Fitzpatrick, Tony. (2014). *Climate change and poverty: a new agenda for developed nations*: Bristol: The Policy Press.
- Flyvbjerg, Bent. (2006). "Five Misunderstandings About Case-Study Research." i *Qualitative Inquiry* 12, nr. 2: 219–245.
- Framtiden (n.d) = Framtidskoncernens webbplats, Information om Framtidskoncernen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-02
- Göteborg Direkt (2015) = Göteborg Direkts webbplats, Information om stadsdelsnämndernas öppna förmöten i Göteborg. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-29
- Göteborg stad (2008). (20) Backa – Beskrivning av stadsdelen, Mars 2008. Göteborg stad, [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-29
- Göteborg stad (2014a) = Göteborg stad (2014). "Klimatstrategiskt program för Göteborg". *Göteborg stad*, [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-31
- Göteborg stad (2014b) = Göteborg stad (2014). "Backa i Fokus – Levnadsvillkor i stadsdelen – bilaga två till halvårsuppföljning 2014". *Göteborg stad*, [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-01
- Göteborg stad (2014c) = Göteborg stad (2014). "Backa i Fokus – Årsrapport 2014". *Göteborg stad*, [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-15
- Göteborg stad (2014d) = Göteborg stad (2014). "Resultat från 27 aktiviteter för hållbar utveckling – med Backa i Fokus". *Göteborg stad*, [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-13
- Göteborg stad (2014e) = Göteborg stad (2014). "Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg – delrapport 2014". *Göteborg stad*, [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-15
- Göteborg stad (2014f) = Göteborg stad (2014). "Strategi för Göteborg 2035 – Utbyggnadsplanering. Byggnadsnämnden, Göteborg stad. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-30
- Göteborg stad (2015). "Detaljplan för Bostäder m.m. väster om Litteraturgatan, etapp 1. Normalt planförfarande". *Samrådshandling 2015, Göteborg stad*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-20
- Göteborg stad (2016). "Trygg, vacker stad – Årsrapport 2016". *Park och naturförvaltningen, Stadsbyggnadskontoret, Trafikkontoret*. [\[Elektronisk resurs\]](#)
- Göteborg stad (2017). "Socialt boende 2017 - faktablad för Göteborg". *Göteborg stad*, [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-03
- Göteborg stad (2018b) = Göteborg stads webbplats, Information om Mötesplats Backa-Brunnsbo. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-14

- Göteborg stad (2018a) = Göteborg stads webbplats, Information om Selma Lagerlöfs torg och Selma stad. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-17
- Göteborg stad (2018c) = Göteborg stads webbplats, Information om projekt "Dela Mera". [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-02-16
- Göteborgsbladet (2017). "Göteborgsbladet 2017 – Områdesfakta SDN Norra Hisingen". *Statistik och Analys, Göteborgs stadsledningskontor*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-19
- Gough, Ian. (2013). "Carbon Mitigation Policies, Distributional Dilemmas and Social Policies." i *Journal of Social Policy*, 42, nr. 2: 191-213.
- Gough, Ian. (2017). *Heat, Greed and Human Need: climate change, capitalism and sustainable wellbeing*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- GR (2017) = Göteborgsregionens kommunalförbund (GR) (2017). "Sysselsättningskrav vid kommunal upphandling av bygg- och anläggningsprojekt samt vid markanvisning". *Göteborgsregionens kommunalförbund & Länsstyrelsen Västra Götalands län*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-30
- Gunnarsson-Östling, Ulrika. & Mattias Höjer. (2011). "Scenario Planning for Sustainability in Stockholm, Sweden: Environmental Justice Considerations." i *International Journal of Urban and Regional Research* nr. 5: 1048-67.
- Hållbara städer (2012a) = Delegationen för hållbara städer webbplats, Information om Delegationen för hållbara städer och dess uppdrag. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-18
- Hållbara städer (2012b) = Delegationen för hållbara städer webbplats, Information om Bygga om Dialogen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-02-24
- Hållbart byggande (2016). Hållbart byggandes webbplats, Information om Trianon AB:s energirenovering i kvarteret Vårsången, Lindängen. [\[Elektronisk resurs\]](#)
- Hauksson, Charlotte., Lisa Johnsson, Bodil Sandén & Malin Bosaeus (2015). "Social hållbarhet kräver samverkan – exempel från miljonprogramsområden i Malmö, Eskilstuna och Landskrona" i Lind, Hans & Kristina Mjörnell (red). (2015). *Social hållbarhet med fokus på bostadsrenovering – en antologi*. Sustainable Integrated Renovation (SIRen), Rapport 2015. S.103–118.
- Högberg, Lovisa. (2014). *Building sustainability: studies on incentives in construction and management of real estate*. Stockholm: Architecture and the Built Environment, KTH Royal Institute of Technology.
- Högberg, Lovisa. (2015). "Vad säger forskningen om social hållbarhet vid renovering?" i Lind, Hans & Kristina Mjörnell (red). (2015). *Social hållbarhet med fokus på bostadsrenovering – en antologi*. Sustainable Integrated Renovation (SIRen), Rapport 2015: 4. S.15–28.
- Johansson, Håkan, Jamil Khan & Roger Hildingsson. (2016). "Climate change and the welfare state - Do we see a new generation of social risks emerging?" i Mont, Oksana & Max Koch (red). (2016). *Sustainability and the Political Economy of Welfare*. Routledge. S.94-108.

- Johansson, Håkan., & Panican, Alexandru. (2016). *Combating Poverty in Local Welfare Systems*. London: Palgrave Macmillan UK: Imprint: Palgrave Macmillan
- Johansson, Håkan. & Max Koch (2016). "Conceptualising Local Welfare Systems: Exploring the Role of Actors and Governance Arrangments." i Johansson, Håkan., & Panican, Alexandru. (2016). *Combating Poverty in Local Welfare Systems*. London: Palgrave Macmillan UK: Imprint: Palgrave Macmillan. S.53-76.
- Koehler, Gabriele. (2016). "Assessing the SDGs from the standpoint of eco-social policy: using the SDGs subversively." i *Journal of International & Comparative Social Policy* 32, nr. 2: 149-164.
- Lettenmeier, Michael, Lähteenoja Satu, Kristiina Aalto, Senja Laakso, Tuuli Hirvilammi. (2012). "Material Footprint of Low-Income Households in Finland—Consequences for the Sustainability Debate." i *Sustainability*, Vol 4: nr. 7: 1426-1447.
- Lilja, Elisabeth. & Mats Pemer. (2010). "Boendesegregation – orsaker och mekanismer: En genomgång av aktuell forskning". *Boverket*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-14
- Lin, Nan, & Bonnie H. Erickson. (2008). *Social capital*. Advances in research. Oxford: Oxford University Press.
- Lind, Hans., Annadotter Kerstin, Björk Folke, Högberg Lovisa, and Klintberg Tord Af. 2016. "Sustainable Renovation Strategy in the Swedish Million Homes Programme: A Case Study." *Sustainability*, Vol 8, nr. 4: 388
- Ljungkvist, Hanna., Elin Eriksson, Tomas Ekvall, Lisa Bolin & Ida Adolfsson. (2013). "Klimatsmarta energisystem: Barriärer och inspiration till handling". *Energiprincip, Mistra Urban Futures, Europeiska Unionen – regionala utvecklingsfonden, Interreg IV A*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-30
- Loorbach, Derk, Julia M. Wittmayer, Hideaki Shiroyama, Junichi Fujino, & Satoru Mizuguchi. (2016). *Governance of Urban Sustainability Transitions. European and Asian Experiences*. Tokyo: Springer Japan: Imprint: Springer.
- Malmö stad (2009a). Miljöprogram för Malmö stad 2009–2020. Malmö stad, [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-12
- Malmö stad (2009b). "Program för botanisk trädgård i Lindängelund". *Gatukontoret, Malmö Stad*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-18
- Malmö stad (2014a) = Malmö stad (2014). "Översiktsplan för Malmö – Planstrategi", *Malmö Stad*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-02
- Malmö Stad (2014b). "Bygga om dialogen – Slutrapport". *Miljöförvaltningen, Malmö stad*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-11
- Malmö stad (2015). "Social konsekvensbedömning av Detaljplan Lindängen". *Stadsbyggnadskontoret, Malmö stad*. Ej publicerad.
- Malmö stad (2016b) = Malmö stads webbplats, Information om Malmöexpressen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-05
- Malmö Stad (2017). "Lindängen Centrum – Åse Andersson, Stadsbyggnadskontoret, Malmö Stad". *Malmö Stad*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-20

- Malmö stad (2018c) = Malmö stads webbplats, Information om Allaktivietshuset i Lindängen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-03
- Malmö stad (2018a) = Malmö stads webbplats, Information om Lindängen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-06
- Malmö Stad (2018b) = Malmö stads webbplats, Information om Program Lindängen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-14
- Malmö stad (2018d) = Malmö stads webbplats, Information om Lindängelunds rekreatiomsområde. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-09
- Malmö stad (2018e) = Malmö stads webbplats, Information om Malmös botaniska trädgård i Lindängelund. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-27
- Malmö stad (2018f) = Malmö stads webbplats, Information om Mötesplats Returen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-12
- Malmö stad (2018g) = Malmö stads webbplats, Information om aktörer i Framtidens Hus. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-19
- Malmö stad (2018h) = Malmö stads webbplats, Information om Framtidens Hus. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-16
- Malmö stad, (2016a). ”Planbeskrivning: Detaljplan för del av fastigheten Fosie 162:25 m.fl., Lindängen centrum i Fosie i Malmö”. *Malmö Stad, Stadsbyggnadskontoret*, Dp 5404. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-12
- Mangold, Mikael. (2013). *The effect of resource sustainability interventions on social sustainable development in the built environment*. Göteborg: Chalmers University of Technology.
- Mangold, Mikael. (2016). *Challenges of renovating the Gothenburg multi-family building stock: an analysis of comprehensive building-specific information, including energy performance, ownership and affordability*. Göteborg: Chalmers University of Technology.
- Mangold, Mikael., Magnus Österbring, Holger Wallbaum, Liane Thuvander & Paula Femenías. (2016). "Socio-economic impact of renovation and energy retrofitting of the Gothenburg building stock." i *Energy and Buildings* 41: 1-9.
- Mjörnell, Kristina., Anna Boss, Markus Lindahl. Stefan Molnar. (2014) “A Tool to Evaluate Different Renovation Alternatives with Regard to Sustainability.” i *Sustainability* nr. 7: 4227-4245.
- Murphy, Kevin. (2012). "The social pillar of sustainable development: a literature review and framework for policy analysis." *Sustainability: Science, Practice and Policy*, Vol 8, nr. 1:3: 15–29.
- Naturvårdsverket (2018) = Naturvårdsverkets webbplats, Information angående vägledning om energihushållning och styrning från Miljöbalken. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-12
- OECD, (2006). “The Social Dimension of Environmental Policy” (Policy brief). *Organisation for Economic Co-operation and Development*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-14
- Ongaro, Edoardo. (2015). *Multi-Level Governance: The Missing Linkages*. Bingley, U.K.: Emerald.

- Planering 2017 = Föreningen för samhällsplanerings webbplats, Information om aktuellt planprogram: Litteraturgatan, Backa, Göteborg. [\[Elektronisk resurs\]](#)
Hämtdatum: 2018-03-19
- Poseidon (2011). "Katjas Gata 119 – Ombyggnad till lågenergihus". *Poseidon Bostads AB*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-17
- Poseidon (2013) = "Välkomna till lågenergihusen i Backa Röd". *Poseidon Bostads AB*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-15
- Poseidon (n.d.2) = Poseidon bostads AB:s webbplats, Information om föreningsliv i Backa Röd. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-02
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. n.p.: New York: Simon & Schuster.
- Pye, Steve., Ian Skinner, Nils Meyer-Ohlendorf, Anna Leipprand, Karen Lucas & Roger Salmons. (2008). "Addressing the social dimensions of environmental policy - A study on the linkages between environmental and social sustainability in Europe". *Europakommissionen*. [\[Elektronisk resurs\]](#)
Hämtdatum: 2018-03-26
- Raworth, Kate. (2012). "A Safe and Just Space for Humanity: Can we live within the doughnut?.", *Oxfam Policy and Practice: Climate Change and Resilience* nr. 1: 1.
- Raworth, Kate. (2018) = Kate Raworths webbplats, bild över Kate Raworths "Donought". [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-05-13
- Regeringskansliet (2016a) = Regeringskansliets webbplats, Information om satsning på 1 miljard kr till renovering och energieffektivisering i socioekonomiskt utsatta bostadsområden i budgetpropositionen för 2016. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-23
- Regeringskansliet (2016b) = Regeringskansliets webbplats, Information om Lagen om offentlig upphandling (LOU). [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-23
- Regeringskansliet, (2017). "Långsiktigt reformprogram för minskad segregation år 2017–2025". *Regeringskansliet*, promemoria. [\[Elektronisk resurs\]](#)
Hämtdatum: 2018-03-19
- Renoveringsinfo (2016) = Renoveringsinfos webbplats, bild över "Backa Röds Pärlor" i Backa Röd. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-05-20
- Riksdagen (2015) = Riksdagens öppna databas, Regeringens budgetproposition 2015/16:1. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-12
- Rockström Johan Steffen Will, Noone Kevin, Persson Åsa, Chapin F. Stuart III, Lambin Eric, Lenton Timothy M., Scheffer Marten, Folke Carl, Schellnhuber Hans Joachim, Nykvist Björn, De Wit Cynthia A., Hughes Terry, Van der Leeuw Sander, Rodhe Henning, Sörlin Sverker, Snyder Peter K., Costanza Robert, Svedin Uno, Falkenmark Malin, Karlberg Louise, Corell Robert W., Fabry Victoria J., Hansen James, Walker Brian, Liverman Diana, Richardson Katherine, Crutzen Paul, & Foley Jonathan. (2009). "Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity", *Ecology and Society*, nr. 2.
- Rothstein, Bo. (2011). "Creating a Sustainable Solidaristic Society: A Manual." *Social Europe: The Journal of The European Left* 6, nr. 1: s. 22-32.

- Salonen, Tapio (2014). "Sysselsättning och försörjningsvillkor i Lindängens hyresrätt – en sociodynamisk analys". *Delrapport i Mil-projektet. Malmö Högskola, Fakulteten för hälsa och samhälle*. [\[Elektronisk resurs\]](#)
Hämtdatum: 2018-03-14
- Salonen, Tapio. (2012). "Befolkningsrörelser, försörjningsvillkor och bostadssegregation – en sociodynamisk analys av Malmö". *Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö*. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-11
- Schaffrin, André, and Nadine Reibling. (2015). "Household energy and climate mitigation policies: Investigating energy practices in the housing sector." i *Energy Policy* 77: 1-10.
- Schaffrin, André. (2013). "Who pays for climate mitigation? An empirical investigation on the distributional effects of climate policy in the housing sector." i *Energy & Buildings* 59: 265–272.
- Schaffrin, André. (2014) "The new social risks and opportunities of climate change", i Fitzpatrick, Tony. (red). (2014). *International handbook on social policy and the environment*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Selma Stad (2018a) = Selma stads webbplats, Information om Backas historia. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-22
- Selma stad (2018b) = Selma stads webbplats, Information om Selma Center. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-12
- Selma Stad (2018c) = Selma Stads webbplats, Information om parkstråket vid Selma Lagerlöfs torg. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-23
- SKL (2013) = Sveriges Kommuner och Landsting (2013). "Medborgardialog som del i styrprocessen". Stockholm, Edita. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-19
- SKL (2017) = Sveriges Kommuner och Landstings webbplats, Information om social hänsyn vid tjänsteupphandling i Göteborg. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-19
- Social Hänsyn (2018) = Social hänsyns webbplats, Information om social hänsyn vid tjänsteupphandling i Göteborg. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-03
- Stadskontoret, (2013). "Utvärdering av uppföljningssystemet för den nationella folkhälsopolitiken". Stadskontoret, 2013:4.
- Stenberg, Jenny. (2015). "Medskapande renovering" i Lind, Hans & Kristina Mjörnell (red). (2015). *Social hållbarhet med fokus på bostadsrenovering – en antologi*. Sustainable Integrated Renovation (SIRen), Rapport 2015. S.77–88.
- Stern, Nicholas. (2015). "The Low Carbon Road". i *Finance and Development (IMF)*. December 2015. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-05-20
- Stockholm stad (2016). Stockholm stads miljöprogram 2016–2019. Stockholm stad, [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-19
- Sustainable Cities Platform (n.d.). = Sustainable Cities Platforms webbplats, Information om Ålborgstadgan. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-22
- Tasan-Kok T, R van Kempen, M Raco & G Bolt, 2014. "Towards Hyper Diversified European Cities". Rapport från DIVERCITIES FP7 Programme.
- Teorell, Jan. & Torsten Svensson. (2007). *Att fråga och att svara. Samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Liber.

- Thuvander, Liane., Paula Femenías, Kristina Mjörnell, Per Meiling. (2012). "Unveiling the Process of Sustainable Renovation." i *Sustainability* nr. 6: 1188-1213.
- Trianon (2015) = Trianon Bostads AB (2015). "Trianons årsredovisning 2015". Trianon Bostads AB. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-03-19
- Trianon (n.d.) = Trianon Bostads AB (inget datum). Informationsunderlag om Trianon Bostads AB och dess fastighetsbestånd i Malmö stad. PDF erhöles i samband med intervju.
- Tunström, Moa, Ulrika Gunnarsson-Östling, and Karin Bradley. (2015). *Socioekologisk stadsutveckling: begrepp och lokal praktik = Socio-ecological urban development: concepts and local practice*. Stockholm: Arkitektur, (Mölnlycke: Elander).
- Urban Utveckling (n.d.1) = Urban Utvecklings webbplats, Information om gentrifisering. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-05-20.
- Urban Utveckling (n.d.2) = Urban Utvecklings webbplats, Information om punkthus. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-12
- Vidén, Sonja. (2012). "Rekordårens bostäder – en viktig resurs för hållbar utveckling" i Johansson, B. (red.) *Rekordårens bostäder – utveckla eller avecka?* Stockholm: Formas. S.21–44.
- Vinnova (2016) = Vinnovas webbplats, Information om Trianon AB:s energirenoivering i kvarteret Vårsången, Lindängen. [\[Elektronisk resurs\]](#) Hämtdatum: 2018-04-29
- Wallimann, Isidor. (2013). *Environmental Policy is Social Policy – Social Policy is Environmental Policy: Toward Sustainability Policy*. New York, NY: Springer New York: Imprint: Springer.
- Wheeler, Stephen. (2010). "A New Conception of Planning in the Era of Climate Change." i *Berkeley Planning Journal*, (23) nr. 1: 18–26.
- White & 02Landskap (2010). "Framtidens Selma – bakgrundsanalys och målriktning". På uppdrag av Rysåsen genom Kristina Hulterström. Ej publicerad.

7 Bilagor

7.1 Bilaga 1. Intervjuguide stadsutvecklingsnivå

Intervjuguide aktörer kopplade till stadsutvecklingsprocessen

* = Aktuellt projekt/befattning skrivs in.

Öppna frågor

- Hur ser din roll ut i som * för projekt *?

Konkreta satsningar i den byggda miljön

- Vad är, enligt dig, de viktigaste målsättningarna med projekt *? (prioriteringar)?
- Kan du ge exempel på satsningar som genomförts eller planeras som riktas mot att öka den sociala hållbarheten (i.e. minska social exkludering, skapa arbetstillfällen, koppla samman stadsdelen, tillgång till service, trygghetsskapande åtgärder)?
  - Jag förstår att det är väldigt många, men skulle du kunna ge några exempel?
- Kan du ge exempel på satsningar som genomförts eller planeras som riktas mot att öka ekologisk hållbarhet i *?
  - (Blå-grön infrastruktur, Grönytor, främja cykling (även utanför fysisk planering, ex: kurser, låncyklar m.m.), energieffektivisering av byggnader, stadsodling.)

Koppling mellan ekologi och social hållbarhet i stadsutveckling

- Hur ser man inom *projekt* * på relationen mellan ekologisk hållbarhet och sociala satsningar för att öka välfärden i området?
  - Vilka synergier eller konflikter kan det finnas mellan de satsningar som planeras i *?
  - Hur ser du på relationen mellan social hållbar utveckling och ekologisk hållbarhet i ett stadsutvecklingsprojekt som detta?
- Finns en uttalad ambition att sammanlänka ekologiska och sociala utmaningar genom de satsningar som genomförts eller planeras framöver?
  - Motiveras satsningar eller projekt genom att de skulle kunna bidra till att uppfylla flera mål? (Sociala + miljömässiga).
  - Projekt som ex. * – fanns det en ambition att inkludera både miljömässiga och sociala faktorer även i andra projekt?

- Vilken är din roll som * för att skapa en helhetsbild över de satsningar som görs i området och koppla samman ekologiska och sociala målsättningar?
- Hur gör ni för att undersöka om satsningar på t.ex. social hållbarhet har negativ/positiv påverkan på ett annat område, t.ex. ekologisk hållbarhet?
  - Finns det utarbetade former för att undersöka detta?
- Finns det något fokus på att blanda upp stadsdelen ("blandstadsparadigmen"), de vill säga att försöka få bostadsbolagen att bygga nya bostäder med högre standard, erbjuda bostadsrätter eller dylikt? (förändra områdesstrukturen).
  - Hur ser du på dilemmat med att energieffektiviseringsmål och energieffektivisering av miljonprogrammets flerbostadshus riskerar att leda till ökade hyror för de boende?

Organisatorisk struktur

- Vilka aktörer ser du som centrala i en stadsutvecklingsprocess som denna? Arbetsförmedling, bostadsbolagen, socialförvaltningen, skolor, intresseorganisationer, privata aktörer?
- Vilka samarbeten sker inom projektet mellan olika offentliga förvaltningsgrenar ex: mellan miljöförvaltning, stadsbyggnadskontoret, gatukontoret, socialförvaltningen, skolor, arbetsförmedlingen och med privata företag, intresseorganisationer m.m.?
  - Om ja, hur upplever du att ett sådant samarbete fungerar?
- Har ni arbetat med att undersöka och kartlägga de värden som redan finns i området? (Grönytor, gemensamma rum, naturliga samlingsplatser etc.)

Involvering av medborgare och intresseföreningar/lokala organisationer

- Hur har boende i området involverats i stadsutvecklingsprocessen? (Medborgardialog, medborgarkontor, medskapande stadsutveckling, åsikter, samarbete med intresseorganisationer, skolor m.m.).
  - Aktivt engagemang för att involvera boende?
  - Har ni undersökt vilka saker som de boende upplevt som värdefulla i bostadsområdet för att bevara och utveckla dem i processen?
- Upplever du att det finns en möjlighet för människor kan påverka den planprocess som lagts fram för * framtida utveckling?
  - Vilka konkreta effekter på satsningar på social och/eller ekologisk hållbarhet har kommit som ett resultat av medborgardeltagande?
- Skulle du säga att medborgarnas inflytande speglas i de satsningar på miljömässig och social hållbarhet som planeras i *?
- Finns det något du vill tillägga?

Tack!

7.2 Bilaga 2. Intervjuguide fastighetsbolag

Intervjuguide fastighetsbolag

Öppna frågor

- Vad motiverade er att dra igång energieffektiviseringsprojektet?
  - Motiverades projektet utifrån den klimatmässiga/miljömässiga vinst som skapas genom en minskad energiförbrukning eller sociala värden genom att investera i upprustning i området?
- Vilka energieffektiviseringsåtgärder har genomförts i huset? (fasadbyte, nya fönster, stambyte, fx-ventilation, solceller, varmvattenförbrukning, smart teknologi (beteende)?
- Hur ser du rent allmänt på det faktum att energieffektivisering av bostadshus riskerar att leda till ökade hyror för de boende i socio-ekonomiska svaga bostadsområden?
  - Hur såg man rent allmänt på detta dilemma inom projektet?
  - Skulle du säga att det fanns någon plan för att hantera detta dilemma?
  - Hur har man hanterat detta dilemma vid energieffektiviseringen i Backa Röd/Vårsången och vad skulle du säga blev utfallet?

De boende

- Arbetade ni något med att ta till vara på de befintliga värden som redan fanns på platsen/i huset sedan tidigare?
- Hur involverades de boende i beslutsprocessen för att energieffektivisera bostäderna?
  - Konsulterades de boende tidigt i processen?
  - Fanns det mycket invändningar/protester?
  - Konsulterades de boende kring vilka värden som upplevdes som eftersträvansvärda att bevara eller vad som kunde göras bättre i huset/anslutning till byggnaderna/närområdet?
- Hur motiverade ni energirenoveringen ur en ekonomisk synpunkt?
  - Använde ni er av längre avbetalningshorisonter (länge avkastningsperiod) som en åtgärd för att hålla nere hyrorna eller motivera en energirenovering?
  - Motiverades man av mindre åtgärder som inte lämnade lika stort avtryck på hyran?
- Genomfördes det någon undersökning [genomslagsanalys] kring hur en energieffektivisering av detta slag kunde påverka de boende (hyresnivåerna) innan renoveringen gjordes?
  - Genomfördes någon typ av pilotprojekt/pilothus för att undersöka potential i de energieffektiviseringsåtgärder som genomfördes samt vilka kostnader de skulle kunna ge upphov till?
  - Erbjuds något alternativ till de som inte ville bo kvar efter renoveringen?
- Använde ni er av olika nivåer av lägenhetsrenovering för att spegla variationen i de boendes preferenser och ekonomiska situation? (Mini, Midi, Maxi)
  - Genomfördes renovering i någon utsträckning vid vakans?
  - Renoverades lägenheter upp till en högre nivå vid vakans?

- Fanns det något fokus på att minska boendesegregation genom projektet?
  - Blandstadsambition genom att rusta upp delar av bostadsbeståndet genom renoveringen?
  - Tror du att det blivit/kommer att bli en del av resultatet i Backa Röd/Vårsången?

Övriga insatser i området (Bostadsbolaget som aktör)

- Var Poseidon/Trianon involverade i något projekt/insatser för att öka den sociala integrationen och tryggheten i bostadsområdet överlag?
  - Arbetade man något med att involvera de boende i genomförandet av den fysiska renoveringen? (social upphandling, erbjuda arbete med renoveringen m.m.).
- Var Poseidon/Trianon involverade i något projekt/insatser för att öka den ekologiska/miljömässiga hållbarheten i bostadsområdet överlag?

Samarbeten externa aktörer

- Vilka samarbetsformer med externa aktörer fanns det/finns det under renoveringen? (Myndigheter, Socialförvaltning, Polis, Förskolor, intresseorganisationer, föreningsliv)?
- Finns det/fanns det någon kontakt mellan Poseidon/Trianon mellan socialförvaltningen i relation till den ekonomiska situationen som hyresgästerna ger uttryck för? Samarbetade man här?

Övrigt

- Hur ser du på den lagstiftning som förbinder även kommunala bostadsbolag att ”agera företagsmässigt” dvs, göra investeringar som går med vinst?
  - Tror du denna lagstiftning påverkar de kommunala bostadsbolagens incitament att genomföra energieffektiviseringar/renoveringar i sitt bostadsbestånd?
- Har du något du skulle vilja tillägga?

Tack!

7.3 Bilaga 3. Intervjuguide Hyresgästföreningen

Frågor till hyresgästföreningen

- Hur upplevde du att hyresförhandlingen i Trianon/Poseidons bostadsbestånd i Backa Röd/Lindängen fungerade?
- Hur ser du rent allmänt på det faktum att energieffektivisering av bostadshus riskerar att leda till ökade hyror för de boende i socio-ekonomiska svaga bostadsområden?
  - Hur tänker du att ett sådant dilemma borde hanteras i relation till de boendes rätt att bo kvar i sin lägenhet?
- Hur tycker du att ett detta dilemma hanterades i vid energieffektiviseringen/renoveringen av Trianon/Poseidons bostadsbestånd i Vårsången/Backa Röd?

- Vilket inflytande har hyresgästföreningen och de boende haft i denna process skulle du säga?
  - Fanns det möjlighet att överklaga beslutet?
  - Vilken roll har hyresgästförening här?
- Hur har de boende involverats i själva energieffektiviseringsprocessen?
  - Upplevde de boende att deras åsikt gjordes hörd genom hyresförhandlingen?
  - Var dem en del av själva beslutsfattandet? Lyhört till deras önskemål?
  - Involverades de boende i själva byggprocessen?
- Hur har du uppfattat inställningen till processen från de boendes sida?
  - Hur skulle du säga att de boende har berörts av processen?
  - Var det någon som protesterade mot den hyresökning som energirenovering kunde innebära?
- Var den hyresnivå som förhandlades fram en nivå som alla de boende kunde ställa sig bakom?
- Hur hög blev hyresökningen efter renoveringen i relation till den initiala nivån?
  - Var det någon som valde att flytta efter renoveringen?
- Överlag, hur skulle du säga att sociala aspekter hanterats i samband med energirenoveringen?
  - Hur bostadsbolaget lyfte in de boendes åsikter,
  - Lyhörd för de boendes ekonomiska situation
  - Erbjuds det något alternativ till de som inte kunde bo kvar efter renoveringen?
  - Erbjuds boende under tiden?
- Jag vet att energirenovering inte kan användas som ett motiv till hyresökningar, tror du att bostadsbolag i allmänhet väljer att renovera upp lägenheterna till en nivå som betalar av den upprustning man ämnar genomföra?
- Har du något du vill tillägga?

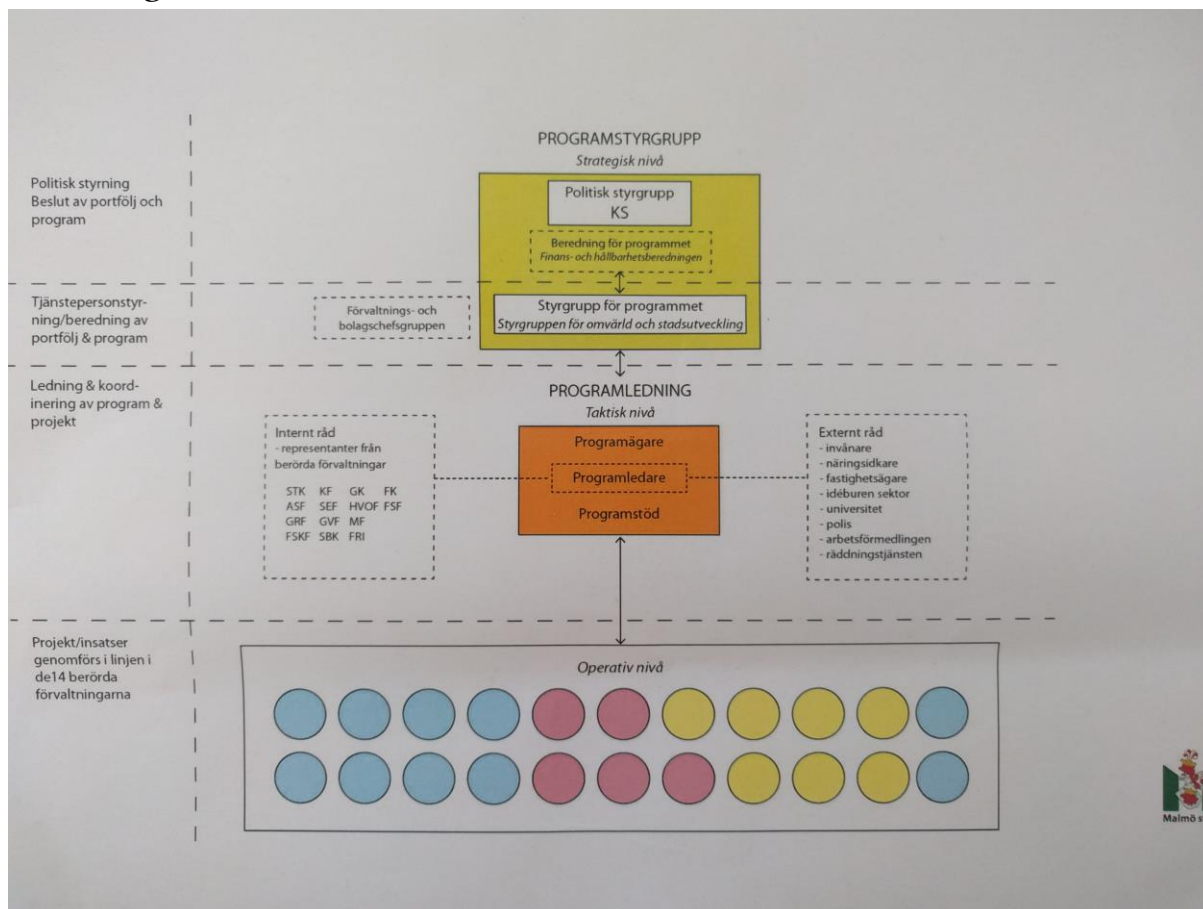
Tack!

7.4 Bilaga 4. “En social pelare av hållbar utveckling”

Organizing Dimension	Policy Area	Policy May Be Analyzed For:
Equity	<p><i>The “export of pollution”</i></p> <p><i>Climate change and the development needs of global southern countries</i></p> <p><i>Vulnerable groups and the effects of climate change</i></p> <p><i>Vulnerable groups and fiscal measures</i></p> <p><i>Welfare provision to current generations and carbon emissions</i></p> <p><i>Protecting future generations by reducing consumption levels</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Commitment to curb the “export of pollution” • Commitment to economic transfers to global southern countries rather than relying solely on carbon-trading mechanisms • Commitment to assist vulnerable groups in adapting to the effects of climate change • Commitment to protect vulnerable groups from fiscal measures designed to mitigate climate change • Commitment to decarbonize current welfare provision • Commitment to protect future generations by reducing consumption rather than relying solely on market/technological solutions
Awareness for sustainability	<p><i>ESD and environmental awareness programs and campaigns</i></p> <p><i>Content of ESD Programs and campaigns</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Commitment to designing and implementing educational programs for SD through the formal and informal education sectors • The level to which these programs embrace a challenge to the traditional growth paradigm including nonmaterial conceptions of happiness
Participation	<i>Broadening the participative base of environmental planning processes</i>	<ul style="list-style-type: none"> • The level to which the views and preferences of weaker groups including future generations are reflected in environmental planning processes
Social Cohesion	<i>Promoting social cohesion and environmental objectives simultaneously</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Commitment to infrastructural planning which promotes social integration and environmental sustainability simultaneously • Commitment to promoting social activities aimed at environmental goals • Commitment to developing “transition towns” or initiatives of that type • Commitment to combating the kinds of environmental conditions which cause civil strife

(Källa: Murphy 2013, s.21.)

7.1 Bilaga 5. Organisatorisk styrning, Program Lindängen

(Källa: Tjänsteperson 1, Malmö Stad 2018).